

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Rugilė Žūsinaitė

Teisės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**Psichopatijai būdingų emocinio funkcionavimo ypatumų analizė nuteistų vyrų
imtyje**

Darbo vadovas: doc. dr. Alfredas Laurinavičius

Vilnius, 2024

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SAŲOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS	9
1.1. Psichopatija	9
1.1.1 Psichopatijos apibrėžimas	9
1.1.2. Psichopatijos tipai	10
1.1.3. Triarchinės psichopatijos teorinis modelis	11
1.2. Emocinis funkcionavimas	12
1.2.1. Emocijų samprata	12
1.2.2. Emocijų funkcijos	14
1.3. Nuteistų vyrų charakteristikos	15
1.3.1. Psichopatija tarp nuteistųjų	15
1.3.2. Nuteistiesiems būdingas emocinis funkcionavimas	18
1.3.3. Psichopatijai būdingas emocinis nuteistųjų funkcionavimas	20
Tyrimo tikslas	23
Hipotezės	23
Uždaviniai	24
2. TYRIMO METODIKA	25
2.1. Tyrimo dalyviai	25
2.2. Tyrimo instrumentai	25
2.3. Tyrimo eiga	29
2.4. Duomenų analizė	30
3. REZULTATAI	31
3.1. Psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo palyginimas tarp nuteistų ir neteistų vyrų	31
3.2. Psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo sąsajos nuteistų vyrų imtyje	33
3.3. Psichopatiškumą prognozuojantys veiksniai nuteistų vyrų imtyje	34
3.4. Psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo sąsajos bendroje imtyje	35
3.5. Psichopatiškumą prognozuojantys veiksniai bendroje imtyje	36
3.6. Teistumą prognozuojantys veiksniai	37
4. REZULTATŲ APTARIMAS	38
4.1. Rezultatų apžvalga	38

4.2. Tyrimo ribotumai, tolesnių tyrimų kryptys ir praktinės rekomendacijos.....	44
IŠVADOS	46
LITERATŪRA.....	47
PRIEDAI	63
1 priedas. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal išsilavinimą.....	63
2 priedas. Nuteistų vyrų pasiskirstymas pagal nusikaltimo pobūdį	64
3 priedas. Neišreikštų asociacijų testo trečiojo etapo pavyzdys (esant suderinamiems stimulams)	65
4 priedas. Neišreikštų asociacijų testo penktojo etapo pavyzdys (esant nesuderinamiems stimulams).....	66
5 priedas. Neišreikštų asociacijų testo etapų aprašymas	67
6 priedas. Neišreikštų asociacijų testo metu pateikiamos instrukcijos.....	68
7 priedas. Tyrimo kintamųjų vidinio suderintumo <i>Cronbach a</i> koeficientai, vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai, asimetrijos ir eksceso rodikliai, <i>Shapiro-Wilk</i> testo rezultatai bendroje imtyje.....	69
8 priedas. Tyrimo kintamųjų vidinio suderintumo <i>Cronbach a</i> koeficientai, vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai, asimetrijos ir eksceso rodikliai, <i>Shapiro-Wilk</i> testo rezultatai nuteistų vyrų imtyje	70

SANTRAUKA

Žūsinaite, R. (2024). Psichopatijai būdingų emocinio funkcionavimo ypatumų analizė nuteistų vyrų imtyje. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilnius universitetas. 70 p.

Emocinio funkcionavimo sunkumai yra vieni iš centrinių psichopatijos ypatumų, tačiau trūksta tyrimų nagrinėjančių psichopatijos sąsajas su tokiais emocinio funkcionavimo sritimis kaip emocinis sąmoningumas ir emocijų suvokimo paviršutiniškumas. Tokie tyrimai itin aktualūs tarp nuteistų vyrų, kadangi psichopatiškumas glaudžiai siejasi su asocialiu ir nusikalstamu elgesiu. Šio tyrimo tikslas buvo išanalizuoti psichopatijai būdingus emocinio funkcionavimo ypatumus tarp nuteistų vyrų ir gautus rezultatus palyginti su nuteistų vyrų rezultatais. Tyrime dalyvavo 104 vyrai, kurių amžius svyravo nuo 18 iki 68 metų ($M = 36,23$, $SD = 12,81$). Pagrindinę tyrimo imtį sudarė 54 nuteisti vyrai, jų amžius svyravo nuo 20 iki 60 metų ($M = 35$, $SD = 9,78$). Psichopatiškumui matuoti buvo naudojamas Triarchinės psichopatijos vertinimo klausimynas (angl. *Triarchic Psychopathy Measure*, (TriPM)) (Patrick, 2010); emociniam sąmoningumui matuoti naudojama 10 situacijų Emocinio sąmoningumo lygių skalė (angl. *Levels of emotional awareness (LEAS)*) (Lane et al., 1990); emocijų suvokimo paviršutiniškumui matuoti buvo naudojamas tam sukurtas Neišreikštų asociacijų testas (angl. *Implicit Association Test (IAT)*) (Greenwald et al., 1998). Rezultatai atskleidė, jog nuteisti vyrai, lyginant su nuteistais vyrais, pasižymi didesniu psichopatiškumu, žemesniu emociniu sąmoningumu ir paviršutiniškesniu emocijų suvokimu. Tiek nuteistų vyrų, tiek bendroje imtyje yra neigiama sąsaja tarp psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo, tačiau nėra sąsajos tarp psichopatiškumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo. Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ir emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu kartu paaiškina iki 11 % bendro psichopatiškumo nuteistų vyrų imtyje ir iki 13 % bendroje imtyje. Žemesnis emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu, paviršutiniškesnis emocijų suvokimas ir aukštesnis bendras psichopatiškumas didina tikimybę, kad asmuo bus priskirtas nuteistų vyrų grupei.

Raktiniai žodžiai: psichopatija, emocinis funkcionavimas, emocinis sąmoningumas, emocijų suvokimo paviršutiniškumas, eksplisitinis emocijų vertinimas, implicitinis emocijų vertinimas

SUMMARY

Žūsinaitė, R (2024). An analysis of psychopathy-specific features of emotional functioning in a sample of convicted males. Master's thesis. Vilnius: Vilnius University. p. 70

Difficulties in emotional functioning are a central feature of psychopathy, but there is a lack of research examining the links between psychopathy and domains of emotional functioning such as emotional awareness and emotional flatness. These studies are particularly relevant for convicted males, as psychopathy is strongly associated with antisocial and criminal behavior. The aim of the present study was to analyze the psychopathy-specific features of emotional functioning among convicted males and to compare these results with those of non-convicted males. The participants were 104 males aged between 18 and 68 years ($M = 36,23$, $SD = 12,81$). The main sample consisted of 54 convicted males aged between 20 and 60 years ($M = 35$, $SD = 9,78$). The Triarchic Psychopathy Measure (TriPM) (Patrick, 2010) was used to measure psychopathy; the 10-situation Levels of Emotional Awareness Scale (LEAS) (Lane et al., 1990) was used to measure emotional awareness; The Implicit Association Test (IAT) (Greenwald et al., 1998) was developed to measure the flatness of emotion perception. The results showed that convicted males, compared to non-convicted males, are more psychopathic, have lower emotional awareness and perceive emotions more flatly. There is a negative correlation between psychopathy and emotional awareness in both the convicted males and the total sample, but no correlation between psychopathy and the flatness of emotion perception. Emotional awareness of oneself and emotional awareness of others together explain up to 11 % of the total psychopathic behavior in the sample of convicted males and up to 13 % in the total sample. Lower emotional self-awareness, higher level of flatness in emotion perception and higher overall psychopathy increases the likelihood of being categorized as a convicted male.

Key words: psychopathy, emotional functioning, emotional awareness, flatness of emotion perception, explicit evaluation of emotions, implicit evaluation of emotions

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Psichopatija – (angl. *Psychopathy*) daugialypis, dimensinis konstruktas, kuriam būdingą ekstremalų elgesio nukrypimą ir emociškai šaltą agresiją gali maskuoti adaptyvūs bruožai (Patrick, 2018; Patrick & Drislane, 2015).

Psichopatiškumas – asmenybės bruožas, kuriuo pasižymintys asmenys išsiskiria nusikalstamu elgesiu ir specifiniais emociniais, tarpasmeniniais deficitais, tokiais, kaip bebaimiškumas, empatijos trūkumas ir manipuliavimas kitais, siekiant asmeninės naudos (Patrick et al., 2009).

Emocija – trumpalaikis situacijos išgyvenimas (pavyzdžiui, pyktis, baimė, džiaugsmas) (Bagdonas ir Bliumas, 2019, p. 75).

Emocinis sąmoningumas – (angl. *Emotional awareness*) tai gebėjimas konceptualizuoti ir apibūdinti savo ir kitų emocijas (Lane & Smith, 2021).

Emocijų suvokimo paviršutiniškumas – apibūdina žmogaus ribotą, paviršutinišką ar prislopintą emocijų suvokimą, pasireiškiantį emocijų išgyvenimo skurdumu ir gilumo trūkumu.

Eksplicitinis emocijų vertinimas – sąmoningai daromi emocijų vertinimai, paremti savistata.

Implicitinis emocijų vertinimas – ikisąmonės lygmenyje daromi emocijų vertinimai, nepriklausantys nuo asmens sąmoningo atsakymo.

PRATARMĖ

Visiems yra būdinga unikali asmenybės struktūra, kiekvienas žmogus turi skirtingų bruožų, savybių, požymių. Visgi, šie ypatumai yra universalūs visiems žmonėms ir skiriasi tik jų išreikštumo laipsnis. Kaip pažymi Patrick (2018), asmenybė – tai asmeniui būdingi mąstymo, emocijų ir elgesio modeliai. Remiantis šiuo apibrėžimu susiduriame su tokių modelių įvairove, o taip pat žmonėms būdingų bruožų derinių įvairove. Kai kurie žmonės gali turėti labiau išskirtinę asmenybės struktūrą, kurią gali būti sunku suprasti ir paaiškinti tradiciniais modeliais. Viena iš tokių galimų struktūrų yra psichopatiška asmenybė. Šis konceptas yra vienas iš svarbiausių teisės psichologijos tyrimų lauke, nes stipriai siejasi su nusikalstamu, asocialiu ir smurtiniu elgesiu (Hare & Neumann, 2008).

Kadangi psichopatija susideda iš tam tikrų asmenybės bruožų rinkinio, kaip asmenybinis konstruktas ji gali būti būdinga žmonėms tiek bendrojoje populiacijoje, tiek specifinėse imtyse. Psichopatijos tyrimų apžvalga rodo, kad psichopatijos paplitimas bendroje populiacijoje gali svyruoti nuo 1,2 % iki 4,5 % (Sanz-García et al., 2021). Nuteistų asmenų imtyse šis paplitimas kur kas didesnis. Tyrimai nurodo, kad priklausomai nuo šalies ir tyrimo, psichopatijos paplitimas tarp nusikaltimus atlikusių asmenų gali varijuoti nuo 3 % iki 73 % (Assadi et al., 2006; Hare, 2003; Lasko & Chester, 2021; Ullrich et al., 2003; Wang et al., 2020;). Taigi psichopatija, kaip tam tikras su asmenybe siejamas konstruktas, gali būti būdinga visiems asmenims, skiriasi tik jos pasireiškimo laipsnis, kuris yra žymiai didesnis tarp nuteistų asmenų, lyginant su bendrąja populiacija.

Turint omenyje, kad psichopatijos požymiai gali būti būdingi daugeliui asmenų, kyla klausimas, kuo skiriasi nusikaltimus darantys, nuteisti psichopatai, nuo prosocialiai gyvenančių psichopatų. Tyrimai rodo, kad skirtumas gali glūdėti visiems būdingame, asmenybės struktūrą sudarančiame reiškinyje – emociniame funkcionavime. Emocijos vaidina svarbų vaidmenį formuojant kiekvieno žmogaus gyvenimą, daro didelę įtaką mūsų mintims, elgesiui ir bendrai savijautai. Emocijos atlieka itin svarbias funkcijas ir kaip pažymi Barrett su kolegomis (2016), remiantis jomis, galima paaiškinti, kodėl skirtingi žmonės gali skirtingai reaguoti į tas pačias situacijas, ar kodėl vienas žmogus gali reaguoti skirtingai į vieną tą pačią situaciją skirtingais atvejais. Kaip viena iš centrinių psichopatijos ypatybių neretai yra išskiriama emocinio funkcionavimo, o tiksliau, sunkumų jame, sritis (Blair, 2005; Cleckley, 1941/1976; Hare & Neumann, 2008; McCuish et al., 2019; Patrick et al., 2009;). Psichopatijai būdingas emocinis funkcionavimas apima tokius emocinio funkcionavimo deficitus kaip beširdiškumą, kaltės ir gailėsčio stoką, empatijos trūkumą, paviršutiniškas ir skurdžias emocijas, emocijų atpažinimo ir įvardinimo sunkumus (Byrd et al., 2013; Garofalo & Neumann, 2018; Smith et al., 2022; Verschuere et al., 2018;). Visa tai galima apibūdinti emocijų vertinimu, kuris gali būti skiriamas į eksplicitinį ir implicitinį. Eksplicitinis emocijų vertimas dar kitaip gali būti įvardijamas kaip emocinis sąmoningumas ir jis apima gebėjimą konceptualizuoti

ir apibūdinti savo ir kitų emocijas, remiantis savistata (Lane & Smith, 2021). Implicitinis emocijų vertinimas apima emocijų vertinimą dar ikisąmonės lygmenyje, nepriklausomą nuo asmens sąmoningo atsakymo. Implicitiškai galima pamatuoti psichopatijai būdingą emocijų suvokimo paviršutiniškumą. Šiame darbe bus bandoma psichopatijai būdingą emocinį funkcionavimą išnagrinėti tiek eksplicitiniu, tiek implicitiniu būdu.

Nors tyrėjai sutinka, kad emocinis funkcionavimas yra vienas iš svarbiausių psichopatijai būdingų ypatumų, trūksta tyrimų, nagrinėjančių psichopatijai būdingą emocinį funkcionavimą tarp nuteistųjų, jį konceptualizuojant per emocinį sąmoningumą ir emocijų suvokimo paviršutiniškumą, ir išskiriant eksplicitinį ir implicitinį to funkcionavimo įvertinimą. Taip pat yra aktualu nagrinėti, kuo nuteisti psichopatai skiriasi nuo prosocialiai gyvenančių psichopatų, ir kokie ypatumai yra prasmingi diferencijuojant nuteistus ir nuteistus vyrus.

1. ĮVADAS

1.1. Psichopatija

1.1.1 Psichopatijos apibrėžimas

Nors psichopatijos apibūdinimai egzistuoja jau 200 metų, empirinių ir teorinių darbų objektu psichopatija tapo tik nuo Cleckley (1941/1976), McCord W. ir McCord J. (1964), Hare (1991, 2003) ir Karpman (1941, 1948) darbų. Kaip teigia Žukauskienė (2006), psichopatijos sąvoka turi ilgą ir gana prieštaringą raidos istoriją. Ankstyvuosiuose psichopatijos tyrimuose buvo laikytasi nuomonės, kad tai yra „moralinis pamišimas“ (Prichard, 1835) ir tik pasirodžius H. Cleckley knygai „Sveiko proto kaukė“ (angl. *“The mask of sanity”*) į psichopatiją buvo pradėta žiūrėti kaip į klinikinį konstruktą. Cleckley (1941/1976) išskyrė 16 pagrindinių psichopatijos kriterijų (1 lentelė), kuriuos psichopatijos tyrimams populiarėjant kiti autoriai bandė reformuluoti taip, kad būtų galima sukurti validžią psichopatijos tyrimo metodiką (Žukauskienė, 2006). Psichopatija yra itin tyrėjus dominantis konstruktas, dažniausiai sutinkamas klinikinėje sferoje, kurioje į jį žiūrima kaip į asmenybės bruožų kombinaciją ar sutrikimą.

1 lentelė. *Cleckley (1941) pasiūlytų 16 kriterijų psichopatijai vertinti sąrašas. Paimta iš Žukauskienė (2006)*

Kriterijai
1. Nenuoširdus žavesys ir vidutinis arba aukštesnis nei vidutinis intelektas
2. Kliesdžių arba iracionalaus mąstymo požymių nebuvimas
3. „Nervingumo“ (nerimo) arba psichoneurotinių apraiškų nebuvimas
4. Nepatikimumas, įsipareigojimų nevykdymas
5. Netiesos sakymas arba nenuoširdumas
6. Sąžinės graužaties ir gėdos stoka
7. Neadekvačiai motyvuotas, impulsyvus, prastai suplanuotas asocialus elgesys
8. Nevykę sprendimai arba nesugebėjimas pasimokyti iš savo patirties
9. Patologinis egocentriškumas. Visiškas koncentravimasis į save ir nesugebėjimas „prisirišti“ ir mylėti
10. Skurdžios afektyvios reakcijos. Skurdžios, paviršutinės, neilgai trunkančios emocijos
11. Išvalgos trūkumas, nesugebėjimas matyti savęs taip, kaip mato kiti
12. Neatsakingumas asmeniniuose santykiuose. Nedėkingumas, kai kiti rodo kilnumą ir pasitikėjimą
13. Fantastinis (egzotiškas, išpūstas) ir kritikuotinas elgesys pavartojus alkoholio arba nesant alkoholio poveikio - vulgarumas, šiurkštumas, greita nuotaikų kaita, pokštai (išdaigos)
14. Nebūdingi savižudiški ketinimai ir bandymai
15. Nesuasmenintas, netvarkingi, atsitiktiniai seksualiniai santykiai
16. Gyvenimo plano, tikslo neturėjimas, nesugebėjimas gyventi laikantis tam tikros tvarkos

Dabartiniuose empiriniuose ir teoriniuose darbuose dažniausiai psichopatija yra apibrėžiama kaip asmenybinis konstruktas, pasireiškiantis per emocinius ir tarpasmeninius bruožus, tokius kaip šaltumas, negilus emocionalumas, empatijos stoka, patologiškas melavimas, polinkis manipuluoti kitais, egocentiškumas, paviršutiniškumas ir impulsyvus elgesys (Hare, 1991; Hare & Neumann, 2008; Love & Holder, 2016). Taip pat ji gali būti apibrėžiama ir kaip asmenybės sutrikimas, kuriam būdingi emociniai, tarpasmeniniai ir elgesio ypatumai, įskaitant, bet neapsiribojant empatijos, kaltės ar gailėsčio stoka, negiliu emocijumu, tarpasmeniniu manipuliavimu, impulsyvumu ir neatsakingumu ir nuolatinėmis asocialiomis tendencijomis (Cleckley, 1976; Hare, 2003; Hare & Neumann, 2005). Taigi, abi šios sampratos yra labai panašios ir akcentuoja sunkumus emocijinėje, tarpasmeninėje ir elgesio srityse.

Dabartiniai tyrimai vis dažniau bando į psichopatiją pažvelgti iš kitos pusės ir akcentuoja, kad psichopatija gali būti ir adaptyvi. Patrick (2018) psichopatiją apibrėžia kaip daugialypį, dimensinį konstruktą, kuriam būdingą ekstremalų elgesio nukrypimą ir emociškai šaltą agresiją gali maskuoti adaptyvūs bruožai. Šiuo apibrėžimu ir bus vadovaujami šiame darbe.

1.1.2. Psichopatijos tipai

Jau ankstyvuosiuose psichopatijos tyrimuose buvo pastebėta, kad psichopatija nėra vienalytis konstruktas, o veikiau psichopatijai būdingų bruožų kontinuumas, galimas suskirstyti į atskirus tipus (Cleckley 1976; Hare, 1991, 2003; Karpman 1941, 1948). Istoriskai susiformavo dvi psichopatijos konceptualizacijos, turinčios bendrą pagrindą, tačiau ir esminių skirtumų. Visiems psichopatams yra būdinga išskirtinė asmenybės struktūra, juos atskirianti nuo paprastų nusikaltėlių, tačiau tarpusavyje psichopatai gali skirtis asmenybės procesais, slypinčiais po jų asocialiu elgesiu (Patrick, 2018). Mokslinėje literatūroje dažniausiai galima sutikti pirminio ir antrinio psichopato sampratas.

Kalbant apie psichopatijos skirstymą į pirminę ir antrinę, svarbu aptarti sąvokas, kuriomis šis skirstymas apibrėžiamas. Pirminė psichopatija dažnai laikoma „tikrąja psichopatija“, o antrinė psichopatija literatūroje įvardijama kaip sociopatija (Patrick, 2018). Šį atskirimą daugiausia tyrinėjo Karpman savo ankstyvuosiuose darbuose (Miller & Lynam, 2015). Pasak Karpman, pirminiam psichopatui būdingas visiškas sąžinės nebuvimas, taip pat kaltės, stiprių emocijų trūkumas. Tokie asmenys demonstruoja visišką negebėjimą išsizadėti malonumo ir todėl jų elgesyje vyrauja grynas egoizmas. Pirminė psichopatija siejama su tokiais asmenybės bruožais kaip egocentiškumas, manipuliatyvumas, polinkis apgaudinėti, sąžinės nebuvimas. Tokie asmenys neturi empatijos ir nejaučia nerimo. Pirminiai psichopatai gali būti apibūdinami kaip labiau ekstravertiški, socialiai adaptuoti ir savimi pasitikintys.

Antrinei psichopatijai būdingas socialinis nerimas, prasta nuotaika, žemas pasitikėjimas savimi. Tokių asmenų elgesys yra nenusipėjamas, impulsyvus ir todėl dažnai asocialus (Miller & Lynam,

2015). Karpman antrinę psichopatiją supranta kaip emocinį sutrikimą, kuris pasireiškia ryškiais ribinės asmenybės bruožais ir negebėjimu megzti tarpasmeninių santykių – dirglumu, atsitraukimu, prastomis nuostatomis kitų atžvilgiu. Taip pat, anot Karpman, antrinėje psichopatijoje dažnesnė depresija, dėmesio problemos, didesnis kylantis pyktis (Scott, 2014). Kaip teigia Wall su kolegomis (2015) antrinės psichopatijos atveju žmogus būna agresyvesnis ir impulsyvesnis.

Pasak Patrick (2018) abu šie psichopatijos tipai pasižymi agresyvumu, priešišku ir impulsyvumu, tačiau skirtumai išryškėja tarpasmeninių santykių tendencijų dimensijoje, vadinamoje „atsitraukimas-socialumas“ (angl. *withdrawal-socialibility*). Pirminiai psichopatai yra ekstravertiški, dominuojantys, pasitikintys savimi ir mažai nerimaujantys, kai tuo tarpu antriniai psichopatai yra socialiai atsitraukę, turi žemesnį pasitikėjimą savimi, daugiau nerimaujantys ir pasižymi didesnėmis psichinės sveikatos problemomis. Nors patvarus ir visa apimantis asocialus elgesys charakterizuoja abi psichopatiškumo formas, pagrindinės šio elgesio priežastys yra skirtingos. Pirminėje psichopatijoje asocialus elgesys kyla dėl sąžinės stokos ir nesirūpinimo kitais, o antrinėje psichopatijoje asocialus elgesys kyla iš nusivylimo ar pykčio dėl sąmoningų ar nesąmoningų vidinių konfliktų ar poreikių (Miller & Lynam, 2015). Taigi, nors šie du psichopatijos tipai turi panašią išraišką, jie skiriasi savo pagrindu – būdingais bruožais ir jų išreikštumo laipsniu.

Dar vienas šių psichopatijos tipų skirstymas kyla iš psichopatijos formavimosi prielaidų. Yra manoma, kad psichopatija gali būti skirstoma į įgimtą ir įgytą. Scott (2014) pirminę psichopatiją priskiria prie įgimtos ir teigia, kad šiems asmenims būdingas asocialus elgesys kyla iš asmeninių ypatybių, tokių kaip šaltumas ir empatijos stoka. Antrinė psichopatija, arba sociopatija, laikoma įgytu emocinio funkcionavimo sutrikimu dėl vaikystėje patirtų traumų ar nepriežiūros. Tokį skirstymą ir jo pagrindimą pripažįsta ir kiti tyrėjai (Patrick, 2018).

Taigi, psichopatija nėra vienalytis konstruktas ir nors visiems psichopatomis yra būdinga išskirtinė asmenybės struktūra, jų elgesio formavimosi prielaidos gali būti išskiriamos į įgimtą ir įgytą psichopatiją, taip sudarant du psichopatų tipus – tikruosius (pirminius) psichopatus ir sociopatus (antrinius psichopatus).

1.1.3. Triarchinės psichopatijos teorinis modelis

Nors psichopatija yra gan seniai nagrinėjamas konstruktas, kaip ir su daugeliu psichologinių konstrukčių, nėra vienos baigtinės sampratos, kuria vadovautųsi visi šį konstrukta nagrinėjantys tyrėjai. Visgi pastaruoju metu didelio populiarumo sulaukia Patrick ir kolegų (2009) sukurtas Triarchinės psichopatijos modelis.

Triarchinės psichopatijos modelis tapo vienu iš dažniausiai naudojamų, kai kalbama apie psichopatiją, dėl keleto priežasčių. Pirmiausia, šis modelis integruoja skirtingas psichopatijos konceptualizacijas, taip apimdamas tiek klasikinės, tiek šiuolaikinės psichopatijos sampratas (DeLisi,

2019). Taip pat yra apjungiami įvairūs psichopatijos skirstymai: kriminalinė ir nekriminalinė; pirminė ir antrinė; stabili ir agresyvi; sėkminga ir nesėkminga (Wall et al., 2015). Kita priežastis yra šio modelio paprastumas ir aiškumas. Patrik su kolegomis (2009) sukūrė modelį, kuris susideda iš trijų fenotipinių psichopatijos komponentų: pasipūtimo (angl. *boldness*); beširdiškumo (angl. *meanness*); nesivaldymo (angl. *disinhibition*). Šios bruožų dimensijos yra patikimai identifikuotos ir išskirtos tiek kriminalinėse, tiek nekriminalinėse imtyse (Driscoll et al., 2014). Svarbu paminėti, jog nors psichopatija dažniausiai siejama su kriminaliniu elgesiu ir prastu prisitaikymu socialinėje aplinkoje, taip pat su įvairiose srityse patiriamais sunkumais, egzistuoja tyrimų, kurie teigia, kad psichopatija gali būti netgi adaptyvi. Kai kurie tyrimai randa psichopatijos sąsajų su heroizmu ir situaciniu altruizmu, tačiau šios sąsajos nėra nuoseklios ir tvirtai įrodytos (Smith et al., 2013). Taip pat dažnai yra išskiriama organizacinė sritis ir politinė erdvė, kaip tinkama terpė psichopatiškų bruožų turintiems asmenims (Kranefeld & Blickle, 2022; Patrick, 2018). Taigi psichopatija gali būti tiek neadaptyvus, tiek adaptyvus bruožų rinkinys, kurį siūloma matuoti apjungiant klasikinę ir šiuolaikinę psichopatijos sampratą ir tam pasitelkiant Triarchinį psichopatijos modelį.

Triarchinio psichopatijos modelio pagrindine prielaida laikoma tai, kad psichopatija yra sudaryta iš trijų atskirų, menkai tarpusavyje susijusių, bruožų rinkinių. Patrik su kolegomis (2009) pateikia šių bruožų apibūdinimus. Pasipūtimas reprezentuoja socialinio dominavimo poreikį, jaudulio siekimą, bebaimiškumą ir žemą streso reaktyvumą. Beširdiškumas atspindi polinkį į empatijos trūkumą, beširdiškumą, susilpnėjusį gebėjimą užmegzti artimą ryšį ir atvirą nenorą jį užmegzti su kitais žmonėmis, išnaudotojiškumą ir apgaulingumą bei santykių agresiją. Galiausiai Nesivaldymas atspindi impulsyvumą, neatsakingumą, negebėjimą atidėti pasitenkinimo, planavimo įgūdžių stoką ir silpną frustracijos toleranciją.

Apibendrinant, nesant vienos baigtinės psichopatijos sampratos, kuria vadovautųsi visi tyrėjai, daug populiarumo sulaukia Triarchinės psichopatijos modelis, apjungiantis tiek klasikinę, tiek šiuolaikinę psichopatijos sampratą.

1.2. Emocinis funkcionavimas

1.2.1. Emocijų samprata

Emocijų konstruktas yra vienas iš svarbiausių, tačiau tuo pačiu ir sunkiausiai tyrinėjamų asmens funkcionavimo ypatumų. Emocijos buvo pradėtos tyrinėti dar XIX a. pabaigoje (Cannon, 1927; Darwin, 1872/1965; James, 1890) ir nuo pat jų tyrinėjimo pradžios, mokslininkai susidūrė su jų apibrėžimo sunkumais. Visgi dėl ko dauguma tyrėjų sutaria, yra tai, jog emocijos yra kompleksiškas psichologinis fenomenas, įtraukiantis fiziologinį, kognityvinį ir elgesio komponentus (Bradley et al., 1990). Bagdonas ir Bliumas (2019, p. 75) pateikia tokį emocijų apibrėžimą: trumpalaikis situacijos išgyvenimas (pavyzdžiui, pyktis, baimė, džiaugsmas).

Dar vienas iš daug diskusijų susilaukiančių klausimų yra pagrindinių emocijų išskyrimas. Šioje vietoje tyrėjai taip pat iki galo nesutaria kiek ir kokios emocijos turėtų būti laikomos pagrindinėmis, visuotinai pripažįstamomis ir universaliai pasireiškiančiomis. Daugiausia pritarimo susilaukia Ekman (1999) pasiūlytas emocijų skirstymas į šešias bazines emocijas. Tos emocijos yra pyktis, džiaugsmas, pasibjaurėjimas, liūdesys, nuostaba, baimė. Šios bazinės emocijos atitinka tam tikrus kriterijus, tokius kaip universali emocijos išraiška, specifinių neuronų tinklų sužadimas, emocijai specifinis autonominės nervų sistemos atsakas, unikali subjektyvi patirtis, specifinis motyvacinių ir reguliacinių funkcijų atsakas (Ekman, 1992; Ekman, 1999; Kowalska & Wróbel, 2020). Taigi, tyrėjai dažniausiai naudojami šiuo emocijų skirstymu ir jas pripažįsta kaip universalias, visiems būdingas emocijas.

Šio darbo tikslui taip pat svarbu panagrinėti skirtumą tarp neįsisąmonintų ir įsisąmonintų emocijų. Neįsisąmonintas ar implicitines emocijas galima apibūdinti kaip greito informacijos apdorojimo sistemas, padedančias mums veikti įdedant minimaliai mąstymo pastangų (Tooby & Cosmides, 2008). Vienas iš plačiai paplitusių požiūrių yra tas, kad momentiniai emocinės patirties pokyčiai atitinka nuolatinius ir automatinius (t. y. be tikslo ar pastangų) fiziologinių, kognityvinių ir motyvacinių būsenų pokyčius, grindžiamus nuolatiniu (numanomomis ar aiškiai išreikštu) poreikiu, tikslu ir vertybių tenkinimo ar netenkinimo laipsnio sąveikoje su aplinka vertinimu (Lane & Smith, 2021). Šie nuolatiniai pokyčiai atlieka gyvybiškai svarbią funkciją žmogaus gyvenime, nes palaiko elgesį, kuris tinkamomis aplinkybėmis gali būti adaptyvus, skatinantis išgyvenimą ir dauginimąsi (Beckes & Coan, 2011). Automatiniai gestų ir veido išraiškos pokyčiai taip pat gali perteikti informaciją kitiems ir atlikti santykių reguliavimo funkciją (Lane & Smith, 2021).

Skirtingai nuo automatinių fiziologinių ir motyvacinių procesų, galima išskirti sąmoningą, eksplicitinę emocijų išgyvenimą, kuris yra kaip vienas iš prisitaikymo kontrolės elementų. Greenberg (2010/2016) teigia, jog emocijų įsisąmoninimas reiškia, kad asmuo turi atkreipti dėmesį į savo fiziologinius jautumus, kūno išgyvenimus, kurie vyksta automatiškai ir be sąmoningos kontrolės, tuos išgyvenimus suprasti ir apmąstyti. Būtent dėmesio atkreipimas ir patirties apmąstymas sukelia emocinę reakciją, kuri padeda žmogui nuspręsti, ką jam reiškia tas išgyvenimas ir kaip jis turi reaguoti.

Taigi nuo pat emocijų tyrinėjimų pradžios tyrėjai susidūrė su emocijų apibrėžimo sunkumais, kurie išlieka aktualūs iki šių dienų. Tyrėjai dažnai nesutaria ne tik, kaip apibrėžti emocijų sąvoką, bet ir kokios yra pagrindinės emocijos, kiek jų yra ir ar toks skirstymas išvis egzistuoja. Dažniausiai naudojama yra Ekman (1999) pasiūlytas šešių bazinių emocijų skirstymas. Emocijas taip pat galima skirstyti pagal jų išgyvenimo sąmoningumą į sąmoningas ir nesąmoningas, arba implicitines ir eksplicitines, ir toks skirstymas tampa aktualus kai kalbama apie emocijų matavimą ir kokius instrumentus tam pasitelkti.

1.2.2. Emocijų funkcijos

Emocijos yra esminis žmogaus prigimties elementas. Tokia didelė svarba emocijoms yra priskiriama dėl jų atliekamų funkcijų. Kaip teigia Gross (2015), emocijos gali padėti suprasti aplinką, motyvuoti elgesį, palaikyti santykius ir adaptuotis prie pokyčių. Šie aspektai yra labai svarbūs bendram asmens funkcionavimui ir kasdieniam gyvenimui. Bendrai, emocijų funkcijos gali būti suskirstytos į dvi sritis: asmeninės ir tarpasmeninės – socialinės (Hwang & Matsumoto, 2019).

Prie asmeninių emocijų funkcijų yra priskiriamos tokios funkcijos kaip gebėjimas veikti greitai su minimaliu sąmoningu suvokimu, elgesio motyvavimas, minčių organizavimas (Hwang & Matsumoto, 2019). Emocijos yra greito informacijos apdorojimo sistemos, padedančios mums veikti įdedant minimalias mąstymo pastangas (Tooby & Cosmides, 2008). Emocijos išsivystė tam, kad galėtume veikti be gilaus ir daug laiko užimančio mąstymo. Taip pat emocijos paruošia mus elgesiui. Suveikusios emocijos organizuoja tokias sistemas kaip suvokimas, dėmesys, išvadų darymas, mokymasis, atmintis, tikslo pasirinkimas, motyvaciniai prioritetai, fiziologinės reakcijos, motorinis elgesys ir elgesio sprendimų priėmimas (Tooby & Cosmides, 2008). Emocijos vienu metu aktyvuoja tam tikras sistemas ir deaktivuoja kitas, kad būtų išvengta tuo pat metu veikiančių konkuruojančių sistemų chaoso, leidžiančio koordinuotai reaguoti į aplinkos dirgiklius (Levenson, 1999). Tačiau vienas iš dažnų nesupratimų, su kuriais susiduria daugelis žmonių, galvodami apie emocijas, yra įsitikinimas, kad emocijos visada turi tiesiogiai sukelti veiksmą. Emocijos neabejotinai paruošia organizmą veiksmams, tačiau tai, ar žmonės iš tikrųjų imasi veiksmų, priklauso nuo daugelio veiksnių, pavyzdžiui, nuo konteksto, kuriame emocija pasireiškė, emocijos tikslo, suvokiamų savo veiksmų pasekmių, ankstesnės patirties ir t.t. (Baumeister et al., 2007; Matsumoto & Wilson, 2008). Emocijos taip pat susijusios su mintimis ir prisiminimais. Prisiminimai – tai ne tik faktai, užkoduoti mūsų smegenyse; jie nuspalvinti emocijomis, kurios buvo jaučiamos tuo metu, kai faktai įvyko (LeDoux, 2008). Štai kodėl lengviau prisiminti laimingas mintis, kai esame laimingi, ir piktas akimirkas, kai esame pikti. Emocijos yra daugelio mūsų požiūrių, vertybių ir įsitikinimų apie pasaulį ir mus supančius žmones pagrindas. Jos daro įtaką mūsų mąstymo procesams, kartais konstruktyviai, kartais ne. Sunku kritiškai ir aiškiai mąstyti, kai jaučiame stiprias emocijas, bet lengviau, kai jų nejaučiame (Matsumoto et al., 2006). Taigi, emocijos leidžia greitai veikti įdedant minimaliai mąstymo pastangų, jos yra nors ir svarbus, bet tik vienas iš daugelio elgesį lemiančių veiksnių. Taip pat emocijos suteikia prasmę prisiminimams, yra požiūrių, vertybių ir įsitikinimų pagrindas ir veikia mąstymo procesus.

Emocijos atlieka labai svarbų vaidmenį socialinėje sąveikoje ir santykiuose. Jos atlieka įvairias socialines funkcijas, kurios padeda žmonėms orientuotis socialinėse situacijose, bendrauti su kitais ir užmegzti bei palaikyti socialinius ryšius. Galima išskirti tokias socialines sritis, kuriose emocijos turi

labai svarbų vaidmenį: komunikacija (Ekman, 1992), empatija ir prosocialus elgesys (Batson et al., 2002; Eisenberg & Eggum, 2009), konfliktų sprendimas (Keltner et al., 2019), socialinė sąveika (Fredrickson, 2001; Mikulincer & Shaver, 2005), socialinė įtaka (Forgas, 2002). Emocijomis perduodama informacija apie mūsų jausmus, ketinimus, santykius su kitais ir su aplinka (Hwang & Matsumoto, 2019). Kadangi emocijos turi tokią komunikacinę signalinę vertę, jos padeda spręsti socialines problemas, sukeldamos kitų žmonių reakciją, signalizuodamos apie tarpasmeninių santykių pobūdį ir skatindamos pageidaujamą socialinį elgesį (Keltner, 2003).

Taigi, emocijos yra labai svarbi asmenybės struktūros dalis, atliekanti įvairias funkcijas, kurias galima suskirstyti į dvi plačias kategorijas – asmenines ir tarpasmenines-socialines funkcijas. Asmeninės funkcijos užtikrina sėkmingą asmens funkcionavimą, o tarpasmeninės-socialinės – prisitaikymą socialinėje aplinkoje ir sąveikoje su kitais žmonėmis.

1.3. Nuteistų vyrų charakteristikos

1.3.1. Psichopatija tarp nuteistųjų

Nors psichopatija klinikiu lygmeniu dažniausiai tiriama kriminalinėse imtyse, individualūs psichopatiniai bruožai yra būdingi ir bendroje populiacijoje (Edens et al., 2006; Marcus et al., 2004; Neumann et al., 2015). Senesni tyrimai atskleidė, kad asmenys, turintys aukštai išreikštą psichopatijos lygį, sudaro apie 1 % visos populiacijos (Coid, et al., 2009; Neumann & Hare, 2008). Visgi Sanz-García su kolegomis (2021) atliktoje metaanalizėje buvo gautas netgi dar didesnis paplitimas – 4,5 %. Tačiau šis rodiklis skiriasi priklausomai nuo dalyvių lyties (aukštesnis tarp vyrų), imties (aukštesnis organizacijų imtyse nei bendruomenių imtyse ar universitetų studentų imtyse) ir psichopatijai apibrėžti naudoto instrumento tipo. Nepaisant to, ar paplitimas yra tik vienas, ar keli procentai, jis egzistuoja, ir, kaip pažymi Garofalo su kolegomis (2020), psichopatija yra rimta visuomenės problema. Boduszek su kolegomis (2021) atliko tyrimą, kuriame buvo siekiama palyginti psichopatijos lygį skirtingose populiacijose. Buvo lyginami įkalinimo įstaigose esantys asmenys, suaugusieji, universitetų studentai ir paaugliai. Autoriai nustatė, kad iš visų šių imčių, labiausiai išreikštais psichopatijos bruožais pasižymėjo studentai ir įkalinimo įstaigose esantys asmenys. Šiame tyrime buvo lyginami keturi psichopatijai būdingi aspektai – emocinis atsakas, kognityvinis atsakas, tarpasmeninė manipuliacija ir egocentriškumas. Paaugliai demonstravo didesnius deficitus emocinio ir kognityvinio atsako srityse, lyginant su kitomis grupėmis. Kaliniai pasižymėjo žemesniu kognityviniu atsaku nei studentai ir suaugusieji. Studentai pasižymėjo aukštesne tarpasmenine manipuliacija nei paaugliai ir kaliniai ir aukštesniu egocentriškumu nei suaugusieji ir kaliniai. Taigi, psichopatijai priskiriami bruožai ir skirtingas jų pasireiškimo laipsnis gali būti randami įvairiose imtyse ir populiacijose.

Nepaisant to, kad įvairaus išreikštumo psichopatiškumu pasižymi įvairūs asmenys, glaudžiausiai psichopatiškumas yra siejamas su asocialiu ir nusikalstamu elgesiu (Hare, 2003). Skirtingi autoriai nurodo nevienodą psichopatijos tarp nusikaltėlių dažnį, kuris priklausomai nuo šalies ir tyrimo gali varijuoti nuo 3 % iki 73 % (Assadi et al., 2006; Hare, 2003; Lasko & Chester, 2021; Ullrich et al., 2003; Wang et al., 2020). Dhingra ir Boduszek (2013) atliktoje psichopatijos literatūros apžvalgoje buvo pastebėta, kad psichopatija gali prognozuoti kriminalinį elgesį. DeLisi (2019) pateikė nusikaltėliams būdingų bruožų schemą ir tuos bruožus atitinkančią psichopatijos bruožų schemą (1 pav.), kurioje matyti, kad nusikaltėliams būdingi bruožai persidengia su psichopatijai priskiriamais bruožais.

1 pav. Nusikaltimus padariusiems asmenims ir psichopatijai būdingų bruožų schemas. Paimta iš DeLisi (2019)

Toliau nagrinėjant nuteistųjų ir psichopatijos ryšį, svarbu paminėti, kad psichopatiškai nuteistieji yra atsakingi už neproporcingai didelį nusikaltimų skaičių. Tyrimai rodo, kad jie atlieka daugiau nusikaltimų, daugiau smurtinių nusikaltimų ir įvairesnių nusikaltimų nei kiti nuteistieji (Baskin-Sommers & Baskin, 2016; Guy et al., 2005; Hare, 2003; Skeem et al., 2011; Vaughn et al., 2008). Taip pat nuteisti psichopatai dažniau įsitraukia į instrumentinės agresijos formas lyginant su kitais nuteistaisiais (Skeem et al., 2011). Dėl psichopatijai būdingų bruožų tokie nusikaltimus atlikę asmenys yra ypač pavojingi ir padaro didelę dalį visų nusikaltimų, ypač smurtinių.

Kalbant apie skirtumus tarp psichopatiškų nuteistųjų, Coid su kolegomis (2009) nustatė, kad psichopatija dažnesnė tarp nusikaltusių vyrų (7,7 %), nei moterų (1,9 %). Dhingra ir Boduszek (2013) literatūros apžvalgoje taip pat patvirtinami lyties skirtumai, kad nusikaltimus atlikę vyrai turi labiau išreikštą psichopatiją, tačiau tai gali būti dėl metodologinių ar imties trūkumų. Moterų psichopatija gali būti kiek kitokia, nei vyrų, ją sunkiau užfiksuoti tradiciniais psichopatijos matavimo instrumentais. Moterų kalėjimuose yra žymiai mažiau ir jos mažiau nusikalsta, arba kaip tik būna rečiau pagautos. Echeburúa ir Fernández-Montalvo (2007) tyrimas atskleidė, kad nusikaltimus atlikę asmenys, pasižymintys psichopatija, yra jaunesni, impulsyvesni, įtaresni, mažiau empatiški ir

žemesnės savivertės, nei tie nusikaltimus atlikę asmenys, kurie nėra psichopatiški. Tiesa, šis tyrimas buvo atliktas su specifine imtimi – nuteistaisiais už smurtą prieš intymų partnerį. Hare ir Neumann (2008) akcentuoja psichopatiškų nuteistųjų aukštą narciziškumą, manipuliatyvumą ir emocinio gilumo stoką. Kiti tyrėjai nurodo, kad psichopatiški nuteistieji patiria mažiau išankstinio nerimo ir baimės (de Pádua Serafim et al., 2014). Taigi nusikaltimus atlikusių asmenų psichopatiškumo skirtumai siejasi su įvairiais demografiniais ir asmenybiniais veiksniais, nors skirtingi tyrėjai akcentuoja vis kitus skirtumus, galima kelti prielaidą, kad tokie nusikaltėliai yra laikomi „sunkesniais“.

Dar vienas svarbus psichopatijos tarp nuteistųjų aspektas yra pakartotinio nusikalstamumo rizikos faktorius. Dhingra ir Boduszek (2013) atliktoje psichopatijos literatūros apžvalgoje buvo pastebėta, kad psichopatija gali prognozuoti recidyvizmą. Kiti autoriai taip pat išskiria, kad nusikaltėliai su labiau išreikšta psichopatija yra linkę dažniau pakartotinai nusikalsti, tai padaryti greičiau po išėjimo į laisvę ir pavojingesniais nusikaltimais, nei tie, kurie nepasižymi psichopatija (Hawes et al., 2013; Leistico et al., 2008; Shepherd et al., 2018;). Psichopatija yra stiprus kriminalinio recidyvizmo ir smurto prediktorius (Hare & Neumann, 2009; Laurell & Daderman, 2005; Reidy & Kearns, 2017; Walsh et al., 2009). Próspero-Luis su kolegomis (2017) tyrime su dėl vagysčių nuteistais vyrais, buvo nustatyta, kad psichopatija susijusi ne tik su sumažintu neigiamų padarinių lūkesčiu, tačiau ir su padidintu teigiamų padarinių lūkesčiu, susijusiu su recidyvizmu. Tai rodo, kad į vagystes orientuoti nusikaltėliai, pasižymintys psichopatija, tikisi daugiau teigiamų ir mažiau neigiamų kriminalinės karjeros tęsimo padarinių. Be to, kaip pažymi DeLisi ir Vaughn (2008), „psichopatai, kaip recidyvistai, greičiau, produktyviau ir stipriau [įsitraukia į kriminalinį elgesį] grįžę į bendruomenę“ (p. 160). Taigi įvairūs tyrėjai akcentuoja, kad asmenys, pasižymintys aukštesniu psichopatijos lygmeniu, daug dažniau pakartotinai nusikalsta lyginant su kitais nusikaltėliais.

Apibendrinant psichopatijos ir nusikalstamumo ryšį, galima pasakyti, kad ne visi psichopatai yra nusikaltėliai ir ne visi nusikaltėliai yra psichopatai. Skirtingu psichopatijos išreikštumo lygiu pasižymi visose populiacijose ir imtyse sutinkami asmenys. Visgi tarp nuteistų asmenų psichopatija yra dažnesnė ir labiau išreikšta, nei tarp nuteistų. Taip pat tyrimai dažnai nustato, kad tarp nuteistųjų, vyrai pasižymi aukštesne psichopatija nei moterys. Dėl psichopatijos skirtumų tarp nuteistųjų nėra aiškaus konsensuso tarp tyrėjų. Galiausiai, skirtingu psichopatijos išreikštumu pasižymintys tiek nusikaltimus atlikę, tiek jų neatlikę asmenys skiriasi savo pažintiniais gebėjimais, elgesio mechanizmais ir emociniu funkcionavimu. Kadangi šio darbo tikslui yra svarbūs emocinio funkcionavimo aspektai, toliau į juos ir bus gilinamasi.

1.3.2. Nuteistiesiems būdingas emocinis funkcionavimas

Gebėjimas suvokti savo ir kitų emocijas yra esminis žmogaus kognityvinis ir elgesio atsakas. Gebėjimas pastebėti, apdoroti ir reguliuoti tiek vidinę, tiek išorinę emocinę informaciją diktuoja, kaip mes galvojame ir adaptyviai reaguojame socialinių interakcijų metu (Brackett et al., 2004; Brackett et al., 2006). Tikslus asmens emocijų įvertinimas leidžia numatyti ir suprasti tolesnius asmens veiksmus (Elfenbein et al., 2002). Kaip pažymi Greenfield su kolegomis (2021), emocinio funkcionavimo sunkumai ir tam tikri su emocijomis susiję trūkumai yra dažnai randami asocialiose imtyse, tarp kurių neretai patenka ir nusikaltimus atlikę asmenys. Kiti tyrimai taip pat randa, kad nusikaltimus darantys asmenys pasižymi emociniais sunkumais, tokiais kaip emocinis skurdumas, emocijų atpažinimo ir įvardinimo sunkumai, empatijos trūkumas, gebėjimo reguliuoti emocijas trūkumai (Decety et al., 2015; Greenfield et al., 2021; Prymachenko et al., 2021), taip pat atviru asocialiu elgesiu (Decety et al., 2015; Hare & Neumann, 2005). Taigi, nusikaltimus atlikę asmenys pasižymi tam tikrais emocinio funkcionavimo sunkumais, trukdančiais jiems efektyviai prisitaikyti prie socialinių reikalavimų ir gyventi pagal socialines normas jų nepažeidžiant.

Viena iš galimų smurtinio ir asocialaus elgesio atsiradimo prielaidų, yra emocijų reguliacijos sunkumai (Davidson et al., 2000). Emocijų reguliacija yra procesas, kurio metu asmenys naudoja strategijas, skirtas sukontroliuoti jų patiriamas emocijas tuo metu, kai jas patiria (Gross & John, 2003). Tyrimai su nusikaltėliais dažnai orientuojasi į asocialaus elgesio pasireiškimą ir nusikaltėlių naudojamą agresiją bei po ja slypinčius mechanizmus. Tokiuose tyrimuose daug dėmesio yra skiriama neigiamų emocijų, įskaitant pyktį ir gėdą, išgyvenimui (Davey et al., 2005; Velotti et al., 2014) ir gebėjimui reguliuoti šias emocijas bei kontroliuoti elgesį patyrus stresą (Elison et al., 2014; Garofalo et al., 2016). Konceptualias ir empirines žinias apie asocialų elgesį integruojančioje DeLisi ir Vaughn (2014) teorijoje, sąveika tarp neigiamų emocijų ir prastos jų kontrolės (emocijų reguliacija) yra laikoma pagrindine asocialaus elgesio ir dalyvavimo kriminalinėje veikloje prielaida.

Įvairūs autoriai išskiria skirtingus asmens gebėjimus, kuriuos apima emocijų reguliacija, tačiau dažniausiai yra išskiriami emocinis sąmoningumas (angl. *emotional awareness*), emocinių atsakų supratimas ir priėmimas, gebėjimas ištraukti į tikslingą elgesį esant susijaudinimo būsenoje, gebėjimas susilaikyti nuo impulsyvaus elgesio esant susijaudinimo būsenoje, gebėjimas taikyti veiksmingas emocijų reguliacijos strategijas (Gratz & Roemer, 2004). Šiame darbe bus labiau gilinamasi į emocinio sąmoningumo konstrukta, kadangi šis gebėjimas yra įvardijamas kaip vienas iš pagrindinių socialinių–emocinių (angl. *socio-emotional*) įgūdžių, kurie gali būti apibrėžiami kaip emocinės informacijos apdorojimas siekiant skatinti tarpasmeninį veiksmingumą (Lane & Smith, 2021).

Emocinis sąmoningumas yra įvardijamas kaip gebėjimas konceptualizuoti ir apibūdinti savo ir kitų emocijas (Lane & Smith, 2021). Emocinis sąmoningumas apima ir dėmesingą kūno reakcijų suvokimą, o tai leidžia gauti informaciją apie patirtą emocinę ir kūno reakciją, bei suteikti jai prasmę (Greenberg, 2016). Sąmoningumas taip pat leidžia su ta informacija ką nors padaryti, t.y. nuspręsti, kaip pasielgti konkrečioje situacijoje. Taigi emocinis sąmoningumas tiesiogiai siejasi su asmens elgesiu konkrečioje situacijoje. Kalbant apie emocinio sąmoningumo sąsają su nusikalstamu elgesiu, deja, trūksta tyrimų, kurie šią sąsają nagrinėtų. Viename iš nedaugelio tyrimų buvo gauta, kad neadaptivi emocijų reguliacija ir emocinio sąmoningumo trūkumas prognozuoja daugiau naudojamo smurto nusikaltėlių imtyje (Robertson et al., 2014). Velotti ir kolegų (2017) tyrime su nusikaltimus atlikusiais vyrais buvo gauta, kad prasta emocijų reguliacija ir konkrečiai, emocinio sąmoningumo trūkumas, siejasi su neadaptiviai reiškiamu pykčiu, o šis glaudžiai susijęs su smurtu ir asocialaus elgesio pasireiškimu. Sharma ir kolegų (2015) tyrimas patvirtino, kad nusikaltimus atlikę asmenys pasižymi reikšmingai prastesne emocijų reguliacija, taip pat žemesniu emociniu sąmoningumu. Taigi, emocijų reguliacijos sunkumai ir į juos įeinančio emocinio sąmoningumo trūkumas yra svarbūs veiksniai, prisidedantys prie nusikaltėlių agresijos, pykčio ir smurto, tačiau trūksta tyrimų, kad šis ryšys būtų patikimas ir tvirtas.

Su emocijų reguliacija ir į ją įeinančiu emociniu sąmoningumu glaudžiai siejasi ir emocijų atpažinimo gebėjimas. Veido išraiškos vaidina itin svarbų vaidmenį apdorojant emocijas (Lange et al., 2022). Emocinių veido išraiškų atpažinimo sunkumai gali lemti socialines nesėkmes ir netgi nusikalstamą elgesį (Dodge et al., 2002; Howner et al., 2011). Taip yra dėl to, kad veido išraiškos yra unikalios užuominos be kurių nevyksta jokios socialinės interakcijos (Ekman et al., 1969). Jos perduoda informaciją apie tai kaip kitas žmogus jaučiasi, bei apie jo motyvaciją ir ketinimus, o tai padidina mūsų gebėjimą nuspėti kito asmens elgesį ir taip pat galimas grėsmes (Blair, 2003). Šis gebėjimas padeda mums patiems koreguoti savo elgesį pagal gautą informaciją. Taigi, emocinių veido išraiškų atpažinimo sunkumai gali būti netinkamo ar net asocialaus elgesio priežastis. Sunkumai atpažįstant emocines veido išraiškas buvo nustatyti atliekant tyrimus su asocialiomis intimis apskritai, įskaitant agresyvius asmenis, nusikaltėlius, delinkventus, (Marsh & Blair, 2008), kalinius (Robinson et al., 2012) ir su nusikalstamumu glaudžiai susijusius asmenybės sutrikimus, tokius kaip antisocialaus tipo asmenybės sutrikimas (Dawel et al., 2012; Dolan & Fullam, 2006; Marsh & Blair, 2008), psichopatija (Dolan & Fullam, 2006; Hastings et al., 2008; Marsh & Blair, 2008; Wilson et al., 2011) ir ribinis asmenybės sutrikimas (Robin et al., 2012). Taigi, emocinių veido išraiškų atpažinimo sunkumai gali būti netinkamo ar net asocialaus elgesio priežastis ir todėl tyrimuose randama, kad nusikaltėliai pasižymi prastesniu emocijų atpažinimo gebėjimu.

Dar vienas svarbus emocinio nusikaltėlių funkcionavimo aspektas yra empatija ir jos stoka. Empatija yra daugialypis konstruktas, apimantis kognityvinę, emocinę ir elgesio dimensijas, ir yra

svarbus prosocialaus elgesio veiksnys (Clark et al., 2019). Empatija leidžia asmenims keistis emocinėmis būsenomis, numatyti kitų veiksmus ir skatinti prosocialų elgesį. Asmenys, turintys empatijos trūkumą, gali elgtis asocialiai ir net nusikalstamai (Van Zonneveld et al., 2017). Empatija yra potencialus mechanizmas, kuris slopina agresyvų elgesį ir stiprina prosocialų elgesį (Euler et al., 2017). Dabartiniuose tyrimuose empatija skirstoma į kognityvinę ir emocinę empatiją (Shamay-Tsoory et al., 2009). Kognityvinė empatija atspindi gebėjimą suprasti kitų vidines būsenas (t.y. mintis ir emocijas), o emocinė empatija apima kito asmens vidinių būsenų emocinį perėmimą. Jolliffe ir Farrington (2004) nustatė, kad kognityvinės empatijos stoka yra stipriau susijusi su nusikalstamumu nei emocinės empatijos, nepriklausomai nuo nusikalstamos veikos rūšies ar tiriamos amžiaus grupės. Aiškinant nusikalstamą ar asocialų elgesį dažnai keliami hipotezė, kad empatijos stoka mažina slopinimą daryti žalą kitiems, o empatijos sutrikimai siejami su agresyviu, nusikalstamu ir asocialiu elgesiu (Proctor & Beail, 2007; Gery et al., 2009). Taigi, dar vienas iš galimų nuteistųjų emocinio funkcionavimo aspektų yra empatija ir jos stoka. Nusikaltimus atlikę asmenys pasižymi žemesniais empatijos gebėjimais, o būtent kognityvinės empatijos stoka labiau siejasi su nusikalstamumu.

Apibendrinant nuteistiesiems būdingą emocinį funkcionavimą, matyti, kad jie pasižymi emocinio funkcionavimo sunkumais, susijusiais su prasta emocijų reguliacija, emocinio sąmoningumo stoka, sunkumais atpažįstant emocijas, taip pat empatijos stoka. Toks emocinis funkcionavimas yra būdingas daugeliui nusikaltimus atlikusių asmenų, visgi specifinė grupė – aukštą psichopatijos lygį turintys asmenys – pasižymi dar didesniais emocinio funkcionavimo sunkumais.

1.3.3. Psichopatijai būdingas emocinis nuteistųjų funkcionavimas

Aukštai išreikštu psichopatiškumu pasižymintys asmenys yra specifinė grupė. Yra nustatyta, kad psichopatiški asmenys pasižymi emocinio funkcionavimo deficitais (Ali et al., 2009; Blair, 1999; Blair et al., 2006; Decety et al., 2013). Daugelyje teorinių psichopatijos aiškinimų, su emocijomis susiję deficitai, laikomi pagrindiniu sutrikimo bruožu (Blair, 2005; Cleckley, 1941/1976; Hare & Neumann, 2008; McCuish et al., 2019; Patrick et al., 2009). Verschuere su kolegomis (2018) atliko tyrimą su amerikiečių ir olandų nusikaltėlių intimis, siekdami išsiaiškinti centrinius psichopatijos ypatumus. Tyrėjai nustatė, kad emocinis šaltumas yra centrinė psichopatų ypatybė. Tikėtina, kad emociškai šalti asmenys gali ribotai suvokti ir suprasti savo emocijas, o tai savo ruožtu gali paskatinti juos įsitraukti į šaltas ir grobuoniškas agresijos formas, taip pat veikti kaip nusikalstamo elgesio rizikos veiksnys (Garofalo & Neumann, 2018). Šie bruožai atitinka emocinius psichopatijos bruožus ir apima beširdiškumą, kaltės ir gailės stoką, paviršutiniškas emocijas ir negebėjimą prisiimti atsakomybės už netinkamą elgesį. Labiau išreikšti šie bruožai siejami su instrumentine agresija, padidėjusiu smurto lygiu ir pakartotiniu nusikalstamumu, ypač smurtinių nusikaltimų, suaugusiųjų

vyrų imtyse (Byrd et al., 2013). Yra keliami prielaida, kad emocinio šaltumo bruožai siejasi su emocinio reaktyvumo trūkumu (Kyranides et al., 2017) ir susilpnėjusiu gebėjimu atpažinti ir reaguoti į kitų emocines veido išraiškas (Blair et al., 2014). Taigi, psichopatams yra būdingi emocinio funkcionavimo deficitai, o emocinė sritis yra laikoma viena iš centrinių psichopatijos ypatybių.

Literatūroje galima rasti įvairių teorijų, aiškinančių psichopatijai būdingo emocinio funkcionavimo ypatumų trūkumus. Dominuojančias teorines perspektyvas galima suskirstyti į dvi grupes: bendrąsias emocijų trūkumų perspektyvas ir specifinių emocijų trūkumų perspektyvas. Cleckley (1941/1976) teigė, kad psichopatinį asmenų gebėjimas patirti emocijas apskritai yra susilpnėjęs, o kelios naujausios teorijos sutelkė dėmesį į konkretesnius emocinius deficitus. Viena iš plačiai cituojamų teorijų yra Blair (2005) Integruotų Emocijų Sistemų (angl. *Integrated Emotions Systems; IES*) perspektyva, kurioje teigiama, kad psichopatai pasižymi baimės, liūdesio ir laimės emocijų atpažinimo trūkumais (Blair, 2005; Dolan & Fullam, 2006). Pasak Blair (2005), didesnis smurto ir agresijos paplitimas psichopatų populiacijoje iš dalies atspindi sutrikusį psichopatinį asmenų gebėjimą atpažinti emocijas, kurios priešingu atveju slopintų agresiją. Remiantis bendruoju emocijų trūkumo požiūriu, psichopatams būdingas prislopintas gebėjimas patirti emocijas apskritai, o tai trukdo suprasti emocinę įvykių reikšmę ir savo veiksmų prasmę (Cleckley, 1941/1976). Iš esmės jie yra racionalūs, tačiau, kadangi jiems trūksta emocinio gilumo, jų situacijų vertinimas yra nepakankamas, todėl jie nesugeba numatyti emocinių veiksmų pasekmių sau ar kitiems. Pagal šį požiūrį psichopatų kognityviniai trūkumai yra antriniai, palyginti su emocijų apdorojimo sistemos trūkumais. Alternatyvi specifinių emocijų trūkumų perspektyva teigia, kad psichopatams būdingas tik tam tikrų specifinių emocijų išgyvenimų trūkumas. Keletas skirtingų šios perspektyvos variantų sulaukė didelio tyrėjų dėmesio. Pagal mažos baimės hipotezę (Lykken, 1957), psichopatai patiria kai kurias emocijas, tačiau turi sumažėjusį gebėjimą arba padidėjusį slenkstį aktyvuoti baimės / gynybos / pasitraukimo sistemas. Panašiai pagal smurto slopinimo mechanizmo hipotezę (Blair, 1995), vėliau išplėtotą į IES teoriją (Blair, 2005), psichopatai patiria kai kurias emocijas, bet turi susilpnėjusį liūdesio ir baimės pasireiškimo supratimą. Todėl psichopatai neatpažįsta signalų, kurie kitu atveju paskatintų juos slopinti agresyvų elgesį, aktyvuojant neuroninius tinklus, susijusius su empatijos suvokimu. Yra hipotezės, kuriose teigiama, kad psichopatai kenčia nuo sumažėjusio gebėjimo patirti ir (arba) suvokti liūdesį (Blair, 1999; Blair et al., 2001; Iria et al., 2012), kaltę (Blair et al., 1995; Johnsson et al., 2014), empatiją (Soderstrom, 2003; Lishner et al., 2015) ar apskritai neigiamas emocijas (Hale et al., 2004; Seara-Cardoso et al., 2016). Taigi, atsižvelgiant į empirinius duomenis, bendroji emocijų trūkumų perspektyva numato, kad psichopatija turėtų būti susijusi su bendru emocinio apdorojimo deficitu, nepriklausomai nuo konkrečios emocijos rūšies. Priešingai, specifinių emocijų trūkumų perspektyva akcentuoja konkrečias emocijas, kurias psichopatai turi sunkumų patiriant, identifikuojant ir (arba) suvokiant.

Nuteisti psichopatai atsakingi už daugiau ir sunkesnių smurtinių nusikaltimų, taip pat jie dažniau įsitraukia į instrumentinės agresijos formas lyginant su nuteistaisiais, nepasižyminčiais psichopatija (Skeem et al., 2011). Manoma, kad toks elgesys atspindi emocijų apdorojimo trūkumus ir sumažėjusį autonominės nervų sistemos reaktyvumą į emocinius dirgiklius (Blair et al., 2014; Fanti, 2018). Taip pat padidėjusi instrumentinės agresijos rizika gali būti susijusi su tuo, kad psichopatai nesupranta savo aukų emocinio streso signalų arba nevertina smurto kaip atgrasaus veiksmo (Blair, 2001). Tai patvirtina ir Didžiojoje Britanijoje atliktas tyrimas, kurio metu, naudojant modifikuotą neišreikštų asociacijų testo versiją, nustatyta, kad psichopatiški nusikaltėliai, įvykdę žmogžudystę, nesieja smurto su nemaloniomis emocijomis ir rodo mažesnes neigiamas reakcijas į smurtą, palyginti su žudikais, kurie nėra psichopatiški (Gray, MacCulloch et al., 2003). Papildomą patvirtinimą suteikė tyrimai, kuriuose buvo nagrinėjamas veido emocijų atpažinimas kaip psichopatijos emocinės empatijos rodiklis. Nustatyta, kad psichopatiškų nusikaltėlių veidų atpažinimo gebėjimai buvo silpnesni, daugiausia atpažįstant neigiamas emocijas, ypač baimę ir pasibjaurėjimą (Blair, 2004; Hastings et al., 2008; Munro et al., 2007). Tačiau kitų tyrimų duomenimis, emocijų atpažinimo tikslumas tarp asmenų, pasižyminčių aukšta ir žema psichopatija, nesiskiria (Dolan & Fullam, 2004; Richell et al., 2003). Įrodyta, kad psichopatija pasižymintys asmenys paprastai būna abejingi kitų žmonių skausmui ir kančioms (Blair, 1999; Decety et al., 2013; Lee & Gibbons, 2017; Seara-Cardoso et al., 2015). Keliamoji prielaida, kad stipraus spontaniško empatinio atsako į kitų žmonių kančias nebuvimas paaiškina, kodėl psichopatai lengviau įsitraukia į asocialų elgesį, susijusį su smurtu prieš kitus žmones (Blair, 2013; Blair, Mitchell, & Blair, 2005). Labiau išreikštus psichopatijos bruožus turintys asmenys pasižymi mažesne emocine reakcija į kitų žmonių emocinius veidus (Ali et al., 2009; Seara-Cardoso et al., 2012; Seara-Cardoso et al., 2013) ir mažesniu empatiniu rūpesčiu kitais žmonėmis, palyginti su žemo psichopatinio bruožų lygio asmenimis (Seara-Cardoso et al., 2012, 2013). Viena vertus nuteisti psichopatai pasižymi didesniais emociniais deficitais, nei nuteisti psichopatai. Tačiau tarp nuteistų asmenų, aukštesne psichopatija pasižymintys nusikaltėliai, taip pat išsiskiria emocinio funkcionavimo sunkumais, lyginant su kitais nusikaltėliais.

Tyrimai rodo, kad psichopatija susijusi su daugeliu emocinio funkcionavimo nukrypimų. Nepaisant šios besiplečiančios literatūros, mechanizmai, kuriais grindžiamas psichopatijai būdingas emocinis paviršutiniškumas (angl. *emotional flatness*), išlieka neaiškūs (Hare, 1991; Nentjes et al., 2016). Šį emocinį skurdumą galima paaiškinti tuo, kad psichopatijai paprastai būdingas padidėjęs gebėjimas ir polinkis užslopinti emocines reakcijas. Tokia emocijų kontrolė galėtų būti laikoma viena iš emocijų reguliacijos rūšių, o šios paprastai apibrėžiamos kaip strategijos, kurias asmenys naudoja siekdami paveikti emocijų eigą ir išraišką (Gross, 2002). Apskritai, ilgą laiką buvo manoma, kad psichopatai nejaučia emocijų, todėl jiems ir nereikia jų reguliuoti (Baskin-Sommers, 2017). Visgi trūksta empirinio pagrindimo tokiam teiginiui (Brook et al., 2013; Derefinko, 2015), todėl yra autorių

manančių, kad psichopatai jaučia emocijas, tačiau turi sunkumų jas reguliuojant (Baskin-Sommers et al., 2016). Šie emocijų reguliacijos sunkumai ir psichopatams būdingas emocinis paviršutiniškumas išlieka daug klausimų keliantys konstruktai, kurių ryšių patvirtinimui trūksta daugiau empirinio pagrindimo.

Kitas gebėjimas, įeinantis į emocijų reguliacijos sudėtį, yra jau anksčiau aptartas emocinis sąmoningumas. Emocinio sąmoningumo ir psichopatijos tyrimai yra gan nauja sritis, todėl nėra daug empirinių duomenų, kuriais būtų galima remtis aiškinant šį ryšį. Visgi Smith su kolegomis (2022) atliko tyrimą, kuriame ir buvo analizuojama, ar aukštesne psichopatija pasižymintys asmenys demonstruoja prastesnę emocinio sąmoningumo gebėjimą. Tyrimo rezultatai rodo, kad asmenys, turintys daugiau psichopatinį bruožų, pasižymėjo mažesniu emocinio sąmoningumo lygiu. Taigi, galima kelti prielaidą, kad asmenys, pasižymintys aukštesne psichopatija, turi daugiau emocinio sąmoningumo sunkumų, t.y., jiems sunkiau atpažinti ir apibūdinti savo ir kitų emocines reakcijas. Ž

Taigi, asmenys, kurie pasižymi labiau išreikšta psichopatija, turi tam tikrų emocinio funkcionavimo sunkumų, o šie sunkumai neretai yra įvardijami kaip esminiai psichopatijos ypatumai. Vieni iš emocinio funkcionavimo ypatumų, siejamų su psichopatija, yra emocinis paviršutiniškumas ir emocinio sąmoningumo stoka. Tokie asmenys turi sutrikusį emocijų atpažinimo ir suvokimo gebėjimą, bei turi sunkumų apibūdinant savo ir kitų emocines reakcijas. Turint omenyje, kad psichopatija pasižymintys asmenys dažnai įsitraukia į asocialią veiklą ir padaro nusikaltimus, svarbu patyrinėti, kas už to slypi ir ar emocinis funkcionavimas gali padėti paaiškinti, kodėl vieni žmonės nusikals ir bus nuteisti, o kiti ne.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti psichopatijai būdingus emocinio funkcionavimo ypatumus tarp nuteistų vyrų ir gautus rezultatus palyginti su nuteistų vyrų rezultatais.

Hipotezės:

1. Nuteisti vyrai pasižymės labiau išreikštu psichopatiškumu, mažesniu emociniu sąmoningumu ir paviršutiniškesniu emocijų suvokimu, lyginat su nuteistais vyrais.
2. Nuteistų vyrų imtyje bus neigiama sąsaja tarp psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo ir teigiama sąsaja tarp psichopatiškumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo.
3. Emocinis sąmoningumas ir emocijų suvokimo paviršutiniškumas prognozuos psichopatiškumą nuteistų vyrų imtyje. Esant žemesniam emociniam sąmoningumui ir paviršutiniškesniam emocijų suvokimui, psichopatiškumo įverčiai bus didesni.
4. Bendroje imtyje bus neigiama sąsaja tarp psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo ir teigiama sąsaja tarp psichopatiškumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo.
5. Emocinis sąmoningumas ir emocijų suvokimo paviršutiniškumas prognozuos psichopatiškumą

bendroje imtyje. Esant žemesniam emociniam sąmoningumui ir paviršutiniškesniam emocijų suvokimui, psichopatiškumo įverčiai bus didesni.

6. Emocinis sąmoningumas, emocijų suvokimo paviršutiniškumas ir psichopatiškumas gali diferencijuoti vyrus pagal tai, ar jie yra teisti, ar ne. Esant žemesniam emociniam sąmoningumui, paviršutiniškesniam emocijų suvokimui ir aukštesniam psichopatiškumui, padidės tikimybė, kad asmuo bus priskirtas nuteistų vyrų grupei.

Uždaviniai:

1. Palyginti psichopatiškumą, emocinį sąmoningumą ir emocijų suvokimo paviršutiniškumą nuteistų ir neteistų vyrų imtyse.
2. Nustatyti kaip siejasi psichopatiškumas su emociniu sąmoningumu ir emocijų suvokimo paviršutiniškumu nuteistų vyrų imtyje.
3. Nustatyti emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo reikšmę prognozuojant psichopatiškumą nuteistų vyrų imtyje.
4. Nustatyti kaip siejasi psichopatiškumas su emociniu sąmoningumu ir emocijų suvokimo paviršutiniškumu bendroje imtyje.
5. Nustatyti emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo reikšmę prognozuojant psichopatiškumą bendroje imtyje.
6. Nustatyti psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo reikšmę prognozuojant teistumą.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrime dalyvavo 104 tiriamieji, visi jie buvo vyrai. Dalyvių amžius svyravo nuo 18 iki 68 metų ($M = 36,23$, $SD = 12,81$). Pagrindinę tyrimo imtį sudarė 54 nuteisti asmenys, atliekantys laisvės atėmimo bausmę Alytaus kalėjime. Jų amžius svyravo nuo 20 iki 60 metų ($M = 35$, $SD = 9,78$). Kitą tiriamųjų dalį sudarė 50 neteistų vyrų, jų amžius svyravo nuo 18 iki 68 metų ($M = 37,56$, $SD = 15,42$).

Nuteisti vyrai buvo kviečiami dalyvauti per Alytaus kalėjimo psichologes, jos nuteistuosius kviesdavo iš turimų sąrašų. Neteistiems vyrams surasti buvo taikoma netikimybinė atranka, patogiosios ir sniego gniūžtės atrankos principais, kviečiant sudalyvauti tyrime per socialinius tinklus. Tokia atrankos strategija buvo pasirinkta dėl gan ilgo tyrimo atlikimo laiko (~30 min.) ir dėl to, kad su kiekvienu tiriamuoju reikėjo susitikti gyvai.

Tyrimo dalyviai turėjo atitikti šiuos kriterijus: būti pilnamečiai, būti vyrai ir mokėti skaityti bei rašyti lietuvių kalba.

Taip pat buvo renkama informacija apie tiriamųjų išsilavinimą. Ji pateikta prieduose (1 priedas).

Nuteistų vyrų imtyje buvo du papildomi klausimai apie turimų teistumų skaičių ir padarytų nusikaltimų pobūdį. Šio tyrimo imtyje nuteisti vyrai turėjo nuo 1 iki 23 teistumų ($M = 7,48$, $SD = 5,57$), iš jų 74,1 % nuteistųjų buvo teisti už smurtinio pobūdžio nusikaltimus, o 25,9 % už nesmurtinio pobūdžio nusikaltimus. Detalesnis nusikaltimų pobūdis pridedamas prieduose (2 priedas).

Analizuojat demografinius skirtumus, nuteisti ir neteisti vyrai nesiskyrė pagal amžių ($t(102) = 1,00$, $p = 0,319$), tačiau skyrėsi pagal išsilavinimą ($U = 491,00$, $Z = -5,91$, $p < 0,001$), neteistų vyrų imtyje išsilavinimas buvo aukštesnis, nei nuteistų vyrų imtyje.

2.2. Tyrimo instrumentai

Tyrime buvo naudojami trys vertinimo instrumentai: Triarchinės psichopatijos vertinimo klausimynas, Emocinio sąmoningumo lygių skalė, Neišreikštų asociacijų testas. Taip pat trumpa demografinė anketa.

Triarchinės psichopatijos vertinimo klausimynas (angl. *Triarchic Psychopathy Measure*, (TriPM)) (Patrick, 2010). Tai 58 teiginių klausimynas, kurį sudaro trys skalės, atspindinčios tris fenotipinius triarchinio psichopatijos modelio konstruktus: pasipūtimą, beširdiškumą ir nesivaldymą. Tyrimo dalyviai yra prašomi ties kiekvienu teiginiu pažymėti juos geriausiai apibūdinančius atsakymus, kurie vėliau koduojami 4 balų Likerto skalėje (0 = teisingas, 1 = iš dalies teisingas, 2 = iš dalies neteisingas, 3 = neteisingas). Pasipūtimo skalę sudaro 19 teiginių, išreiškiančių bebaimiškumo tendencijas tarpasmeninių santykių lygmenyje (sieki dominuoti, įtikinėti savo tiesa, savęs ir savo pozicijos užtikrintumą), atsparumą emociniame lygmenyje (optimizmą, pasitikėjimą savimi) ir

polinkį rizikuoti (drąsą, neapibrėžtumo toleravimą, nuotykių ir ekstremalių pojūčių siekimą), pavyzdžiui, „*Aš gimiau būti lyderiu*“. Nesivaldymo skalė (20 teiginių) matuoja bendrą polinkį į eksternalius sunkumus (pavyzdžiui, „*Esu paėmęs daiktų iš parduotuvės ir už juos nesumokėjęs*“), o Beširdiškumo skalė (19 teiginių) – eksternalių sunkumų beširdiškumo ir agresyvumo komponentą (pavyzdžiui, „*Esu sužeidęs žmonių vien tam, kad matyčiau, kaip jie kenčia*“). Yra skaičiuojami rezultatai atskirai kiekvienai skalei ir taip pat bendras psichopatiškumo balas.

TriPM klausimyną į lietuvių kalbą išvertė A. Laurinavičius ir I. Makaraitė. Lietuviška klausimyno versija buvo išversta standartiniu vertimu ir nepriklausomu atgaliniu vertimu, bendradarbiaujant su instrumento autoriumi Christopher J. Patrick. Vėliau autorius peržiūrėjo ir patvirtino atgalinį vertimą, užtikrindamas išversto instrumento tikslumą ir patikimumą. Išsamus TriPM skalės validumo ir patikimumo patikrinimo procesas patvirtina TriPM instrumento patikimumą ir naudingumą tiriant psichopatiją Lietuvos mastu (Sellbom et al., 2018). Klausimyno autoriai leidžia laisvai jį naudoti be atskiro leidimo, lietuviškoji klausimyno versija buvo gauta iš jo vertimo autoriaus A. Laurinavičiaus.

Lietuvoje buvo atliktas tyrimas skirtas TriPM instrumento patikimumo ir validumo patikrinimui įstatymų pažeidėjų imtyje (Sellbom et al., 2018). Gauti rezultatai atskleidė, kad visos trys skalės buvo patikimos: Nesivaldymo skalės *Cronbach α* buvo 0,83, Pasipūtimo – 0,65, Beširdiškumo – 0,82. Šio tyrimo bendroje imtyje *Chronbach α* koeficientai yra: Nesivaldymo skalės – 0,87, Pasipūtimo – 0,75, Beširdiškumo – 0,83, bendras balas – 0,86. Tik nuteistų vyrų imtyje koeficientai yra: Nesivaldymo skalės – 0,78, Pasipūtimo – 0,71, Beširdiškumo – 0,83, bendras balas – 0,81.

Emocinio sąmoningumo lygių skalė (angl. *Levels of emotional awareness (LEAS)*) (Lane et al., 1990). Originali skalė yra sudaryta iš 20 situacijų. Šiame tyrime buvo naudojama sutrumpinta 10 situacijų skalė. Ji skirta matuoti emocinį sąmoningumą. Tiriamiesiems yra pateikiama 10 hipotetinių scenarijų ir prašoma apibūdinti emocijas, kurias, jų manymu, jaustų jie ir kitas asmuo. Pavyzdžiui, tiriamiesiems pateikiama tokia situacija: „*Kažkas, kas anksčiau jus kritikavo, pasako jums komplimentą. Kaip jaustumėtės? Kaip jaustųsi kitas žmogus?*“. Tiriamųjų atsakymai yra koduojami, su emocijomis susijusiems žodžiams priskiriant skaitines reikšmes. Autoriai išskiria penkis emocinio sąmoningumo lygius (0 – žemiausias, 5 – aukščiausias). Kuo žemesnis tiriamojo balas, tuo mažesnis yra jo emocinis sąmoningumas. Kiekvienoje situacijoje yra įvertinamos su savimi siejamos emocijos (balais nuo 0 iki 4), su kitu asmeniu siejamos emocijos (balais nuo 0 iki 4) ir bendras emocinio sąmoningumo balas (nuo 0 iki 5). Kiekvienoje situacijoje 0 balų yra vertinami neemociniai žodžiai (pvz., „*normaliai*“); 1 balu vertinami žodžiai, susiję su kūno pojūčiais ir fizinėmis būsenomis (pvz., „*pavargęs*“); 2 balais vertinami žodžiai, apibūdinantys emocinius veiksmus (pvz., „*smūgis*“) arba nespacificines emocijas (pvz., „*gerai*“ / „*blogai*“); 3 balai skiriami konkrečių emocijų sąvokų

žodžiams (pvz., „*laimingas*“, „*liūdnas*“); 4 balai skiriami, kai pagal vieną scenarijų apibūdinamos bent dvi konkrečios skirtingos emocijos (pvz., „*liūdnas ir piktas*“). Įvertinus su savimi ir su kitu asmeniu siejamų emocijų balus, parašomas bendras emocinio sąmoningumo balas, kuris suskaičiuojamas taip: parašomas didesnis iš dviejų balus (pvz., jeigu tiriamasis už su savimi siejamas emocijas gavo 3 balus, o už su kitu asmeniu siejamas emocijas gavo 4 balus, bendras emocinio sąmoningumo balas bus 4), arba jeigu iš abiejų vertinimų tiriamasis gavo po 4 balus ir nurodė skirtingas emocijas, tuomet bendras emocinio sąmoningumo balas bus 5. Vertinimas priklauso nuo to, kiek specifiškos, diferencijuotos ir įvairios emocijos yra pateikiamos atsakymuose, tačiau nėra vertinama, ar nurodyta teisinga situacijai emocija. Emocinio sąmoningumo savo ir kitų atžvilgiu skalių įverčiai gali svyruoti nuo 0 iki 48, bendras skalės įvertis nuo 0 iki 60.

Dėl šio instrumento naudojimo buvo susiekta su jo autoriumi R. Lane ir buvo gautas leidimas naudotis lietuviška jo versija. Lietuvišką vertimą atliko A. Kukaitytė su A. Laurinavičiumi, atgalinį vertimą R. Jusiūtė.

Ankstesniuose tyimuose šio instrumento patikimumas yra tinkamas, *Cronbach* α 10 situacijų vertinimas svyruoja nuo 0,78 iki 0,80 (Barchard et al., 2011). Šio tyrimo bendros imties *Cronbach* α buvo: emocinis sąmoningumas vertinant savo emocijas – 0,67, emocinis sąmoningumas vertinant kito emocijas – 0,67, bendras emocinis sąmoningumas – 0,72.

Šiame tyrime kodavimo procesą atliko darbo autorė. Prieš tai buvo įsitikinta vertinimo patikimumu ir keturių tiriamųjų atsakymus įvertino du nepriklausomi vertintojai (darbo autorė ir bakalauro studijų studentė A. Kukaitytė). Siekiant įvertinti vertintojų suderinamumo lygį, buvo apskaičiuoti skalių intraklasinio suderinamumo koeficientai ICC, pagal kuriuos kiekvienai LEAS klausimyno skalei buvo gautos trys reikšmės: LEAS savo emocijų skalė – 0,86, LEAS kitų emocijų skalė – 0,63 ir bendras LEAS balas – 0,67. Šios ICC reikšmės yra didesnės nei 0,5. Tai atskleidžia pakankamą vertintojų suderinamumo lygį (Koo & Li, 2016). ICC reikšmės nuo 0,5 iki 0,75 atskleidžia vidutinį patikimumą, reikšmės nuo 0,75 iki 0,9 - gerą patikimumą, o didesnės nei 0,9 - aukštą patikimumą (Koo & Li, 2016). Šiame tyrime gautas vidutinis ir geras vidinis suderinamumo koeficientas pabrėžia taikytos kodavimo procedūros patikimumą ir patvirtina tolesnių šiame tyrime atliktų analizių patikimumą.

Neišreikštų asociacijų testas. Pamatuoti emocijų suvokimo paviršutiniškumui buvo naudojamas Neišreikštų asociacijų testas (angl. *Implicit Association Test (IAT)*) (Greenwald et al., 1998). Testas atliekamas kompiuteriu, naudojantis šiam testui sukurta kompiuterine programa. Neišreikštų asociacijų testas matuoja sąsajų tarp sąvokų (pvz., vyrai, moterys) ir vertinimų (pvz., geras, blogas) arba stereotipų (pvz., protingas, kvailas) stiprumą. Pagrindinė šio testo idėja yra ta, kad atsakyti lengviau, kai į susijusius elementus reikia reaguoti spaudžiant tą patį atsakymo mygtuką. Tipinėje Neišreikštų asociacijų testo paradigmoje dalyvių prašoma greitai suskirstyti žodžius ar

paveikslėlius (pvz., vyrai, moterys) ir vertinimus (pvz., protingas, kvailas) į kategorijas pagal tai, ar jie priklauso kairėje, ar dešinėje pusėje esančiai kategorijai. Rezultatas nustatomas pagal reakcijos laiko skirtumą kategorijoms rūšiuoti, kai elementai pateikiami pagal sutampantį modelį (atsižvelgiant į jų dichotomiją užduotyje) ir kai jie pateikiami pagal nesutampantį modelį. Remiantis šiuo rezultatu galima daryti prielaidą, kad dalyviai, pavyzdžiui, netiesiogiai teikia pirmenybę vyrams, palyginti su moterimis, jei jie greičiau suskirstė žodžius į kategorijas, kai į žodžius „vyrai“ ir „protingi“ reikėjo sureaguoti spaudžiant tą patį mygtuką, ir kai žodžius „moterys“ ir „kvailos“ reikėjo sureaguoti spaudžiant tą patį mygtuką. IAT buvo specialiai sukurtas automatiniais emociniais tikslinių sąvokų vertinimams fiksuoti (Greenwald et al., 2002). Manoma, kad šie emociniai vertinimai yra automatiniai ta prasme, kad jie daro įtaką dalyvių rezultatams įvairiuose kategorizavimo etapuose, nesuvokiant, kad šie vertinimai buvo aktyvuoti. Šio tyrimo tikslui neišreikštų asociacijų testas buvo pritaikytas asmenų emocijų suvokimo paviršutiniškumui įvertinti, remiantis implicitiniu emocijų vertinimu. Kaip kategorijos buvo pasirinkti teigiami (*draugystė, pergalė, poilsis, sveikata, švelnumas, malonumas*) ir neigiami žodžiai (*laidotuvės, netektis, skausmas, nesėkmė, nuodai, skurdas*) ir teigiamo ir neigiamo valentingumo emocijos (džiaugsmas ir pyktis) bei šias emocijas demonstruojančios veido išraiškos. Paveikslėliai su veido išraiškomis demonstruojamomis emocijomis buvo paimti iš Karolinska veidų duomenų bazės (angl. *Karolinska Directed Emotional Faces database (KDEF)*; Lundqvist et al., 1998). Šia duomenų baze galima laisvai naudotis užsiregistravus ir parsisiuntus ją į savo kompiuterį. Buvo naudojami tik moterų veidai, jie buvo parinkti atsitiktine tvarka. Buvo pasirinkta naudoti tik moterų veidus, nes tyrimai rodo, kad moterims lengviau atpažinti moterų demonstruojamas emocijas, o vyrams arba nėra skirtumo, arba irgi lengviau atpažinti moterų demonstruojamas emocijas (Godard & Fiori, 2010; Rehnman & Herlitz, 2006). Užduoties metu tiriamieji turėjo spausdami atitinkamus mygtukus klaviatūroje („e“ ir „i“), suskirstyti žodžius į teigiamus ir neigiamus bei priskirti veido išraišką džiaugsmo arba pykčio emocijai. Iš viso užduotį sudarė penki etapai, kuriuose buvo po 20 stimulų (žodžių arba veidų, demonstruojančių emocijas, arba ir žodžių ir veidų, demonstruojančių emocijas). Trečiajame etape buvo naudojami suderinami stimulai, penktajame nesuderinami stimulai. Šių etapų pavyzdžiai pateikiami prieduose (3 ir 4 priedai). Trumpas etapų aprašymas pateikiamas prieduose (5 priedas).

Visų etapų metu yra matuojamas reakcijos laikas ir remiantis reakcijų laiko skirtumu tarp trečiojo ir penktojo etapo yra apskaičiuojamas d balas $[-2; 2]$, kuris parodo asociacijos stiprumą ir jos kryptį (teigiama ar neigiama). Mažesnis d balas rodo, kad tiriamajam užtruko trumpiau laiko sureaguoti į nederančius stimulus (pvz., džiaugsmo išraišką ir neigiamą žodį) ir tai atskleidžia paviršutiniškesnę emocijų suvokimą.

Programa yra prieinama internete ir autorius A. W. Meade leidžia laisvai ja naudotis ir konfigūruoti pagal savo tyrimo tikslus. Internetinis adresas, kuriuo prieinama IAT programa:

<https://meade.wordpress.ncsu.edu/freeiat-home/>.

Kadangi buvo naudojama tik pačia programa ir ji konfigūruojama pagal šio tyrimo tikslus, autoriai nepateikia patikimumo ar validumo patvirtinimų, nes šie skiriasi priklausomai nuo tyrimo tikslais parinktų stimulų rinkinio. Šio testo vidinis suderintumas yra skaičiuojamas dalijimo pusiau metodu, remiantis koreliacijomis bei *Spearman-Brown* koeficientu. Buvo gauta reikšminga koreliacija ($r = 0,36, p < 0,001$), o *Spearman-Brown* koeficientas buvo lygus 0,526. Literatūroje rašoma, kad *Spearman-Brown* koeficiento dydžių interpretacija yra tokia: 0,80 rodo adekvatų priemonės konstrukto stabilumą, 0,90 – gerą testo konstrukto stabilumą (Kaplan & Saccuzzo, 2001). Kartais tinka ir reikšmė 0,60, ypač kai taikomi dar tik kuriami metodai (Brace et al., 2006). Kline (2000) nurodo, kad ypač ankstyvuosiuose instrumentų kūrimo etapuose priimtinais laikomi ir koeficientai nuo 0,5. Taigi, šio tyrimo rėmuose patikimumas nėra geras, tačiau kadangi tai buvo naujai sudaromas instrumentas, jis yra pakankamas. Pažvelgus detaliau, kai šio instrumento patikimumas yra skaičiuojamas tik nuteistų vyrų imtyje, *Spearman-Brown* koeficientas lygus 0,602 ($r = 0,43, p < 0,001$).

Demografinė anketa. Tiriamiesiems užduodami klausimai apie lytį, amžių, išsilavinimą, teistumo(ų) turėjimą. Nuteisti vyrai turėjo atsakyti į du papildomus klausimus apie turimų teistumų skaičių ir padarytų nusikaltimų pobūdį.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimas buvo vykdomas 2024 metų vasario-kovo mėnesiais. Tyrimą sudarė dvi dalys – tyrimo anketos pildymas ir užduoties atlikimas kompiuteryje. Tyrimo anketa buvo elektroninė (sudaryta per „Google Forms“). Ji buvo suskirstyta į keturias dalis, kurias tiriamieji pildė per kompiuterį vieno susitikimo metu. Pirmą dalį sudarė demografiniai klausimai ir klausimai apie teistumą. Antroji dalis buvo neišreikštų asociacijų testo užduoties atlikimas kompiuteryje. Trečioji dalis buvo Emocinio sąmoningumo lygių skalė. Ketvirtoji dalis – Triarchinės psychopatijos vertinimo klausimynas.

Prieš pradėdant pagrindinį tyrimą, buvo atliekamas bandomasis tyrimas, tam, kad būtų patikrinta, ar tiriamieji supranta neišreikštų asociacijų testo užduotį ir ar šis instrumentas yra patikimas. Bandomajame tyrime dalyvavo 20 tiriamųjų, jie visi buvo nuteisti vyrai. Tiriamųjų amžius svyravo nuo 26 iki 54 metų ($M = 36,81, SD = 8,52$). Instrumento vidinis suderintumas buvo gautas pakankamas (buvo gauta reikšminga koreliacija ($r = 0,41, p < 0,001$), o *Spearman-Brown* koeficientas buvo lygus 0,584). Po tyrimo dalyvių buvo klausiama, ar užduoties kompiuteryje (neišreikštų asociacijų testas) buvo aiški. Visi tiriamieji užduotį suprato, klausimų nekilo. Kadangi bandomajame tyrime dalyviai pildė pilną anketą, šių 20 tiriamųjų duomenys buvo įtraukti į pagrindinio tyrimo imtį.

Kadangi tyrimą sudarė dvi imtys, tyrimo procedūra šiek tiek skyrėsi. Pagrindinis skirtumas buvo tas, kad su nuteistais vyrais tyrimas buvo vykdomas kalėjime, o su neteistais vyrais – laisvėje. Nuteistieji buvo atrenkami ir pakviečiami kalėjimo psichologų iš jų turimų sąrašų. Su neteistais vyrais tyrimas buvo vykdomas laisvėje, susisiekiant per socialinius tinklus ir pakviečiant susitikti. Visuomet buvo užtikrinama, kad patalpoje bus tik tiriamasis ir tyrėja. Atliekant neišreikštų asociacijų testo užduotį kompiuteryje tiriamiesiems buvo pateikiamos instrukcijos žodžiu. Jų tekstas pridodamas prieduose (6 priedas). Po instrukcijos buvo pasitikslinama, ar visi ekrane rodomi žodžiai suprantami, ar užduotis yra aiški. Tiriamajam patvirtinus, kad viską suprato, įjungiamas pagrindinis užduoties atlikimo ekranas, ir nurodoma, kuris mygtukas kurią kategoriją atitinka šiame etape. Tai patikslinama prieš kiekvieną etapą.

Su kiekvienu dalyviu buvo susitinkama asmeniškai, pateikiamos instrukcijos, užpildoma tyrimo anketa ir atliekama užduotis kompiuteryje. Tyrimo trukmė buvo maždaug 30 min. su vienu tiriamuoju.

2.4. Duomenų analizė

Statistinei duomenų analizei buvo naudojama „IBM SPSS Statistics“ (28.0 versija) programa. Buvo skaičiuojama aprašomoji statistika (vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai). Skalių patikimumas buvo vertinamas vidinio suderintumo būdu (*Cronbach α*). Prieš atliekant analizes, buvo patikrintas duomenų pasiskirstymo normalumas.

Normalumas buvo tikrinamas naudojant *Shapiro-Wilk* testą, nustatant asimetrijos ir eksceso įverčius, išskirtis ir nagrinėjant histogramas. Duomenys laikomi pasiskirstę nenormaliai, kai *Shapiro-Wilk* testas rodo reikšmingą nuokrypį nuo normaliojo pasiskirstymo ($p < 0,05$), asimetrijos ir eksceso rodikliai nepatenka į -2 ir 2 intervalą, yra rimtų išskirčių, o histograma neprimena varpo formos. Apie duomenų normalumą buvo sprendžiama žiūrint į visumą. Visi kintamieji atitiko normalųjį pasiskirstymą, tiek bendroje, tiek nuteistų vyrų imtyje (7 ir 8 priedai).

Tolesnė analizė, kurios metu buvo nagrinėjami kintamųjų skirtumai nuteistų ir neteistų vyrų imtyse, ieškoma sąsajų tarp kintamųjų bei nagrinėjant prognostinius ryšius, buvo vykdoma taikant parametrinę statistiką. Kintamųjų skirtumai buvo nustatomi taikant *Student t-testą* nepriklausomoms imtims, kintamųjų tarpusavio ryšiai buvo nustatomi taikant *Pearson* koreliaciją. Vidurkių skirtumo efekto dydžiai ir koreliacijų koeficientai buvo interpretuojami pagal Cohen (1992) pateiktas interpretavimo gaires. Koreliacija pagal stiprumą skiriama į silpną ($r < 0,3$), vidutinę ($0,3 > r < 0,5$) ir stiprią ($r > 0,5$). Vidurkių skirtumo efekto dydžiai skiriami į silpną ($d \geq 0,20$), vidutinį ($d \geq 0,50$) ir stiprų ($d \geq 0,80$). Psichopatiškumo prognostiniams veiksniams nustatyti buvo taikoma tiesinė regresinė analizė. Teistumo prognostiniams veiksniams buvo taikoma binarinė logistinė regresinė analizė.

3. REZULTATAI

3.1. Psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo palyginimas tarp nuteistų ir neteistų vyrų

Siekiant patikrinti, ar psichopatiškumas, emocinis sąmoningumas ir emocijų suvokimo paviršutiniškumas skiriasi nuteistų ir neteistų vyrų imtyse, buvo taikomas *Student t-testas* nepriklausomoms imtims. Toliau pateikiami psichopatiškumo palyginimo rezultatai (2 lentelė).

2 lentelė. *Psichopatiškumo palyginimas nuteistų ir neteistų vyrų imtyse*

Kintamasis	Imtis	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i> (102)	<i>p</i>	<i>Cohen d</i>	95 % <i>PI</i>	
							<i>AR</i>	<i>VR</i>
Pasipūtimas	Nuteisti vyrai	29,96	8,53	-0,29	0,772	-0,06	-3,78	2,81
	Neteisti vyrai	29,48	8,38					
Beširdiškumas	Nuteisti vyrai	16,52	9,54	-2,04	0,044	-0,40	-3,34	1,64
	Neteisti vyrai	13,18	6,78					
Nesivaldymas	Nuteisti vyrai	28,74	10,76	-8,08	<0,001	-1,57	-18,53	-11,23
	Neteisti vyrai	13,86	7,89					
Bendras psichopatiškumas	Nuteisti vyrai	75,22	18,64	-5,07	<0,001	-1,00	-25,07	-10,97
	Neteisti vyrai	57,20	17,53					

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu. *Cohen d*-vidurkių skirtumo efekto dydžiai; *PI*- pasikliautinis intervalas; *AR*- apatinė riba; *VR*- viršutinė riba.

Analizuojant atskiras psichopatiškumo skales (pasipūtimą, beširdiškumą, nesivaldymą) ir bendrą psichopatiškumo balą tarp nuteistų ir neteistų vyrų, buvo gauta, kad statistiškai reikšmingai skiriasi beširdiškumo, nesivaldymo skalių įverčiai ir bendras psichopatiškumo balas. Beširdiškumo balai buvo aukštesni tarp nuteistų vyrų lyginant su neteistais vyrais ($t(102) = -2,04, p = 0,044$). Taip pat ir nesivaldymo balai buvo aukštesni tarp nuteistų vyrų lyginant su neteistais vyrais ($t(102) = -8,08, p < 0,001$). Tokia pati tendencija matoma ir lyginant bendrą psichopatiškumo balą, šis buvo aukštesnis tarp nuteistų vyrų lyginant su neteistais vyrais ($t(102) = -5,07, p < 0,001$). Analizuojant šių skirtumų efekto dydžius, matyti, kad beširdiškumo efekto dydis yra silpnas

($d = -0,31$), o nesivaldymo ($d = -1,57$) ir bendro psichopatiškumo balo ($d = -1,00$) efekto dydžiai yra stiprūs. Taigi, beširdiškumas, nesivaldymas ir bendras psichopatiškumas yra didesni nuteistų vyrų imtyje, lyginant su neteistais vyrais.

Toliau pateikiami emocinio sąmoningumo ir atskirų jo skalių palyginimai tarp nuteistų ir neteistų vyrų (3 lentelė).

3 lentelė. *Emocinio sąmoningumo palyginimas nuteistų ir neteistų vyrų imtyse*

Kintamasis	Imtis	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i> (102)	<i>p</i>	Cohen <i>d</i>	95 % <i>PI</i>	
							<i>AR</i>	<i>VR</i>
Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu	Nuteisti vyrai	19,74	4,29	4,19	<0,001	0,82	2,18	6,22
	Neteisti vyrai	23,94	5,88					
Emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu	Nuteisti vyrai	20,91	4,19	2,88	0,005	0,17	0,90	4,85
	Neteisti vyrai	23,96	5,47					
Bendras emocinis sąmoningumas	Nuteisti vyrai	24,56	4,10	3,66	<0,001	0,33	1,51	5,10
	Neteisti vyrai	27,86	5,30					

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu. Cohen *d*-vidurkių skirtumo efekto dydžiai; *PI*- pasikliautinis intervalas; *AR*- apatinė riba; *VR*- viršutinė riba.

Ieškant skirtumų tarp emocinio sąmoningumo ir jo skalių (emocinio sąmoningumo savo, kitų atžvilgiu ir bendro) nuteistų ir neteistų vyrų imtyse, buvo pastebėta, kad statistiškai reikšmingai šios dvi grupės skiriasi visose skalėse. Nuteisti vyrai pasižymi žemesniu emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu ($t(102) = 4,19, p < 0,001$), kitų atžvilgiu ($t(102) = 2,88, p = 0,005$) ir bendru emociniu sąmoningumu ($t(102) = 3,66, p < 0,001$). Nagrinėjant šių kintamųjų efekto dydžius, matyti, kad emocinio sąmoningumo savo atžvilgiu efekto dydis yra stiprus ($d = 0,82$), emocinio sąmoningumo kitų atžvilgiu ($d = 0,17$) ir bendro emocinio sąmoningumo ($d = 0,33$) efekto dydžiai yra silpni. Taigi, nuteisti vyrai demonstruoja mažesnę emocinį sąmoningumą savo atžvilgiu, kitų atžvilgiu ir bendrą emocinį sąmoningumą, lyginant su neteistais vyrais.

Toliau pateikiami emocijų suvokimo paviršutiniškumo palyginimo nuteistų ir neteistų vyrų imtyse rezultatai (4 lentelė).

4 lentelė. *Emocijų suvokimo paviršutiniškumo palyginimas nuteistų ir neteistų vyrų imtyse*

Kintamasis	Imtis	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i> (102)	<i>p</i>	Cohen <i>d</i>	95 % <i>PI</i>	
							<i>AR</i>	<i>VR</i>
Emocijų suvokimo paviršutiniškumas	Nuteisti vyrai	0,76	0,40	2,35	0,021	0,46	0,03	0,34
	Neteisti vyrai	0,94	0,39					

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu. Cohen *d*-vidurkių skirtumo efekto dydžiai; *PI*- pasikliautinis intervalas; *AR*- apatinė riba; *VR*- viršutinė riba.

Analizė atskleidė, kad emocijų suvokimo paviršutiniškumas skiriasi tarp nuteistų ir neteistų vyrų ($t(102) = 2,35, p = 0,021$). Nuteisti vyrai pasižymėjo paviršutiniškesniu emocijų suvokimu. Šio skirtumo efekto dydis yra vidutinis ($d = 0,46$).

Taigi, nuteisti vyrai pasižymi aukštesniu psichopatiškumu (tiek beširdiškumu, tiek nesivaldymu, tiek bendru), žemesniu emociniu sąmoningumu (savo, kitų atžvilgiu ir bendru) ir paviršutiniškesniu emocijų suvokimu, lyginant su neteistais vyrais.

3.2. Psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo sąsajos nuteistų vyrų imtyje

Analizuojant psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo sąsajas nuteistų vyrų imtyje, buvo naudojamas *Pearson* koreliacijos koeficientas. Koreliacijos koeficientai ir jų reikšmingumo lygmenys pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė. *Psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo sąsajos nuteistų vyrų imtyse*

	Pasipūtimas	Beširdiškumas	Nesivaldymas	Bendras psichopatiškumas
Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu	0,07	-0,32*	-0,29*	-0,30*
Emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu	0,10	-0,29*	-0,28*	-0,26
Bendras emocinis sąmoningumas	0,11	-0,41**	-0,41**	-0,40**
Emocijų suvokimo paviršutiniškumas	0,05	0,02	-0,08	-0,01

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Analizuojant psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo sąsajas, matyti, kad bendras psichopatiškumas statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi su bendru emociniu sąmoningumu

($r = -0,40, p < 0,01$). Tai atspindi tendenciją, jog nuteisti vyrai, kurie pasižymi aukštesniu psichopatiškumu, yra linkę turėti žemesnį bendrą emocinį sąmoningumą. Nagrinėjant bendrą psichopatiškumą, šis statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi ir su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu ($r = -0,30, p < 0,05$). Tai rodo, kad aukštesniu psichopatiškumu pasižymintys nuteisti vyrai demonstruoja žemesnį emocinį sąmoningumą savo atžvilgiu. Atkreipiant dėmesį į atskiras psichopatiškumo skales, čia taip pat matomos reikšmingos sąsajos. Tiek beširdiškumo, tiek nesivaldymo skalės statistiškai reikšmingai siejasi su visomis emocinio sąmoningumo skalėmis. Beširdiškumas statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu ($r = -0,32, p < 0,05$), emociniu sąmoningumu kitų atžvilgiu ($r = -0,29, p < 0,05$) ir bendru emociniu sąmoningumu ($r = -0,41, p < 0,01$). Nesivaldymas taip pat statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu ($r = -0,29, p < 0,05$), emociniu sąmoningumu kitų atžvilgiu ($r = -0,28, p < 0,05$) ir bendru emociniu sąmoningumu ($r = -0,41, p < 0,01$). Tai rodo, kad nuteisti vyrai, pasižymintys aukštesniu beširdiškumu ir nesivaldymu, pasižymi žemesniu emociniu sąmoningumu savo ir kitų atžvilgiu bei bendru emociniu sąmoningumu. Tik pasipūtimo skalė neturėjo statistiškai reikšmingų sąsajų su emociniu sąmoningumu. Visi koreliacijų efekto dydžiai buvo vidutiniai, išskyrus beširdiškumo ir nesivaldymo koreliacijas su emociniu sąmoningumu kitų atžvilgiu, šių koreliacijų efekto dydžiai buvo silpni link vidutinių. Nagrinėjant emocijų suvokimo paviršutiniškumą, rezultatai atskleidė, kad šis neturi statistiškai reikšmingų sąsajų su nei viena psichopatiškumo skale.

3.3. Psichopatiškumą prognozuojantys veiksniai nuteistų vyrų imtyje

Naudojant daugialypę regresinę analizę, buvo patikrinta, ar emocinis sąmoningumas savo ir kitų atžvilgiu gali statistiškai reikšmingai prognozuoti bendrą psichopatiškumą nuteistų vyrų imtyje.

Vertinant regresinės analizės rezultatus buvo vadovaujama Čekanavičiaus ir Murausko (2002) rekomendacijomis, kuriose nurodoma, kad *VIF* multikolinearumo koeficientas turi būti < 4 , *Cook* mato reikšmė turi būti < 1 , o *ANOVA* statistiškai reikšminga rodo, jog analizė yra prasminga ir nepriklausomi kintamieji reikšmingai prognozuoja priklausomąjį kintamąjį.

Visos *VIF* reikšmės buvo mažesnės už 4, todėl multikolinearumo problema nesusidarė. *Cook* mato reikšmė buvo mažesnė už 1, išskirčių nesusidarė. Iš 6 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad visus kitus tinkamumo kriterijus tiesinė regresija atitiko.

6 lentelė. *Psichopatiškumo prognostiniai veiksniai nuteistų vyrų imtyje*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis				
	Psichopatiškumas				
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	R^2
Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu	-1,00	0,117	3,24	0,048	0,11
Emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu	-0,67	0,247			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. *F* – Fisher testo koeficientas, *p* – reikšmingumo lygmuo, β – standartizuotas beta koeficientas.

Regresinės analizės rezultatai rodo, kad du nepriklausomi kintamieji paaiškina 11 % bendro psichopatiškumo dispersijos ($R^2 = 0,11$, $F = 3,24$, $p = 0,048$). Nei vienas kintamasis nebuvo statistiškai reikšmingas.

3.4. Psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo sąsajos bendroje imtyje

Analizuojant psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo sąsajas bendroje imtyje, buvo naudojamas *Pearson* koreliacijos koeficientas. Koreliacijos koeficientai ir jų reikšmingumo lygmenys pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė. *Psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo sąsajos bendroje imtyje*

	Pasipūtimas	Beširdiškumas	Nesivaldymas	Bendras psichopatiškumas
Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu	0,07	-0,25*	-0,40**	-0,34**
Emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu	0,10	-0,24*	-0,39**	-0,30**
Bendras emocinis sąmoningumas	0,11	-0,30**	-0,47**	-0,37**
Emocijų suvokimo paviršutiniškumas	0,10	-0,08	-0,13	-0,07

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Analizuojant psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo sąsajas, matyti, kad bendras psichopatiškumas statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi su bendru emociniu sąmoningumu ($r = -0,37$, $p < 0,01$). Tai rodo, jog vyrai, kurie pasižymi aukštesniu psichopatiškumu yra linkę turėti

žemesnį bendrą emocinį sąmoningumą. Nagrinėjant bendrą psichopatiškumą, šis statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi ir su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu ($r = -0,34, p < 0,01$) ir kitų atžvilgiu ($r = -0,30, p < 0,01$). Tai rodo, kad aukštesniu psichopatiškumu pasižymintys vyrai demonstruoja žemesnį emocinį sąmoningumą savo ir kitų atžvilgiu. Tiek beširdiškumo, tiek nesivaldymo skalės statistiškai reikšmingai siejasi su visomis emocinio sąmoningumo skalėmis. Beširdiškumas statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu ($r = -0,25, p < 0,05$), emociniu sąmoningumu kitų atžvilgiu ($r = -0,24, p < 0,05$) ir bendru emociniu sąmoningumu ($r = -0,30, p < 0,01$). Nesivaldymas taip pat statistiškai reikšmingai neigiamai siejasi su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu ($r = -0,40, p < 0,01$), emociniu sąmoningumu kitų atžvilgiu ($r = -0,39, p < 0,01$) ir bendru emociniu sąmoningumu ($r = -0,47, p < 0,01$). Tai rodo, kad nuteisti vyrai, pasižymintys aukštesniu beširdiškumu ir nesivaldymu, pasižymi žemesniu emociniu sąmoningumu savo ir kitų atžvilgiu bei bendru emociniu sąmoningumu. Visų koreliacijų efekto dydžiai buvo vidutiniai, išskyrus beširdiškumo skalės koreliacijas su emocinio sąmoningumo skalėmis, jų efekto dydžiai buvo silpni. Vienintelė psichopatiškumo skalė, kuri neturėjo statistiškai reikšmingų sąsajų su emociniu sąmoningumu, buvo pasipūtimo skalė. Nagrinėjant emocijų suvokimo paviršutiniškumą, rezultatai atskleidė, kad šis neturi statistiškai reikšmingų sąsajų su nei viena psichopatiškumo skale.

3.5. Psichopatiškumą prognozuojantys veiksniai bendroje imtyje

Naudojant daugialypę regresinę analizę, buvo patikrinta, ar emocinis sąmoningumas savo ir kitų atžvilgiu gali statistiškai reikšmingai prognozuoti bendrą psichopatiškumą bendroje imtyje.

Visus tinkamumo kriterijus, nurodomus Čekanavičiaus ir Murausko (2002), tiesinė regresinė analizė atitiko. Jos rezultatai pateikiami 8 lentelėje.

8 lentelė. *Psichopatiškumo prognostiniai veiksniai bendroje imtyje*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis				
	Psichopatiškumas		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>			
Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu	-0,92	0,036	7,29	0,001	0,13
Emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu	-0,54	0,235			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. *F* – Fisher testo koeficientas, *p* – reikšmingumo lygmuo, β – standartizuotas beta koeficientas.

Regresinės analizės rezultatai rodo, kad du nepriklausomi kintamieji paaiškina 13 % bendro psichopatiškumo dispersijos ($R^2 = 0,13, F = 7,29, p < 0,001$). Psichopatiškumą statistiškai reikšmingai

neigiamai prognozuoja emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ($\beta = -0,92, t = -2,13, p = 0,036$). Taigi, didesnę psichopatiškumą nuspėja mažesnis emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu.

3.6. Teistumą prognozuojantys veiksniai

Naudojant binarinę logistinę regresinę analizę, buvo nagrinėjama, ar psichopatiškumas, emocinis sąmoningumas savo ir kitų atžvilgiu ir emocijų suvokimo paviršutiniškumas statistiškai reikšmingai prognozuoja tai, asmuo bus nuteistas, ar ne. Kitaip tariant, ar šie kintamieji gali diferencijuoti tiriamuosius į nuteistų ir nuteistų vyrų grupes. Šie nepriklausomi kintamieji buvo pasirinkti, nes prieš tai atliktose analizėse lyginant nuteistus ir nuteistus vyrus jie statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp šių grupių. Modelis atitinka keliamas prielaidas ir todėl gali būti interpretuojamas. Šio modelio *Chi* kvadratas bei *Hosmer-Lemeshow* testas taip pat patvirtina modelio tinkamumą ($\chi^2 = 6,75, df = 8, p = 0,564$). Analizės rezultatai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. Teistumo prognostiniai veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Teistumas			
	<i>OR</i>	<i>p</i>	χ^2	<i>p</i>
Bendras psichopatiškumas	1,05	<0,001	6,75	0,564
Emocijų suvokimo paviršutiniškumas	0,22	0,015		
Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu	0,87	0,022		
Emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu	0,98	0,848		

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Binarinės logistinės regresinės analizės rezultatai atskleidė, kad teistumą statistiškai reikšmingai prognozuoja bendras psichopatiškumas ($OR = 1,05, p < 0,001$), emocijų suvokimo paviršutiniškumas ($OR = 0,22, p = 0,015$) ir emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ($OR = 0,87, p = 0,022$). Vienintelis kintamasis, kuris neturėjo statistinio reikšmingumo nuspėjant teistumą buvo emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu ($OR = 0,98, p = 0,848$). Šio modelio tikslių spėjimų procentas yra 72,1. Taigi, galime matyti, kad aukštesnis psichopatiškumas, paviršutiniškesnis emocijų suvokimas ir mažesnis emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu didina tikimybę, kad asmuo bus priskirtas nuteistų grupei.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

4.1. Rezultatų apžvalga

Pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo išanalizuoti psichopatijai būdingus emocinio funkcionavimo ypatumus tarp nuteistų vyrų ir gautus rezultatus palyginti su neteistų vyrų rezultatais. Tyrime buvo analizuojami psichopatiškumo, emocinio sąmoningumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo skirtumai tarp nuteistų ir neteistų vyrų, bei šių konstrukčių sąsajos tiek nuteistų vyrų, tiek bendroje imtyje. Tyrime dar buvo analizuojama, kiek emocinio funkcionavimo ypatumai gali prognozuoti psichopatiškumą tiek nuteistų vyrų, tiek bendroje imtyje, taip pat buvo atlikta analizė, siekiant patikrinti, kas iš tirtų konstrukčių gali prognozuoti ar asmuo bus nuteistas, ar ne.

Tyrimas atskleidė, kad nuteisti vyrai nuo neteistų vyrų skiriasi savo psichopatiškumu, emociniu sąmoningumu ir emocijų suvokimo paviršutiniškumu. Nuteisti vyrai pasižymi aukštesniu beširdiškumu, nesivaldymu ir bendru psichopatiškumu, žemesniu emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu, kitų atžvilgiu ir bendru emociniu sąmoningumu ir paviršutiniškesniu emocijų suvokimu, lyginant su neteistais vyrais. Nagrinėjant tirtų konstrukčių sąsajas nuteistų vyrų imtyje buvo nustatyta, kad bendras psichopatiškumas neigiamai siejasi su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu ir bendru emociniu sąmoningumu. Tiek beširdiškumas, tiek nesivaldymas neigiamai siejosi su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu, kitų atžvilgiu ir bendru emociniu sąmoningumu. Analizuojant, kas gali nuspėti nuteistų vyrų psichopatiškumą, buvo nustatyta, kad emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ir emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu nuspėja tik mažą dalį (11 %) psichopatiškumo. Analizuojant pagrindinių konstrukčių sąsajas bendroje imtyje buvo gauti labai panašūs rezultatai kaip ir nuteistų vyrų imtyje. Bendras psichopatiškumas, beširdiškumas ir nesivaldymas neigiamai siejasi su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu, kitų atžvilgiu ir bendru emociniu sąmoningumu. Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ir kitų atžvilgiu taip pat nuspėja nedidelę dalį (13 %) psichopatiškumo ir bendroje imtyje. Nagrinėjant teistumo prognostinius veiksnius, buvo nustatyta, kad aukštesnis psichopatiškumas, paviršutiniškesnis emocijų suvokimas ir žemesnis emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu didina tikimybę, kad asmuo nusikals ir bus nuteistas.

Pirmoji hipotezė buvo patvirtinta, kadangi nuteisti vyrai pasižymėjo labiau išreikštu psichopatiškumu, mažesniu emociniu sąmoningumu ir paviršutiniškesniu emocijų vertinimu, lyginat su neteistais vyrais. Nuteisti vyrai pasižymi tam tikromis charakteristikomis, darančiomis juos išskirtine intimi tyrimuose. Viena iš tų charakteristikų yra psichopatija. Nemažai tyrimų randa gan stabilius rezultatus, kad nuteistų vyrų imtyje fiksuojami daug didesni psichopatijos įverčiai, lyginant su bendrąja populiacija (Assadi et al., 2006; Hare, 2003; Lasko & Chester, 2021; Wang et al., 2020). Didžiąja dalimi taip yra dėl labai glaudžiai su psichopatija siejamo kriminalinio ir asocialaus elgesio komponento (Hare, 2003; Dhingra & Boduszek, 2013; DeLisi, 2019). Šio tyrimo rezultatai taip pat

atskleidė, kad nuteisti vyrai pasižymi didesniu psichopatiškumu, lyginant su neteistais vyrais, ir šie skirtumai buvo itin dideli. Nagrinėjant detaliau, galima matyti, kad nuteisti vyrai išsiskiria didesniu beširdiškumu ir nesivaldymu. Būtent šios dvi psichopatijos dimensijos skyrėsi tarp nuteistų ir neteistų vyrų. Nagrinėjant šį skirtumą, verta prisiminti, kad beširdiškumas atspindi polinkį į empatijos trūkumą, beširdiškumą ir susilpnėjusį gebėjimą bei nenorą užmegzti artimą ryšį su kitais žmonėmis, išnaudotojiškumą ir apgaulingumą bei santykių agresiją (Patrik et al., 2009). Taigi ši psichopatijos dimensija labiausiai susijusi su emociniu funkcionavimu ir nenuostabu, kad tyrime gauti skirtumai atspindi emocinio funkcionavimo deficitus tarp nuteistų vyrų. Kita psichopatijos dimensija, kurioje buvo rasti nuteistų ir neteistų vyrų skirtumai yra nesivaldymas. Ši dimensija atspindi impulsyvumą, neatsakingumą, negebėjimą atidėti pasitenkinimo, planavimo įgūdžių stoką ir silpną frustracijos toleranciją (Patrik et al., 2009). Taigi, ši psichopatijos dimensija labiausiai siejasi su elgesio komponentu ir todėl tarp nuteistų vyrų nesivaldymas yra daug stipriau išreikštas nei neteistų vyrų. Tokie rezultatai gali būti dėl nuteistų vyrų turimos kriminalinės patirties ir padarytų nusikaltimų. Literatūroje gausu patvirtinimų, kad impulsyvumas ar neatsakingumas stipriai siejasi su nusikalstamumu (Adhiatma, & Halim, 2016; DeLisi, 2019; Gottfredson, & Hirschi, 1990; Li et al., 2019). Tik viena iš psichopatijos dimensijų nesiskyrė tarp nuteistų ir neteistų vyrų. Tai buvo pasipūtimo dimensija, kuri reprezentuoja socialinio dominavimo poreikį, jaudulio siekimą, bebaimiškumą ir žemą streso reaktyvumą (Patrik et al., 2009). Autoriai mini, kad ši dimensija mažiausiai siejasi ir su kitomis psichopatijos dimensijomis ir todėl galėjo būti gauti tokie rezultatai (Patrik et al., 2009; Patrik et al., 2019). Pasipūtimas nėra išimtinai su nusikalstamumu siejamas konstruktas, pasipūtimo gali nemažai turėti ir prosocialiai gyvenantys asmenys, kadangi tai laikoma adaptyviu psichopatijos komponentu ir todėl nėra stebėtina, kad šio tyrimo metu nebuvo aptikta pasipūtimo skirtumų tarp nuteistų ir neteistų vyrų.

Tęsiant analizę, vienas iš pagrindinių šio tyrimo uždavinių buvo išanalizuoti emocinio funkcionavimo ypatumus tarp nuteistų vyrų. Autoriai pažymi, kad nuteistieji išties pasižymi emociniais deficitais, tokiais kaip emocinis skurdumas, emocijų atpažinimo ir įvardinimo sunkumai, empatijos trūkumas, gebėjimo reguliuoti emocijas sunkumai (Decety et al., 2015; Greenfield et al., 2021; Pryimachenko et al., 2021). Šio tyrimo rėmuose emocinis funkcionavimas buvo tiriamas per eksplcitinį (emocinį sąmoningumą) ir implicitinį (emocijų suvokimo paviršutiniškumą) emocijų vertinimą. Rezultatai parodė, kad tiek eksplcitinis, tiek implicitinis emocijų vertinimas yra prastesnis nuteistų vyrų imtyje, lyginant su neteistais vyrais.

Eksplcitinis emocijų vertinimas dar kitaip buvo įvardijamas kaip emocinis sąmoningumas ir šio konstrukto skirtumai tarp nuteistų ir neteistų vyrų suteikė įdomių įžvalgų. Emocinis sąmoningumas yra gebėjimas įvardinti savo ir kitų emocijas (Lane & Smith, 2021). Rezultatai atskleidė, kad nuteisti vyrai pasižymi žemesniu emociniu sąmoningumu nei neteisti vyrai. Deja,

literatūroje trūksta tyrimų, nagrinėjančių emocinį sąmoningumą nuteistųjų imtyse ir lyginančių šiuos rezultatus su neteistais asmenimis. Visgi emocinis sąmoningumas įeina į kito konstrukto – emocinio intelekto – sudėtį. Tyrimai, nagrinėjantys nusikaltėlių emocinio intelekto skirtumus, patvirtina, kad nusikaltimus padarę asmenys pasižymi žemesniu emociniu intelektu (Gómez-Leal et al., 2021; Hlaing, 2013; Megreya, 2015). Emocinio intelekto skirtumai iš dalies atspindi ir emocinio sąmoningumo skirtumus nuteistų ir neteistų imtyse. Taip pat reikia nepamiršti, kad emocinis sąmoningumas šiame tyrime parodo, kiek tiriamasis geba įvardinti kuo specifiškesnių, labiau diferencijuotų ir įvairesnių emocijų. Taigi, emocinio sąmoningumo skirtumus galėjo lemti tai, kad nuteisti vyrai dažnai pasižymi žemesniu raštingumu ir skurdesniu žodynu (Bryan, 2004; Morken et al., 2021; Chow et al., 2022). Tai gali būti susiję su žemesniu įgytu išsilavinimu. Šio tyrimo imtyje nuteisti vyrai taip pat buvo įgiję žymiai žemesnį išsilavinimą lyginant su neteistais vyrais. Nagrinėjant detaliau, nuteisti vyrai pasižymėjo žemesniu emociniu sąmoningumu tiek savo, tiek kitų atžvilgiu. Tai rodo, kad nuteisti vyrai demonstruoja žemesnius gebėjimus įvardinti tiek savo, tiek kitų emocijas. Vieno iš tyrimų, atlikto Sharma ir kolegų (2015), metu buvo gauti labai panašūs rezultatai. Šie tyrėjai nagrinėjo nuteistus vyrus ir juos lygino su neteistais vyrais. Tyrimas parodė, kad nuteisti vyrai patiria daugiau emocinio sąmoningumo sunkumų tiek savo, tiek kitų atžvilgiu, lyginant su neteistais vyrais. Tą patį rodo ir šio tyrimo rezultatai. Paaiškinimas, kodėl taip yra, gali slypėti kalėjimo aplinkos sukeltuose procesuose. Nuteisti vyrai, atliekantys laisvės atėmimo bausmę, kalėjime patiria įvairių su tuo susijusių iššūkių, kurie gali prisidėti prie jų patiriamo sunkumo įvardinti savo ir kitų emocijas. Vienas iš galimų iššūkių yra socialinė izoliacija. Nuteisti vyrai dažnai patiria socialinę izoliaciją, nes yra atskirti nuo savo šeimos, artimųjų, bendruomenės (Goździewski, 2020; Listwan et al., 2013; Schliehe et al., 2022). Tokia socialinė atskirtis gali prisidėti prie emocinio atsiskyrimo ir nenoro kalbėti apie savo jausmus. Kitas galimas iššūkis yra gėda ir stigma. Nuteistiems vyrams gali būti sunku kalbėtis apie savo emocijas, jie gali bijoti, kad bus nesuprasti dėl savo jausmų (Hemming, Bhatti, et al., 2020; Hemming, Pratt, et al., 2020; Laws & Crewe, 2016). Dar vienas iš galimų paaiškinimų yra tai, jog nuteistieji gali būti linkę racionalizuoti savo emocijas arba jas užslėpti, kad išlaikytų „vyriškumą“ ir kontrolę. Jie gali bijoti atrodyti pažeidžiamais, nes taip yra išmokę, kadangi turi „išgyventi“ kalėjime (Maguire, 2019; Reis et al., 2019). Taigi, prastesnis emocinis intelektas, skurdesnis žodynas ir kalėjimo aplinkos ypatumai gali prisidėti prie žemesnio emocinio sąmoningumo tarp nuteistų vyrų.

Toliau analizuojant emocinio funkcionavimo ypatumus, rezultatai atskleidė, kad nuteisti vyrai pasižymi ir paviršutiniškesniais emocijų vertinimais, lyginant su neteistais vyrais. Tai rodo, kad nuteisti vyrai užtrunka mažiau laiko darydami implicitinius emocijų vertimus ir tai atskleidžia tų emocijų paviršutinišką suvokimą. Šis suvokimas buvo pamatuotas dar ikisąmonės lygmenyje, buvo bandoma apčiuopti neišreikštą ir neįsisąmonintą emocijų vertinimą. Remiantis gautais rezultatais

matyti, kad nuteisti vyrai išties pasižymi emocijų deficitais ir paviršutiniškesniu emocijų suvokimu. Remiantis Hare (1991) psichopatijos samprata yra akcentuojamas psichopatijai būdingas emocijų išgyvenimų paviršutiniškumas, kurį ir buvo norima užčiuopti per implicitinį emocijų vertinimą. Gauti rezultatai rodo, kad šiame tyrime pavyko tai padaryti, kadangi nuteisti vyrai pasižymėjo paviršutiniškesniu emocijų suvokimu.

Toliau buvo nagrinėjama, kaip psichopatiškumas siejasi su emociniu funkcionavimu nuteistų vyrų imtyje. Antroji hipotezė buvo patvirtina iš dalies, kadangi psichopatiškumas neigiamai siejosi su emociniu sąmoningumu, tačiau sąsaja tarp psichopatiškumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo nebuvo reikšminga. Rezultatai parodė, kad beširdiškumas ir nesivaldymas neigiamai siejasi su emociniu sąmoningumu savo atžvilgiu, kitų atžvilgiu ir bendru emociniu sąmoningumu ir tik bendras psichopatiškumas neturėjo reikšmingos sąsajos su emociniu sąmoningumu kitų atžvilgiu. Visgi nedaug trūko, kad ši sąsaja taip pat būtų reikšminga, taigi tam įtakos galėjo turėti imties dydis, kadangi nagrinėjat psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo sąsajas bendroje imtyje, sąsaja tarp bendro psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo kitų atžvilgiu buvo rasta. Aptariant gautus rezultatus, kad psichopatiškumas siejasi su emociniu sąmoningumu, tai patvirtina ir Smith su kolegomis (2022) atliktas tyrimas. Šiame tyrime taip pat buvo gauta, kad beširdiškumas, nesivaldymas ir bendras psichopatiškumas siejasi su emociniu sąmoningumu. Tai, kad pasipūtimo dimensija neturėjo sąsajos su emocinio funkcionavimo ypatumais, irgi nestebina, kadangi, kaip jau minėta anksčiau, ši dimensija mažiausiai susijusi su kitomis psichopatijos dimensijomis ir daugiau akcentuoja adaptyvųjį psichopatijos aspektą, kuris nėra siejamas su emociniu funkcionavimu (Patrik et al., 2009; Patrik et al., 2019). Tęsiant analizę, nebuvo jokių reikšmingų sąsajų tarp psichopatijos dimensijų ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo. Taip galėjo nutikti dėl to, kad implicitinis emocijų vertinimas nors gali gerai diferencijuoti nuteistus ir neteistus vyrus, galbūt nėra tiesiogiai susijęs su psichopatija. Kitas galimas paaiškinimas, kodėl psichopatiškumas siejasi su emociniu sąmoningumu ir nesisieja su emocijų suvokimo paviršutiniškumu, gali slypėti šių matavimų prigimtyje. Tiek psichopatiškumas, tiek emocinis sąmoningumas buvo matuojami naudojantis eksplicitiniais, savistata paremtais instrumentais, o emocijų suvokimo paviršutiniškumas buvo matuojamas neišreikštų asociacijų testu, kuris matuoja asmens vertinimus dar ikisąmoniniame lygmenyje ir nepriklauso nuo asmens sąmoningo atsakymo. Eksplicitiniai instrumentai remiasi tuo, kad tiriamasis gebės tiksliai atsiminti, reflektuoti, įvertinti ir pateikti informaciją apie savo požiūrį, patirtį, elgesį ir pan., ir nuoširdžiai pateiks tuos atsakymus tyrėjui (De Cuyper et al., 2017; Purol et al., 2022). Visgi kyla didelė grėsmė, kad tiriamasis nenorės pateikti tikrų atsakymų, ar negalės to padaryti. Pasak Pink ir kolegų (2023), implicitiniai instrumentai siekia apeiti šiuos procesus ir pamatuoti automatinius, dar ikisąmonės lygmenyje esančius tiriamojo vidinius procesus. Svarbu paminėti ir tai, kad tiriant psichopatiją eksplicitiniais vertinimo instrumentais manipuliavimo

atsakymais ir socialinio pageidaujamo rizika yra ypač aukšta, kadangi esminiai psichopatijos bruožai yra manipuliatyvumas ir apgaulė (Kelsey et al., 2015; Knack et al., 2021; Verschuere et al., 2014). Šie eksplcitinių ir implicitinių instrumentų skirtumai galėjo lemti gautus rezultatus. Pink ir kitų (2023) atliktame tyrime buvo bandoma patikrinti, ar neišreikštų asociacijų testas gali išvengti socialinio pageidaujamo ir pamatuoti psichopatiją apeinant eksplcitiniams instrumentams būdingus ribotumus. Rezultatai parodė, kad implicitinis psichopatijos vertinimas nebuvo susijęs su socialiniu pageidaujumu, tuo tarpu eksplcitinis vertinimas buvo. Tai rodo, kad implicitiniai instrumentai gali pamatuoti konstruktus, kurių vertinimui kyla socialinio pageidaujamo ir manipuliavimo grėsmė matuojant juos eksplcitiniais instrumentais. Taigi, šio tyrimo rezultatai nestebina. Natūralu, kad eksplcitiniu instrumentu pamatuota psichopatija turės stipresnę sąsają su eksplcitiniu emocijų vertinimu, nei su implicitiniu. Tačiau tai nereiškia, kad implicitinis emocijų vertinimas nėra susijęs su psichopatija ir negeba apčiuopti psichopatijai būdingo emocijų paviršutiniškumo. Taip pat verta paminėti, kad buvo matuojamas tik dviejų emocijų išraiškos implicitinis vertinimas, o tai tikrai neapima visų emocijų spektro ir dėl to rezultatai galėjo būti nereikšmingi. Todėl vertėtų tolimesniuose tyrimuose tobulinti neišreikštų asociacijų testo konstravimą, kad kuo labiau atitiktų tyrimo tikslus ir kuo tiksliau gebėtų apčiuopti psichopatijai būdingą emocijų suvokimo paviršutiniškumą.

Išnagrinėjus psichopatiškumo ir emocinio funkcionavimo ypatumų sąsajas nuteistų vyrų imtyje, tolesnė analizė buvo skirta patikrinti, kiek emocinis funkcionavimas gali nuspėti psichopatiškumo, ar kitaip tariant, kiek daug psichopatijos gali paaiškinti emocinio sąmoningumo stoka. Tokia analizė buvo pasirinkta norint patikrinti, ar emocinis funkcionavimas yra esminė psichopatijos dalis ir būtent emocinio funkcionavimo skurdumas psichopatus daro psichopatais. Trečioji hipotezė iš dalies pasitvirtino, kadangi emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ir emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu nuspėjo bendrą psichopatiškumą nuteistų vyrų imtyje, tačiau tik nedidelę jo dalį (11 %). Taip pat nei vienas iš šių konstrukčių neliko reikšmingas, tai rodo, kad jų sąveika gali būti sudėtingesnė, nei atrodo, arba net netiesioginė, o tai suteikia prasmę platesniems šios srities tyrimams.

Siekiant patikrinti, ar imties dydis galėjo turėti įtakos psichopatiškumo sąsajų su emocinio funkcionavimo ypatumais reikšmingumui, šios sąsajos buvo nagrinėjamos ir bendroje imtyje. Visgi didelių skirtumų rezultatai neparodė ir ketvirtoji hipotezė buvo patvirtinta iš dalies, kadangi psichopatiškumas neigiamai siejosi su emociniu sąmoningumu, bet neturėjo reikšmingos sąsajos su emocijų suvokimo paviršutiniškumu. Vienintelis skirtumas buvo tas, kad beširdiškumas, nesivaldymas ir bendras psichopatiškumas buvo neigiamai susiję su emociniu sąmoningumu savo, kitų atžvilgiu ir bendru emociniu sąmoningumu. Prieš tai analizuojant šias sąsajas tik nuteistų vyrų imtyje, bendras psichopatiškumas nesisiejo su emociniu sąmoningumu kitų atžvilgiu. Taip galėjo

nutikti dėl žymiai mažesnio imties dydžio, nes efekto dydžiai yra panašūs abiejose imtyse. Nagrinėti psichopatiškumo sąsajas su emocinio funkcionavimo ypatumais bendroje imtyje yra prasminga vien dėl didesnio imties dydžio ir iš to atsirandančios didesnės statistinės galios. Taip pat netrūksta tyrimų, rodančių, kad nors psichopatiškumas yra labiau išreikštas tarp nuteistų vyrų, aukštus psichopatiškumo įverčius galima rasti ir tyrinėjant neteistus asmenis (Sanz-García et al., 2021). Spaans ir kolegų (2017) atliktoje meta-analizėje buvo nustatyta, kad nors nuteistų vyrų imtyse pastebimi aukštesni psichopatiškumo įverčiai, tačiau atskirų asmenybės bruožų, kurie sudaro psichopatijos konstrukta, įverčiai nebūtinai yra didesni nuteistų vyrų imtyse, lyginant su neteistais vyrais. Tai tokie bruožai kaip impulsyvumas, pyktis, agresija ir priešiškas. Taigi, buvo prasminga pasižiūrėti, ar emocinio funkcionavimo ypatumai bendroje imtyje su psichopatiškumu bus susiję taip pat, kaip ir tik nuteistų vyrų imtyje. Gauti rezultatai parodė, kad iš tiesų, sąsajos buvo gautos labai panašios, šiek tiek skyrėsi tik efekto dydžiai. Kaip ir nuteistų vyrų imtyje, taip ir bendroje imtyje, psichopatiškumas nebuvo reikšmingai susijęs su emocijų suvokimo paviršutiniškumu. Tai galima paaiškinti remiantis tomis pačiomis interpretacijomis, kaip ir analizuojant šiuos rezultatus nuteistų vyrų imtyje.

Penktoji hipotezė pasitvirtino iš dalies, kadangi emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ir emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu gali nuspėti bendrą psichopatiškumą bendroje imtyje. Visgi kaip ir nuteistų vyrų imtyje, emocinis sąmoningumas paaiškina tik nedidelę dalį psichopatiškumo (13 %). Tai tik dar labiau patvirtina, kad psichopatiškumas nėra paaiškinamas vien tik emocinio sąmoningumo trūkumu ir jo ypatumai nuspėja tik nedidelę dalį psichopatiškumo. Analizuojant psichopatiškumo prognostinius veiksnius bendroje imtyje, reikšmingas išliko tik emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu, o tai rodo, kad būtent savo pačių emocijų įvardijimo gebėjimas yra svarbesnis psichopatiškumui aspektas.

Kaip teigia Mancino ir Attia (2022), psichopatija yra svarbus nusikalstamumo prediktorius, dėl asmenybės bruožų, kuriuos ji apima, įskaitant empatijos stoka, manipuliatyvumą, impulsyvumą, paviršutinišką žavesį ir polinkį į riziką. Visi šie veiksniai padidina tikimybę, kad asmuo įsitrauks į asocialią, o dažnai ir kriminalinę veiklą (Fix R. & Fix S., 2015; Delk et al., 2020). Visgi pasak Mancino ir Attia (2022), daugiausiai svorio turi tokios psichopatijai priskiriamos savybės kaip impulsyvumas ir neatsakingumas, kurios daugiausia atspindi elgesio sritį. Tačiau ne mažiau svarbus ir emocinis funkcionavimas, kadangi tai taip pat yra viena iš psichopatijos dimensijų. Tyrimai rodo, kad emocinis funkcionavimas arba tiksliau tariant, sunkumai jame, gali prognozuoti nusikalstamą elgesį (Stephens & Nel, 2014; Curci et al., 2017). Taigi, šio tyrimo rėmuose buvo prasminga patikrinti, kas iš tyrime nagrinėtų konstrukty, gali diferencijuoti asmenis, priskiriant juos nuteistų ar neteistų kategorijai. Kadangi tyrime buvo nagrinėjamos dvi imtys, nuteisti ir neteisti vyrai, buvo puiki proga patikrinti šią hipotezę. Remiantis gautais rezultatais, šeštoji hipotezė didžiąja dalimi buvo patvirtina. Analizė parodė, kad žemesnis emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu, paviršutiniškesnis

emocijų suvokimas ir aukštesnis bendras psichopatiškumas yra informatyvūs rodikliai kategorizuojant vyrus į nuteistų ir neteistų kategorijas ir tuo pačiu suteikiantys papildomos informacijos apie šių dviejų grupių skirtumus. Dar svarbiau, kad teistumą galima prognozuoti remiantis tiek eksplicitiniais (psichopatiškumas ir emocinis sąmoningumas), tiek implicitiniais vertinimais (emocijų suvokimo paviršutiniškumas). Ši analizė suteikia praktinių įžvalgų, kurios gali tapti pagrindu tolimesniems tyrimams, nagrinėjant nuteistų vyrų imtį ir jai būdingus psichopatijos ir emocinio funkcionavimo ypatumus.

4.2. Tyrimo ribotumai, tolesnių tyrimų kryptys ir praktinės rekomendacijos

Tyrimo vykdymo ir rezultatų analizės metu buvo susidurta su tam tikrais sunkumais ir ribotumais, kurie galėjo turėti įtakos gautiems rezultatams, ir kartojant šį, ar atliekant panašaus pobūdžio tyrimus, turėtų būti atkreipiamas dėmesys į juos.

Pirmiausia verta atkreipti dėmesį į imties dydį. Nors bendrą tyrimo imtį sudarė 104 tiriamieji ir tai nėra mažas skaičius, pagrindinė tiriama imtis buvo nuteistų vyrų, kurių sudarė tik 54 tiriamieji ir tai galėjo turėti įtakos tam tikriems rezultatams. Didesnė nuteistų vyrų imtis turėtų daugiau statistinės galios analizėje ir leistų gauti tikslesnius rezultatus. Taip pat svarbu paminėti, kad nepavyko palyginti nuteistų vyrų psichopatiškumo pagal jų nusikaltimo pobūdį ir nusikaltimų skaičių, kadangi nesusidarė grupės. Ateityje reikėtų atidžiau sudaryti imtį ir įtraukti daugiau pirmą kartą teistų vyrų (siekiant išanalizuoti psichopatiškumo ir recidyvizmo sąsajas), bei sudaryti lygesnes grupes nusikaltimų pobūdžio atžvilgiu (smurtinių ir nesmurtinių nusikaltėlių).

Dar vienas ribotumas su kuriuo buvo susidurta, tiriamųjų atsakymų socialinis pageidaujamumas. Dėl tyrimo specifikos tiriamieji anketą pildė ir užduotį atliko tyrėjai esant patalpoje kartu su jais ir nors tyrimas buvo anonimiškas, tiriamieji galėjo jausti spaudimą atsakinėti socialiai pageidaujamu būdu vien dėl tyrėjos buvimo patalpoje su jais.

Taip pat būtina atkreipti dėmesį į neišreikštų asociacijų testą ir jo stimulus. Buvo pasirinkta tirti tik dviejų emocijų suvokimą – džiaugsmo ir pykčio. Šios dvi emocijos tikrai neapima viso emocijų spektro ir todėl būtų naudinga ateityje įtraukti kitokius stimulus, siekiant plačiau išnagrinėti emocijų suvokimo paviršutiniškumą. Svarbu paminėti ir neišreikštų asociacijų testo patikimumą, kuris buvo gan žemas šiame tyrime. Nors literatūroje ir nurodoma, kad žemas patikimumas būdingas dar tik kuriamiems ir pirmą kartą naudojamiems instrumentams, būtų vertinga skirti daugiau dėmesio parenkant ir sudarant šio testo stimulus, kad patikimumas būtų kuo didesnis.

Kalbant apie pasirinktus tirti konstruktus, čia taip pat galima įžvelgti tam tikrų ribotumų. Emocinio funkcionavimo ypatumams nagrinėti buvo pasirinktas emocinis sąmoningumas ir emocijų suvokimo paviršutiniškumas. Ateities tyrimams būtų vertinga panagrinėti platesnį emocinio funkcionavimo lauką, galbūt įtraukiant tokius konstruktus kaip empatija, emocijų reguliacija,

emocinis intelektas. Tai leistų plačiau išnagrinėti psichopatijai būdingus emocinio funkcionavimo ypatumus.

Remiantis šio tyrimo metu gautais rezultatais, galima išskirti keletą praktinių rekomendacijų:

1. Turint omenyje tai, kad nuteistiems vyrams yra būdingas žemesnis emocinis sąmoningumas ir paviršutiniškesnis emocijų suvokimas, būtų naudinga nuteistųjų resocializacijos programose įtraukti daugiau į emocijų suvokimą, atpažinimą ir įvardijimą orientuotų priemonių.
2. Kadangi reikšmingiausias psichopatiškumo prediktorius šiame tyrime buvo emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu tiek nuteistų vyrų, tiek bendroje imtyje, reikėtų atkreipti dėmesį į švietimą orientuotą į savo emocijų atpažinimą ir gebėjimą įvardinti, o iš to kylančią ir geresnę emocijų reguliaciją.
3. Šis tyrimas parodė, kad emocinis funkcionavimas (emocinis sąmoningumas ir emocijų suvokimo paviršutiniškumas) yra svarbūs ir informatyvūs rodikliai, siekiant diferencijuoti nuteistus ir nuteistus vyrus, o tai parodo, kad visgi emocinė sritis yra svarbi siekiant mažinti nusikalstamumą. Taigi, gali būti skiriamas didesnis dėmesys emociniai sričiai nusikalstamumo prevencijos programose, ar recidyvo mažinimo programose.
4. Atliekant panašius tyrimus ateityje vertėtų daugiau dėmesio skirti implicitinių instrumentų naudojimui, kadangi šie instrumentai turi didelę vertę tiriant tokius sudėtingus konstruktus kaip psichopatija ar emocinis funkcionavimas.

IŠVADOS

1. Nuteisti vyrai pasižymi stipriau išreikštu psichopatiškumu, mažesniu emociniu sąmoningumu ir paviršutiniškesniu emocijų suvokimu.
2. Nuteistų vyrų imtyje yra neigiama sąsaja tarp psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo, tačiau nėra sąsajos tarp psichopatiškumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo.
3. Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ir emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu kartu paaiškina iki 11 % psichopatiškumo įverčių sklaidos nuteistų vyrų imtyje.
4. Bendroje imtyje yra neigiama sąsaja tarp psichopatiškumo ir emocinio sąmoningumo, tačiau nėra sąsajos tarp psichopatiškumo ir emocijų suvokimo paviršutiniškumo.
5. Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu ir emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu kartu paaiškina iki 13 % psichopatiškumo įverčių sklaidos bendroje imtyje. Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu yra reikšmingas psichopatiškumo prediktorius.
6. Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu, emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu, emocijų suvokimo paviršutiniškumas ir bendras psichopatiškumas 72,1 % tikslumu diferencijuoja vyrus pagal tai, ar jie yra teisti, ar ne. Esant žemesniam emociniam sąmoningumui savo atžvilgiu, paviršutiniškesniam emocijų suvokimui ir aukštesniam bendram psichopatiškumui, padidėja tikimybė, kad asmuo bus priskirtas nuteistų vyrų grupei.

LITERATŪRA

- Adhiatma, W., & Halim, M. S. (2016). Personality profile differences between prisoners and non-prisoners using the personality inventory for DSM-5 (PID-5). *ANIMA Indonesian Psychological Journal*, 31(2), 91-99. <https://doi.org/10.24123/aipj.v31i2.568>
- Ali, F., Amorim, I. S., & Chamorro-Premuzic, T. (2009). Empathy deficits and trait emotional intelligence in psychopathy and Machiavellianism. *Personality and individual differences*, 47(7), 758-762. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.06.016>
- Assadi, S. M., Noroozian, M., Pakravannejad, M., Yahyazadeh, O., Aghayan, S., Shariat, S. V., & Fazel, S. (2006). Psychiatric morbidity among sentenced prisoners: prevalence study in Iran. *The British Journal of Psychiatry*, 188(2), 159-164. <https://doi.org/10.1192/bjp.188.2.159>
- Bagdonas, A., & Bliumas, R. (2019). *Aiškinamasis psichologijos terminų žodynas*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Barchard, K. A., Brehman, D. K., Watson, B., Grob, K. E., Rojas, S. L., Lane, R. D., & Nielsen, D. (2011). *Levels of Emotional Awareness Scale user's manual, 2nd ed.* Available from Kim Barchard, Department of Psychology, University of Nevada, Las Vegas.
- Barrett, L. F., Lewis, M., & Haviland-Jones, J. M. (Eds.). (2016). *Handbook of emotions*. Guilford Publications.
- Baskin-Sommers, A. R. (2017). *Psychopaths have feelings: Can they learn how to use them*. Paimta iš <https://aeon.co/ideas/psychopaths-have-feelings-can-they-learn-how-to-use-them>
- Baskin-Sommers, A. R., & Baskin, D. (2016). Psychopathic traits mediate the relationship between exposure to violence and violent juvenile offending. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 38, 341-349. <https://doi.org/10.1007/s10862-016-9535-0>
- Baskin-Sommers, A., Stuppy-Sullivan, A. M., & Buckholtz, J. W. (2016). Psychopathic individuals exhibit but do not avoid regret during counterfactual decision making. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(50), 14438-14443. <https://doi.org/10.1073/pnas.1609985113>
- Batson, C. D., Ahmad, N., Lishner, D. A., Tsang, J., Snyder, C. R., & Lopez, S. J. (2002). Empathy and altruism. *The Oxford handbook of hypo-egoic phenomena*, 161-174. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199328079.013.11>
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., Nathan DeWall, C., & Zhang, L. (2007). How emotion shapes behavior: Feedback, anticipation, and reflection, rather than direct causation. *Personality and social psychology review*, 11(2), 167-203. <https://doi.org/10.1177/1088868307301033>
- Beckes, L., & Coan, J. A. (2011). Social baseline theory: The role of social proximity in emotion and economy of action. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(12), 976-988. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2011.00400.x>

- Blair, J., Mitchell, D., & Blair, K. (2005). *The psychopath: Emotion and the brain*. Blackwell Publishing.
- Blair, K. S., Newman, C., Mitchell, D. G., Richell, R. A., Leonard, A., Morton, J., & Blair, R. J. R. (2006). Differentiating among prefrontal substrates in psychopathy: neuropsychological test findings. *Neuropsychology*, *20*(2), 153. <https://doi.org/10.1037/0894-4105.20.2.153>
- Blair, R. J. R. (1995). A cognitive developmental approach to morality: Investigating the psychopath. *Cognition*, *57*(1), 1-29. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(95\)00676-P](https://doi.org/10.1016/0010-0277(95)00676-P)
- Blair, R. J. R. (1999). Responsiveness to distress cues in the child with psychopathic tendencies. *Personality and individual differences*, *27*(1), 135-145. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00231-1](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00231-1)
- Blair, R. J. R. (2001). Neurocognitive models of aggression, the antisocial personality disorders, and psychopathy. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, *71*(6), 727-731. <https://doi.org/10.1136/jnnp.71.6.727>
- Blair, R. J. R. (2003). Facial expressions, their communicatory functions and neuro-cognitive substrates. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, *358*(1431), 561-572. <https://doi.org/10.1098/rstb.2002.1220>
- Blair, R. J. R. (2004). The roles of orbital frontal cortex in the modulation of antisocial behavior. *Brain and cognition*, *55*(1), 198-208. [https://doi.org/10.1016/S0278-2626\(03\)00276-8](https://doi.org/10.1016/S0278-2626(03)00276-8)
- Blair, R. J. R. (2005). Applying a cognitive neuroscience perspective to the disorder of psychopathy. *Development and psychopathology*, *17*(3), 865-891. <https://doi.org/10.1017/S0954579405050418>
- Blair, R. J. R. (2013). The neurobiology of psychopathic traits in youths. *Nature reviews neuroscience*, *14*(11), 786-799. <https://doi.org/10.1038/nrn3577>
- Blair, R. J. R., Leibenluft, E., & Pine, D. S. (2014). Conduct disorder and callous-unemotional traits in youth. *New England Journal of Medicine*, *371*(23), 2207-2216. <https://doi.org/10.1056/NEJMra1315612>
- Blair, R. J. R., Monson, J., & Frederickson, N. (2001). Moral reasoning and conduct problems in children with emotional and behavioural difficulties. *Personality and Individual Differences*, *31*(5), 799-811. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00181-1](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00181-1)
- Blair, R. J. R., Sellars, C., Strickland, I., Clark, F., Williams, A. O., Smith, M., & Jones, L. (1995). Emotion attributions in the psychopath. *Personality and Individual Differences*, *19*(4), 431-437. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(95\)00080-P](https://doi.org/10.1016/0191-8869(95)00080-P)
- Boduszek, D., Debowska, A., Sherretts, N., Willmott, D., Boulton, M., Kielkiewicz, K., Popiolek, K., & Hyland, P. (2019). Are Prisoners More Psychopathic than Non-forensic Populations? Profiling Psychopathic Traits among Prisoners, Community Adults, University Students, and Adolescents. *Deviant Behavior*, *42*(2), 232-244. <https://doi.org/10.1080/01639625.2019.1665221>

- Brace, N., Kemp, R., & Snelgar, R. (2006). *SPSS for psychologists: A guide to data analysis using SPSS for Windows*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Brackett, M. A., Mayer, J. D., & Warner, R. M. (2004). Emotional intelligence and its relation to everyday behaviour. *Personality and Individual Differences*, 36(6), 1387-1402. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00236-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00236-8)
- Brackett, M. A., Rivers, S. E., Shiffman, S., Lerner, N., & Salovey, P. (2006). Relating emotional abilities to social functioning: a comparison of self-report and performance measures of emotional intelligence. *Journal of personality and social psychology*, 91(4), 780. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.4.780>
- Bradley, M. M., Cuthbert, B. N., & Lang, P. J. (1990). Startle reflex modification: emotion or attention?. *Psychophysiology*, 27(5), 513-522. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8986.1990.tb01966.x>
- Brook, M., Brieman, C. L., & Kosson, D. S. (2013). Emotion processing in Psychopathy Checklist—Assessed psychopathy: A review of the literature. *Clinical psychology review*, 33(8), 979-995. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.07.008>
- Bryan, K. (2004). Preliminary study of the prevalence of speech and language difficulties in young offenders. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 39(3), 391-400. <https://doi.org/10.1080/13682820410001666376>
- Byrd, A. L., Kahn, R. E., & Pardini, D. A. (2013). A validation of the Inventory of Callous-Unemotional Traits in a community sample of young adult males. *Journal of psychopathology and behavioral assessment*, 35, 20-34. <https://doi.org/10.1007/s10862-012-9315-4>
- Cannon, W. B. (1927). The James-Lange theory of emotions: A critical examination and an alternative theory. *The American journal of psychology*, 39(1/4), 106-124. <https://doi.org/10.2307/1415404>
- Chow, J. C., Wallace, E. S., Senter, R., Kumm, S., & Mason, C. Q. (2022). A systematic review and meta-analysis of the language skills of youth offenders. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 65(3), 1166-1182. https://doi.org/10.1044/2021_JSLHR-20-00308
- Clark, M. A., Robertson, M. M., & Young, S. (2019). “I feel your pain”: A critical review of organizational research on empathy. *Journal of Organizational Behavior*, 40(2), 166-192. <https://doi.org/10.1002/job.2348>
- Cleckley, H. (1976). *The mask of sanity*. St. Louis, MO: Mosby. (Original work published 1941).
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155–159. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.155>
- Coid, J., Yang, M., Ullrich, S., Roberts, A., Moran, P., Bebbington, P., Brugha, T., Jenkins, R., Farrell, M., Lewis, G., Singleton, N., & Hare, R. (2009). Psychopathy among prisoners in England and Wales. *International Journal of Law and Psychiatry*, 32(3), 134–141. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2009.02.008>

- Curci, A., Cabras, C., Lanciano, T., Soleti, E., & Raccis, C. (2017). What is over and above psychopathy? The role of ability emotional intelligence in predicting criminal behavior. *Psychiatry, Psychology and Law*, 24(1), 139-151. <https://doi.org/10.1080/13218719.2016.1196642>
- Čekanavičius, V. ir Murauskas, G. (2002). *Statistika ir jos taikymai*. II dalis. Vilnius: TEV.
- Darwin, C. (1965). *The expression of the emotions in man and animals*. Chicago: University of Chicago Press. (Original work published 1872).
- Davey, L., Day, A., & Howells, K. (2005). Anger, over-control and serious violent offending. *Aggression and Violent Behavior*, 10(5), 624-635. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2004.12.002>
- Davidson, R. J., Putnam, K. M., & Larson, C. L. (2000). Dysfunction in the neural circuitry of emotion regulation--a possible prelude to violence. *science*, 289(5479), 591-594. <https://doi.org/10.1126/science.289.5479.591>
- Dawel, A., O’Kearney, R., McKone, E., & Palermo, R. (2012). Not just fear and sadness: Meta-analytic evidence of pervasive emotion recognition deficits for facial and vocal expressions in psychopathy. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 36(10), 2288-2304. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2012.08.006>
- De Cuyper, K., De Houwer, J., Vansteelandt, K., Perugini, M., Pieters, G., Claes, L., & Hermans, D. (2017). Using indirect measurement tasks to assess the self–concept of personality: A systematic review and meta–analyses. *European Journal of Personality*, 31(1), 8-41. <https://doi.org/10.1002/per.2092>
- de Pádua Serafim, A., de Barros, D. M., Castellana, G. B., & Gorenstein, C. (2014). Personality traits and violent behavior: a comparison between psychopathic and non-psychopathic male murderers. *Psychiatry research*, 219(3), 604-608. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2014.06.026>
- Decety, J., Chen, C., Harenski, C. L., & Kiehl, K. A. (2015). Socioemotional processing of morally-laden behavior and their consequences on others in forensic psychopaths. *Human brain mapping*, 36(6), 2015-2026. <https://doi.org/10.1002/hbm.22752>
- Decety, J., Chen, C., Harenski, C., & Kiehl, K. A. (2013). An fMRI study of affective perspective taking in individuals with psychopathy: imagining another in pain does not evoke empathy. *Frontiers in human neuroscience*, 7, 489. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00489>
- DeLisi, M. (Ed.). (2019). *Routledge international handbook of psychopathy and crime*. Routledge.
- DeLisi, M., & Vaughn, M. G. (2008). The Gottfredson–Hirschi critiques revisited: Reconciling self-control theory, criminal careers, and career criminals. *International Journal of offender therapy and comparative criminology*, 52(5), 520-537. <https://doi.org/10.1177/0306624X07308553>
- DeLisi, M., & Vaughn, M. G. (2014). Foundation for a temperament-based theory of antisocial behavior and criminal justice system involvement. *Journal of Criminal Justice*, 42(1), 10-25. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.11.001>

- Delk, L. A., Spangler, D. P., Guerra, R., Ly, V., & White, B. A. (2020). Antisocial behavior: The impact of psychopathic traits, heart rate variability, and gender. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 42, 637-646. <https://doi.org/10.1007/s10862-020-09813-8>
- Derefinko, K. J. (2015). Psychopathy and low anxiety: Meta-analytic evidence for the absence of inhibition, not affect. *Journal of Personality*, 83(6), 693-709. <https://doi.org/10.1111/jopy.12124>
- Dhingra, K., & Boduszek, D. (2013). Psychopathy and criminal behaviour: a psychosocial research perspective. *Journal of criminal psychology*, 3(2), 83-107. <https://doi.org/10.1108/JCP-06-2013-0014>
- Dodge, K. A., Laird, R., Lochman, J. E., & Zelli, A. (2002). Multidimensional latent-construct analysis of children's social information processing patterns: correlations with aggressive behavior problems. *Psychological assessment*, 14(1), 60. <https://doi.org/10.1037//1040-3590.14.1.60>
- Dolan, M., & Fullam, R. (2004). Theory of mind and mentalizing ability in antisocial personality disorders with and without psychopathy. *Psychological medicine*, 34(6), 1093-1102. <https://doi.org/10.1017/S0033291704002028>
- Dolan, M., & Fullam, R. (2006). Face affect recognition deficits in personality-disordered offenders: Association with psychopathy. *Psychological medicine*, 36(11), 1563-1569. <https://doi.org/10.1017/S0033291706008634>
- Drislane, L. E., Patrick, C. J., & Arsal, G. (2014). Clarifying the content coverage of differing psychopathy inventories through reference to the triarchic psychopathy measure. *Psychological assessment*, 26(2), 350. <https://doi.org/10.1037/a0035152>
- Echeburúa, E., & Fernández-Montalvo, J. (2007). Male batterers with and without psychopathy: An exploratory study in Spanish prisons. *International Journal of Offender Therapy and comparative criminology*, 51(3), 254-263. <https://doi.org/10.1177/0306624X06291460>
- Edens, J. F., Marcus, D. K., Lilienfeld, S. O., & Poythress Jr, N. G. (2006). Psychopathic, not psychopath: taxometric evidence for the dimensional structure of psychopathy. *Journal of abnormal psychology*, 115(1), 131. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.115.1.131>
- Eisenberg, N., & Eggum, N. D. (2009). Empathic responding: Sympathy and personal distress. *The social neuroscience of empathy*, 6(2009), 71-830. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262012973.003.0007>
- Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition & emotion*, 6(3-4), 169-200. <https://doi.org/10.1080/02699939208411068>
- Ekman, P. (1999). Basic emotions. *Handbook of cognition and emotion*, 98(45-60), 16. <https://doi.org/10.1002/0470013494.ch3>
- Ekman, P., Sorenson, E. R., & Friesen, W. V. (1969). Pan-cultural elements in facial displays of emotion. *Science*, 164(3875), 86-88. <https://doi.org/10.1126/science.164.3875.86>

- Elfenbein, H. A., Mandal, M. K., Ambady, N., Harizuka, S., & Kumar, S. (2002). Cross-cultural patterns in emotion recognition: highlighting design and analytical techniques. *Emotion, 2*(1), 75. <https://doi.org/10.1037//1528-3542.2.1.75>
- Elison, J., Garofalo, C., & Velotti, P. (2014). Shame and aggression: Theoretical considerations. *Aggression and Violent Behavior, 19*(4), 447-453. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.05.002>
- Euler, F., Steinlin, C., & Stadler, C. (2017). Distinct profiles of reactive and proactive aggression in adolescents: Associations with cognitive and affective empathy. *Child and adolescent psychiatry and mental health, 11*, 1-14. <https://doi.org/10.1186/s13034-016-0141-4>
- Fanti, K. A. (2018). Understanding heterogeneity in conduct disorder: A review of psychophysiological studies. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 91*, 4-20. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.09.022>
- Fix, R. L., & Fix, S. T. (2015). Trait psychopathy, emotional intelligence, and criminal thinking: Predicting illegal behavior among college students. *International journal of law and psychiatry, 42*, 183-188. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2015.08.024>
- Forgas, J. P. (2002). Feeling and doing: Affective influences on interpersonal behavior. *Psychological inquiry, 13*(1), 1-28. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1301_01
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American psychologist, 56*(3), 218. <https://doi.org/10.1037//0003-066x.56.3.218>
- Garofalo, C., & Neumann, C. S. (2018). Psychopathy and emotion regulation: Taking stock and moving forward. In *Routledge international handbook of psychopathy and crime* (pp. 58-79). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315111476-5>
- Garofalo, C., Holden, C. J., Zeigler-Hill, V., & Velotti, P. (2016). Understanding the connection between self-esteem and aggression: The mediating role of emotion dysregulation. *Aggressive behavior, 42*(1), 3-15. <https://doi.org/10.1002/ab.21601>
- Garofalo, C., Neumann, C. S., Kosson, D. S., & Velotti, P. (2020). Psychopathy and emotion dysregulation: More than meets the eye. *Psychiatry Research, 290*, 113160. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113160>
- Gery, I., Miljkovitch, R., Berthoz, S., & Soussignan, R. (2009). Empathy and recognition of facial expressions of emotion in sex offenders, non-sex offenders and normal controls. *Psychiatry research, 165*(3), 252-262. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2007.11.006>
- Godard, O., & Fiori, N. (2010). Sex differences in face processing: Are women less lateralized and faster than men?. *Brain and Cognition, 73*(3), 167-175. <https://doi.org/10.1016/j.bandc.2010.04.008>

- Gómez-Leal, R., Megías-Robles, A., Sánchez-López, M. T., & Fernández-Berrocal, P. (2021). Psychopathic traits and ability emotional intelligence in incarcerated males. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context, 13*(2), 79-86. <https://doi.org/10.5093/ejpalc2021a8>
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503621794>
- Goździewski, L. (2020). From isolation to readaptation. Convict as the subject of penitentiary policy. *Journal of Modern Science, 45*(2), 265-278. <https://doi.org/10.13166/JMS/132174>
- Gratz, K. L., & Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of psychopathology and behavioral assessment, 26*, 41-54. <https://doi.org/10.1515/9781503621794>
- Gray, N. S., MacCulloch, M. J., Smith, J., Morris, M., & Snowden, R. J. (2003). Forensic psychology: Violence viewed by psychopathic murderers. *Nature, 423*(6939), 497-499. <https://doi.org/10.1038/423497a>
- Greenberg, L., (2016). *Emotion Focused Therapy: Theory and Practice*, 2nd ed. Washington, DC: American Psychological Association Press. First published 2010.
- Greenfield, D. N., Cazala, F., Carre, J., Mitchell-Somoza, A., Decety, J., Thornton, D., Kiehl, K. A., & Harenski, C. L. (2021). Emotional intelligence in incarcerated sexual offenders with sexual sadism. *Journal of Sexual Aggression, 29*(1), 68–85. <https://doi.org/10.1080/13552600.2021.2015469>
- Greenwald, A. G., Banaji, M. R., Rudman, L. A., Farnham, S. D., Nosek, B. A., & Mellott, D. S. (2002). A unified theory of implicit attitudes, stereotypes, self-esteem, and self-concept. *Psychological review, 109*(1), 3. <https://doi.org/10.1037/0033-295x.109.1.3>
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. L. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: the implicit association test. *Journal of personality and social psychology, 74*(6), 1464. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1464>
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology, 39*(3), 281-291. <https://doi.org/10.1017/S0048577201393198>
- Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological inquiry, 26*(1), 1-26. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2014.940781>
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of personality and social psychology, 85*(2), 348. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>
- Guy, L. S., Edens, J. F., Anthony, C., & Douglas, K. S. (2005). Does psychopathy predict institutional misconduct among adults? A meta-analytic investigation. *Journal of consulting and clinical psychology, 73*(6), 1056. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.73.6.1056>

- Hale, L. R., Goldstein, D. S., Abramowitz, C. S., Calamari, J. E., & Kosson, D. S. (2004). Psychopathy is related to negative affectivity but not to anxiety sensitivity. *Behaviour research and therapy*, 42(6), 697-710. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(03\)00192-X](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(03)00192-X)
- Hare, R. D. (1991). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Hare, R. D. (2003). *The psychopathy checklist-Revised*. Toronto, Multi-Health Systems. <https://doi.org/10.1037/t01167-000>
- Hare, R. D., & Neumann, C. S. (2005). Structural models of psychopathy. *Current psychiatry reports*, 7(1), 57-64. <https://doi.org/10.1007/s11920-005-0026-3>
- Hare, R. D., & Neumann, C. S. (2008). Psychopathy as a clinical and empirical construct. *Annu. Rev. Clin. Psychol.*, 4, 217-246 <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091452>
- Hare, R. D., & Neumann, C. S. (2009). Psychopathy: Assessment and forensic implications. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 54(12), 791-802. <https://doi.org/10.1177/070674370905401202>
- Hastings, M. E., Tangney, J. P., & Stuewig, J. (2008). Psychopathy and identification of facial expressions of emotion. *Personality and individual differences*, 44(7), 1474-1483. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.01.004>
- Hawes, S. W., Boccaccini, M. T., & Murrie, D. C. (2013). Psychopathy and the combination of psychopathy and sexual deviance as predictors of sexual recidivism: Meta-analytic findings using the Psychopathy Checklist—Revised. *Psychological assessment*, 25(1), 233. <https://doi.org/10.1037/a0030391>
- Hemming, L., Bhatti, P., Shaw, J., Haddock, G., & Pratt, D. (2020). Words don't come easy: how male prisoners' difficulties identifying and discussing feelings relate to suicide and violence. *Frontiers in psychiatry*, 11, 581390. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.581390>
- Hemming, L., Pratt, D., Shaw, J., & Haddock, G. (2020). Prison staff's views and understanding of the role of emotions in prisoner suicide and violence. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 31(6), 868-888. <https://doi.org/10.1080/14789949.2020.1807584>
- Hlaing, M. S. (2013). *Differences in Intelligence, Emotional Intelligence and self-concept between Criminals and non-criminals* (Doctoral dissertation, MERAL Portal).
- Howner, K., Dierks, T., Federspiel, A., Wahlund, L. O., Jonsson, T., Wiberg, M. K., & Kristiansson, M. (2011). Brain processing of fearful facial expression in mentally disordered offenders. *Journal of Behavioral and Brain Science*, 1(03), 115. <https://doi.org/10.4236/jbbs.2011.13016>
- Hwang, H., & Matsumoto, D. (2019). Functions of emotions. *Noba textbook series: Psychology*, 44(6), 849-873.
- Iria, C., Barbosa, F., & Paixão, R. (2012). The identification of negative emotions through a Go/No-Go task. *European Psychologist*, 17(4), 291-299. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000101>
- James, W. (1890). *The Principles of Psychology*, Vol. II. Dover Publications, 1950. *Clin. Psychol.*, 4, 217-246.

- Johnsson, M., Andersson, B., Wallinius, M., Hofvander, B., Ståhlberg, O., Anckarsäter, H., Billstedt, E., & Radovic, S. (2014). Blame attribution and guilt feelings in violent offenders. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 25(2), 212–223. <https://doi.org/10.1080/14789949.2014.903506>
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2004). Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and violent behavior*, 9(5), 441-476. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2003.03.001>
- Kaplan, R. M., & Saccuzzo, D. P. (2001). *Psychological testing: Principles, applications, and issues*. Wadsworth/Thomson Learning.
- Karpman, B. (1941). On the need of separating psychopathy into two distinct clinical types: the symptomatic and the idiopathic. *Journal of Criminal Psychopathology*, 3, 112–137.
- Karpman, B. (1948). The myth of the psychopathic personality. *American Journal of Psychiatry*, 104(9), 523-534. <https://doi.org/10.1176/ajp.104.9.523>
- Kelsey, K. R., Rogers, R., & Robinson, E. V. (2015). Self-report measures of psychopathy: What is their role in forensic assessments?. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 37, 380-391. <https://doi.org/10.1007/s10862-014-9475-5>
- Keltner, D. (2003). Expression and the course of life: Studies of emotion, personality, and psychopathology from a social-functional perspective. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1000(1), 222-243. <https://doi.org/10.1196/annals.1280.011>
- Keltner, D., Sauter, D., Tracy, J., & Cowen, A. (2019). Emotional expression: Advances in basic emotion theory. *Journal of nonverbal behavior*, 43, 133-160. <https://doi.org/10.1007/s10919-019-00293-3>
- Kline, P. (2000). *Handbook of Psychological Testing* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315812274>
- Knack, N., Blais, J., Baglole, J. S., & Stevenson, A. (2021). Susceptibility of the Self-Report Psychopathy Scale (SRP 4) to response distortion and the utility of including validity indices to detect deception. *Psychological Assessment*, 33(12), 1181. <https://doi.org/10.1037/pas0001044.supp>
- Koo, T. K., & Li, M. Y. (2016). A guideline of selecting and reporting intraclass correlation coefficients for reliability research. *Journal of chiropractic medicine*, 15(2), 155-163. <https://doi.org/10.1016/j.jcm.2016.02.012>
- Kowalska, M., & Wróbel, M. (2020). Basic emotions. In *Encyclopedia of personality and individual differences* (pp. 377-382). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-24612-3_495
- Kranefeld, I., & Blickle, G. (2022). The good, the bad, and the ugly? A triarchic perspective on psychopathy at work. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 66(15), 1498-1522. <https://doi.org/10.1177/0306624x211022667>
- Kyranides, M. N., Fanti, K. A., Sikki, M., & Patrick, C. J. (2017). Triarchic dimensions of psychopathy in young adulthood: Associations with clinical and physiological measures after accounting for

- adolescent psychopathic traits. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 8(2), 140. <http://doi.org/10.1037/per0000193>
- Lane, R. D., & Smith, R. (2021). Levels of emotional awareness: Theory and measurement of a socio-emotional skill. *Journal of Intelligence*, 9(3), 42. <https://doi.org/10.3390/jintelligence9030042>
- Lane, R. D., Quinlan, D. M., Schwartz, G. E., Walker, P. A., & Zeitlin, S. B. (1990). The Levels of Emotional Awareness Scale: A cognitive-developmental measure of emotion. *Journal of personality assessment*, 55(1-2), 124-134. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5501&2_12
- Lange, J., Heerdink, M. W., & Van Kleef, G. A. (2022). Reading emotions, reading people: Emotion perception and inferences drawn from perceived emotions. *Current opinion in psychology*, 43, 85-90. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.06.008>
- Lasko, E. N., & Chester, D. S. (2021). What makes a “successful” psychopath? Longitudinal trajectories of offenders’ antisocial behavior and impulse control as a function of psychopathy. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 12(3), 207. <https://dx.doi.org/10.1037/per0000421>
- Laurell, J., & Dåderman, A. M. (2005). Recidivism is related to psychopathy (PCL-R) in a group of men convicted of homicide. *International Journal of Law and Psychiatry*, 28(3), 255-268. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2004.08.008>
- Laws, B., & Crewe, B. (2016). Emotion regulation among male prisoners. *Theoretical criminology*, 20(4), 529-547. <https://doi.org/10.1177/1362480615622532>
- LeDoux, J. E. (2008). Emotional colouration of consciousness: how feelings come about. *Frontiers of consciousness: Chichele lectures*, 69-130. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199233151.003.0003>
- Lee, S. A., & Gibbons, J. A. (2017). The Dark Triad and compassion: Psychopathy and narcissism's unique connections to observed suffering. *Personality and Individual Differences*, 116, 336-342. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.05.010>
- Leistico, A. M. R., Salekin, R. T., DeCoster, J., & Rogers, R. (2008). A large-scale meta-analysis relating the Hare measures of psychopathy to antisocial conduct. *Law and human behavior*, 32, 28-45. <https://doi.org/10.1007/s10979-007-9096-6>
- Levenson, R. W. (1999). The intrapersonal functions of emotion. *Cognition & Emotion*, 13(5), 481-504. <https://doi.org/10.1080/026999399379159>
- Li, G., Commons, M. L., Duong, T. Q., & Going, E. F. (2019). Predicting criminality with social perspective taking, attachment relationship, anger, impulsivity and depression. *Ethics, Medicine and Public Health*, 8, 146-155. <https://doi.org/10.1016/j.jemep.2019.03.004>
- Lishner, D. A., Hong, P. Y., Jiang, L., Vitacco, M. J., & Neumann, C. S. (2015). Psychopathy, narcissism, and borderline personality: A critical test of the affective empathy-impairment

hypothesis. *Personality and Individual Differences*, 86, 257-265.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.05.036>

- Listwan, S. J., Sullivan, C. J., Agnew, R., Cullen, F. T., & Colvin, M. (2013). The pains of imprisonment revisited: The impact of strain on inmate recidivism. *Justice Quarterly*, 30(1), 144-168.
<https://doi.org/10.1080/07418825.2011.597772>
- Love, A. B., & Holder, M. D. (2016). Can romantic relationship quality mediate the relation between psychopathy and subjective well-being?. *Journal of Happiness Studies*, 17, 2407-2429.
<https://doi.org/10.1007/s10902-015-9700-2>
- Lundqvist, D., Flykt, A., & Öhman, A. (1998). *Karolinska Directed Emotional Faces (KDEF)* [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t27732-000>
- Lykken, D. T. (1957). A study of anxiety in the sociopathic personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 55(1), 6. <https://doi.org/10.1037/h0047232>
- Maguire, D. (2019). Vulnerable prisoner masculinities in an English prison. *Men and Masculinities*, 24(3), 501-518. <https://doi.org/10.1177/1097184x19888966>
- Mancino, M. A., & Attia, T. (2022). Do psychopathic traits predict criminal activity?. *Journal of Applied Economics*, 25(1), 1260-1293. <https://doi.org/10.1080/15140326.2022.2144009>
- Marcus, D. K., John, S. L., & Edens, J. F. (2004). A taxometric analysis of psychopathic personality. *Journal of abnormal psychology*, 113(4), 626. <https://doi.org/10.1037/0021-843x.113.4.626>
- Marsh, A. A., & Blair, R. J. R. (2008). Deficits in facial affect recognition among antisocial populations: A meta-analysis. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 32(3), 454-465.
<https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2007.08.003>
- Matsumoto, D., & Wilson, J. (2008). Culture, emotion, and motivation. *Handbook of motivation and cognition across cultures*, 541-563. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-373694-9.00023-4>
- Matsumoto, D., Hirayama, S., & LeRoux, J. A. (2006). Psychological skills related to intercultural adjustment. *Handbook of multicultural perspectives on stress and coping*, 387-405.
https://doi.org/10.1007/0-387-26238-5_16
- McCord, W., & McCord, J. (1964). *The psychopath: An essay on the criminal mind*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- McCuish, E., Bouchard, M., Beauregard, E., & Corrado, R. (2019). A network approach to understanding the structure of core symptoms of psychopathic personality disturbance in adolescent offenders. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 47, 1467-1482. <https://doi.org/10.1007/s10802-019-00530-9>
- Megreya, A. M. (2015). Emotional intelligence and criminal behavior. *Journal of forensic sciences*, 60(1), 84-88. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.12625>

- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2005). Attachment theory and emotions in close relationships: Exploring the attachment-related dynamics of emotional reactions to relational events. *Personal relationships, 12*(2), 149-168. <https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00108.x>
- Miller, J. D., & Lynam, D. R. (2015). Understanding psychopathy using the basic elements of personality. *Social and Personality Psychology Compass, 9*(5), 223-237. <https://doi.org/10.1111/spc3.12170>
- Morken, F., Jones, L. Ø., & Helland, W. A. (2021). Disorders of language and literacy in the prison population: A scoping review. *Education Sciences, 11*(2), 77. <https://doi.org/10.3390/educsci11020077>
- Munro, G. E., Dywan, J., Harris, G. T., McKee, S., Unsal, A., & Segalowitz, S. J. (2007). ERN varies with degree of psychopathy in an emotion discrimination task. *Biological psychology, 76*(1-2), 31-42. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2007.05.004>
- Nentjes, L., Bernstein, D. P., Meijer, E., Arntz, A., & Wiers, R. W. (2016). The mask of sanity: Facial expressive, self-reported, and physiological consequences of emotion regulation in psychopathic offenders. *Journal of Personality Disorders, 30*(6), 828-S8. https://doi.org/10.1521/pedi_2016_30_235
- Neumann, C. S., & Hare, R. D. (2008). Psychopathic traits in a large community sample: links to violence, alcohol use, and intelligence. *Journal of consulting and clinical psychology, 76*(5), 893. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.76.5.893>
- Neumann, C. S., Hare, R. D., & Pardini, D. A. (2015). Antisociality and the construct of psychopathy: Data from across the globe. *Journal of personality, 83*(6), 678-692. <https://doi.org/10.1111/jopy.12127>
- Patrick, C. J. (2010). Operationalizing the triarchic conceptualization of psychopathy: Preliminary description of brief scales for assessment of boldness, meanness, and disinhibition. *Unpublished test manual, Florida State University, Tallahassee, FL, 1110-1131. https://pdfs.semanticscholar.org/fb4c/c0fdae0840553500ee091579ae76a6477e8e.pdf*
- Patrick, C. J. (Ed.). (2018). *Handbook of psychopathy*. Guilford Publications.
- Patrick, C. J., & Drislane, L. E. (2015). Triarchic model of psychopathy: Origins, operationalizations, and observed linkages with personality and general psychopathology. *Journal of personality, 83*(6), 627-643. <https://doi.org/10.1111/jopy.12119>
- Patrick, C. J., Fowles, D. C., & Krueger, R. F. (2009). Triarchic conceptualization of psychopathy: Developmental origins of disinhibition, boldness, and meanness. *Development and psychopathology, 21*(3), 913-938. <https://doi.org/10.1017/s0954579409000492>
- Patrick, C. J., Kramer, M. D., Vaidyanathan, U., Benning, S. D., Hicks, B. M., & Lilienfeld, S. O. (2019). Formulation of a measurement model for the boldness construct of psychopathy. *Psychological assessment, 31*(5), 643. <https://doi.org/10.1037/pas0000690>

- Pink, J., Snowden, R. J., & Gray, N. S. (2023). The implicit measurement of psychopathy. *Journal of Research in Personality, 103*, 104339. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2023.104339>
- Prichard, J. C. (1835). Of the terminations of insanity. In J. C. Prichard, *A treatise on insanity and other disorders affecting the mind* (pp. 126–155). Sherwood, Gilbert, and Piper. <https://doi.org/10.1037/10551-003>
- Proctor, T., & Beail, N. (2007). Empathy and theory of mind in offenders with intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 32*(2), 82-93. <https://doi.org/10.1080/13668250701373331>
- Próspero-Luis, J., Moreira, P. S., Paiva, T. O., Teixeira, C. P., Costa, P., & Almeida, P. R. (2017). Psychopathy, criminal intentions, and abnormal appraisal of the expected outcomes of theft. *Legal and Criminological Psychology, 22*(2), 314-331. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12103>
- Pryimachenko, O., Babii, A., Shnarevych, O., Pavlenko, O., & Rakhlis, V. (2021). Emotional intelligence Vs normative behavior of juvenile male convicts. *Amazonia Investiga, 10*(45), 131-140. <https://doi.org/10.34069/ai/2021.45.09.14>
- Purol, M. F., Oh, J., Abrom, M. C., Bernard, H., Forest, A., Huhtala, S. D., Kim, H., Lin, H., Meredith, C. M., Misak, C. S., Mison, A., Mongoven, K., Nomer, M., Patel, A., Quaglia, J. L., Ross, J. N., Saric, N., Shi, I., Skaff, J. R., ... Chopik, W. J. (2022). Age differences in implicit and explicit personality traits. *Personality and Individual Differences, 197*, 111765. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111765>
- Rehman, J., & Herlitz, A. (2006). Higher face recognition ability in girls: Magnified by own-sex and own-ethnicity bias. *Memory, 14*(3), 289-296. <https://doi.org/10.1080/09658210500233581>
- Reidy, D. E., & Kearns, M. C. (2017). Psychopathy, violence, and aggression. *The Wiley handbook of violence and aggression*, 1-12. <https://doi.org/10.1002/9781119057574.whbva011>
- Reis, M., Dinelli, S., & Elias, L. (2019). Surviving prison: Using the Power Threat Meaning Framework to explore the impact of long-term imprisonment. In *Clinical Psychology Forum* (Vol. 313, No. 313, pp. 25-32). <https://doi.org/10.53841/bpscpf.2019.1.313.25>
- Richell, R. A., Mitchell, D. G., Newman, C., Leonard, A., Baron-Cohen, S., & Blair, R. J. R. (2003). Theory of mind and psychopathy: can psychopathic individuals read the ‘language of the eyes’?. *Neuropsychologia, 41*(5), 523-526. [https://doi.org/10.1016/s0028-3932\(02\)00175-6](https://doi.org/10.1016/s0028-3932(02)00175-6)
- Roberton, T., Daffern, M., & Bucks, R. S. (2014). Maladaptive emotion regulation and aggression in adult offenders. *Psychology, Crime & Law, 20*(10), 933-954. <https://doi.org/10.1080/1068316x.2014.893333>
- Robin, M., Pham-Scottez, A., Curt, F., Dugre-Le Bigre, C., Speranza, M., Sapinho, D., Corcos, M., Berthoz, S., & Kedia, G. (2012). Decreased sensitivity to facial emotions in adolescents with Borderline

Personality Disorder. *Psychiatry Research*, 200(2–3), 417–421.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2012.03.032>

- Robinson, L., Spencer, M. D., Thomson, L. D. G., Sprengelmeyer, R., Owens, D. G. C., Stanfield, A. C., Hall, J., Baig, B. J., MacIntyre, D. J., McKechnie, A., & Johnstone, E. C. (2012). Facial emotion recognition in Scottish prisoners. *International Journal of Law and Psychiatry*, 35(1), 57–61.
<https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2011.11.009>
- Sanz-García, A., Gesteira, C., Sanz, J., & García-Vera, M. P. (2021). Prevalence of psychopathy in the general adult population: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 3278.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.661044>
- Schliehe, A., Laursen, J., & Crewe, B. (2022). Loneliness in prison. *European Journal of Criminology*, 19(6), 1595-1614. <https://doi.org/10.1177/1477370820988836>
- Scott, R. (2014). Psychopathy—An evolving and controversial construct. *Psychiatry, Psychology and Law*, 21(5), 687-715. <https://doi.org/10.1080/13218719.2014.911056>
- Seara-Cardoso, A., Dolberg, H., Neumann, C., Roiser, J. P., & Viding, E. (2013). Empathy, morality and psychopathic traits in women. *Personality and Individual Differences*, 55(3), 328-333.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.03.011>
- Seara-Cardoso, A., Neumann, C., Roiser, J., McCrory, E., & Viding, E. (2012). Investigating associations between empathy, morality and psychopathic personality traits in the general population. *Personality and Individual Differences*, 52(1), 67-71. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.08.029>
- Seara-Cardoso, A., Sebastian, C. L., Viding, E., & Roiser, J. P. (2016). Affective resonance in response to others' emotional faces varies with affective ratings and psychopathic traits in amygdala and anterior insula. *Social neuroscience*, 11(2), 140-152. <https://doi.org/10.1080/17470919.2015.1044672>
- Seara-Cardoso, A., Viding, E., Lickley, R. A., & Sebastian, C. L. (2015). Neural responses to others' pain vary with psychopathic traits in healthy adult males. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 15, 578-588. <https://doi.org/10.3758/s13415-015-0346-7>
- Sellbom, M., Laurinavičius, A., Ustinavičiūtė, L., & Laurinaitytė, I. (2018). The Triarchic Psychopathy Measure: An examination in a Lithuanian inmate sample. *Psychological Assessment*, 30(7), e10–e20.
<https://doi.org/10.1037/pas0000603>
- Shamay-Tsoory, S. G., Aharon-Peretz, J., & Perry, D. (2009). Two systems for empathy: a double dissociation between emotional and cognitive empathy in inferior frontal gyrus versus ventromedial prefrontal lesions. *Brain*, 132(3), 617-627. <https://doi.org/10.1093/brain/awn279>
- Sharma, N., Prakash, O., Sengar, K. S., Chaudhury, S., & Singh, A. R. (2015). The relation between emotional intelligence and criminal behavior: A study among convicted criminals. *Industrial psychiatry journal*, 24(1), 54. <https://doi.org/10.4103/0972-6748.160934>

- Shepherd, S. M., Campbell, R. E., & Ogloff, J. R. (2018). Psychopathy, antisocial personality disorder, and reconviction in an Australian sample of forensic patients. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 62(3), 609-628. <https://doi.org/10.1177/0306624x16653193>
- Skeem, J. L., Polaschek, D. L., Patrick, C. J., & Lilienfeld, S. O. (2011). Psychopathic personality: Bridging the gap between scientific evidence and public policy. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(3), 95-162. <https://doi.org/10.1177/1529100611426706>
- Smith, R., Chuning, A. E., Tidwell, C. A., Allen, J. J., & Lane, R. D. (2022). Psychopathic tendencies are selectively associated with reduced emotional awareness in the context of early adversity. *Plos one*, 17(12), e0277475. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277475>
- Smith, S. F., Lilienfeld, S. O., Coffey, K., & Dabbs, J. M. (2013). Are psychopaths and heroes twigs off the same branch? Evidence from college, community, and presidential samples. *Journal of Research in Personality*, 47(5), 634-646. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2013.05.006>
- Soderstrom, H. (2003). Psychopathy as a disorder of empathy. *European child & adolescent psychiatry*, 12(5), 249. <https://doi.org/10.1007/s00787-003-0338-y>
- Spaans, M., Molendijk, M. L., de Beurs, E., Rinne, T., & Spinhoven, P. (2017). Self-reported personality traits in forensic populations: a meta-analysis. *Psychology, Crime & Law*, 23(1), 56-78. <https://doi.org/10.1080/1068316x.2016.1220555>
- Stephens, O. A., & Nel, N. M. (2014). Recidivism and emotional intelligence of male recidivists in Lagos State, Nigeria. *Journal of Psychology*, 5(2), 115-124. <https://doi.org/10.1080/09764224.2014.11885511>
- Tooby, J., & Cosmides, L. (2008). The evolutionary psychology of the emotions and their relationship to internal regulatory variables. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.11.008>
- Ullrich, S., Paelecke, M., Kahle, I., & Marneros, A. (2003). Categorical and dimensional assessment of "psychopathy" in German offenders. Prevalence, gender differences and age factors. *Der Nervenarzt*, 74(11), 1002-1008. <https://doi.org/10.1007/s00115-003-1495-4>
- Van Zonneveld, L., Platje, E., De Sonnevile, L., Van Goozen, S., & Swaab, H. (2017). Affective empathy, cognitive empathy and social attention in children at high risk of criminal behaviour. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(8), 913-921. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12724>
- Vaughn, M. G., Howard, M. O., & DeLisi, M. (2008). Psychopathic personality traits and delinquent careers: An empirical examination. *International journal of law and psychiatry*, 31(5), 407-416. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2008.08.001>
- Velotti, P., Elison, J., & Garofalo, C. (2014). Shame and aggression: Different trajectories and implications. *Aggression and Violent Behavior*, 19(4), 454-461. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.04.011>

- Velotti, P., Garofalo, C., Callea, A., Bucks, R. S., Roberton, T., & Daffern, M. (2017). Exploring anger among offenders: The role of emotion dysregulation and alexithymia. *Psychiatry, psychology and law*, 24(1), 128-138. <https://doi.org/10.1080/13218719.2016.1164639>
- Verschuere, B., Uzieblo, K., De Schryver, M., Douma, H., Onraedt, T., & Crombez, G. (2014). The inverse relation between psychopathy and faking good: Not response bias, but true variance in psychopathic personality. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 25(6), 705-713. <https://doi.org/10.1080/14789949.2014.952767>
- Verschuere, B., van Ghesel Grothe, S., Waldorp, L., Watts, A. L., Lilienfeld, S. O., Edens, J. F., Skeem, J. L., & Noordhof, A. (2018). What features of psychopathy might be central? A network analysis of the Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R) in three large samples. *Journal of Abnormal Psychology*, 127(1), 51–65. <https://doi.org/10.1037/abn0000315>
- Wall, T. D., Wygant, D. B., & Sellbom, M. (2015). Boldness explains a key difference between psychopathy and antisocial personality disorder. *Psychiatry, Psychology and Law*, 22(1), 94-105. <https://doi.org/10.1080/13218719.2014.919627>
- Walsh, Z., Swogger, M. T., & Kosson, D. S. (2009). Psychopathy and instrumental violence: Facet level relationships. *Journal of personality disorders*, 23(4), 416-424. <https://doi.org/10.1521/pedi.2009.23.4.416>
- Wang, M. C., Gong, J., Gao, Y., Zhang, X., Yang, W., & Luo, J. (2020). Variants of psychopathy in Chinese male offenders: A latent profile analysis in a large prison sample. *Journal of Criminal Justice*, 69, 101708. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2020.101708>
- Wilson, K., Juodis, M., & Porter, S. (2011). Fear and loathing in psychopaths: A meta-analytic investigation of the facial affect recognition deficit. *Criminal Justice and Behavior*, 38(7), 659-668. <https://doi.org/10.1177/0093854811404120>
- Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

PRIEDAI

1 priedas. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal išsilavinimą

Išsilavinimas	Nuteisti vyrai		Neteisti vyrai	
	<i>N</i>	<i>M</i> (%)	<i>N</i>	<i>M</i> (%)
Nebaigtas vidurinis	19	35,2	0	0
Vidurinis	27	50	20	40
Specialusis vidurinis	2	3,7	2	4
Profesinis	2	3,7	0	0
Aukštesnysis	1	1,9	4	8
Aukštasis (neuniversitetinis)	1	1,9	6	12
Aukštasis (universitetinis)	2	3,7	18	36

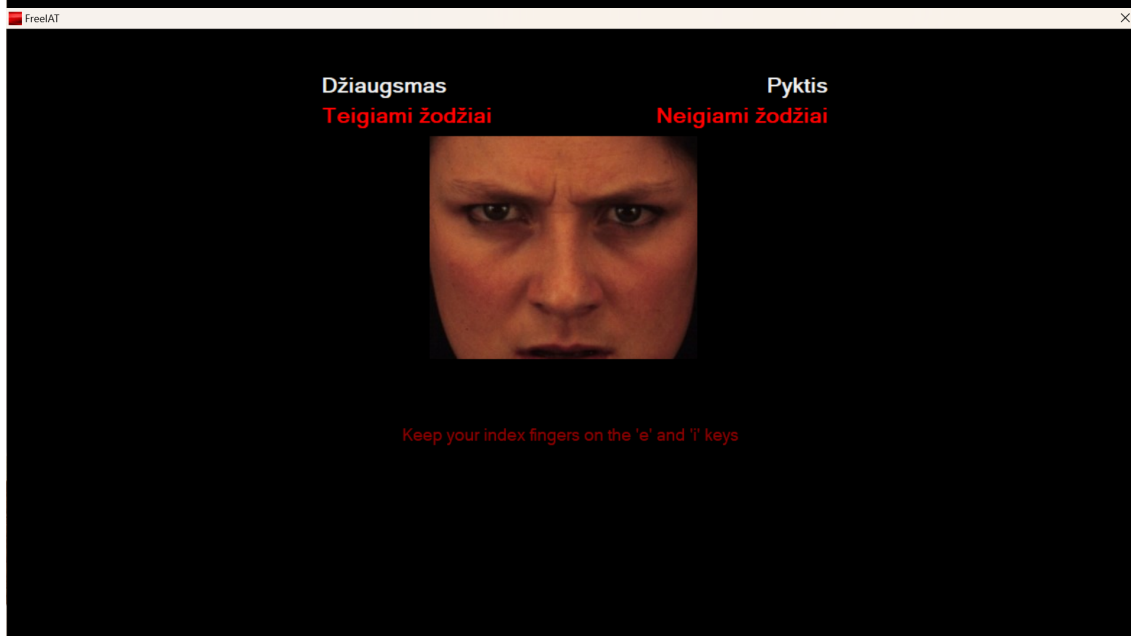
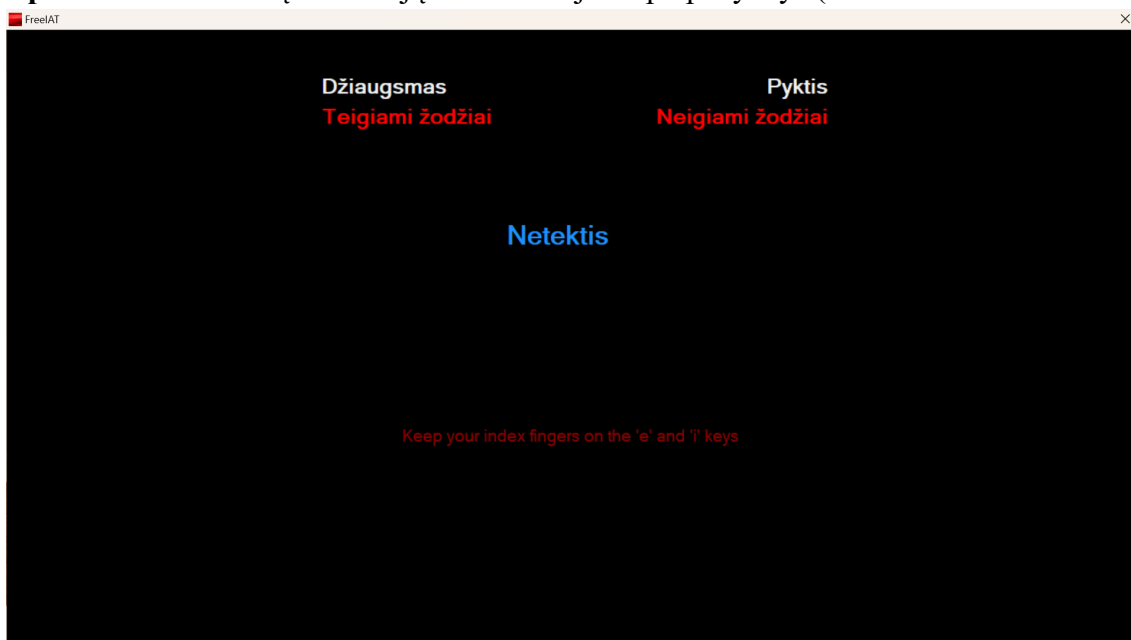
Pastaba. *N* – tiriamųjų skaičius; *M* – tiriamųjų procentinė dalis.

2 priedas. Nuteistų vyrų pasiskirstymas pagal nusikaltimo pobūdį

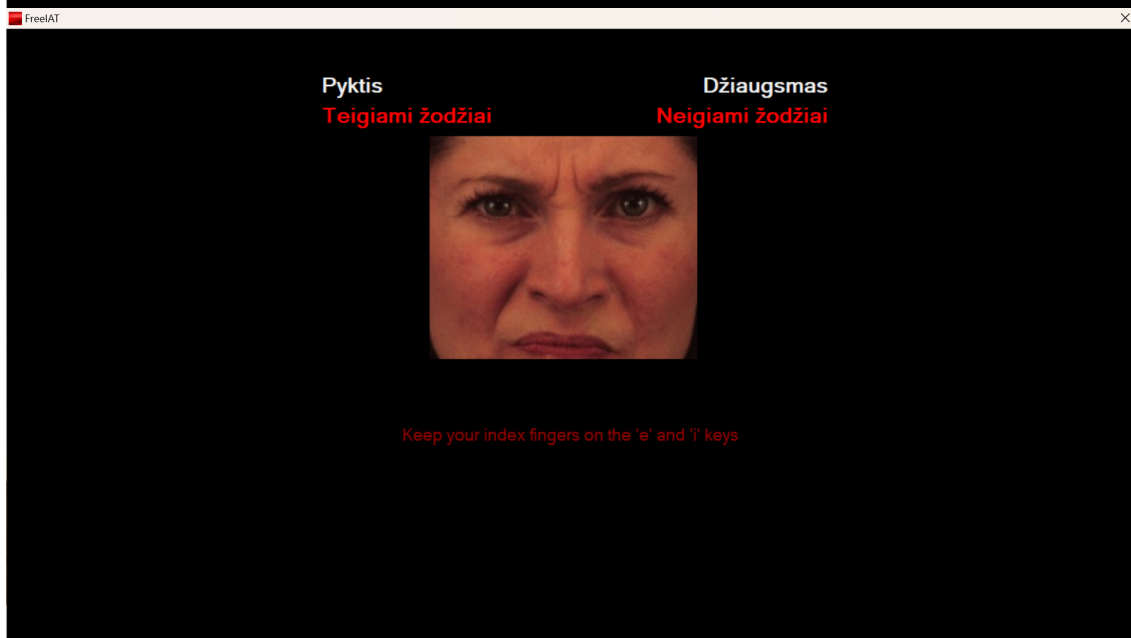
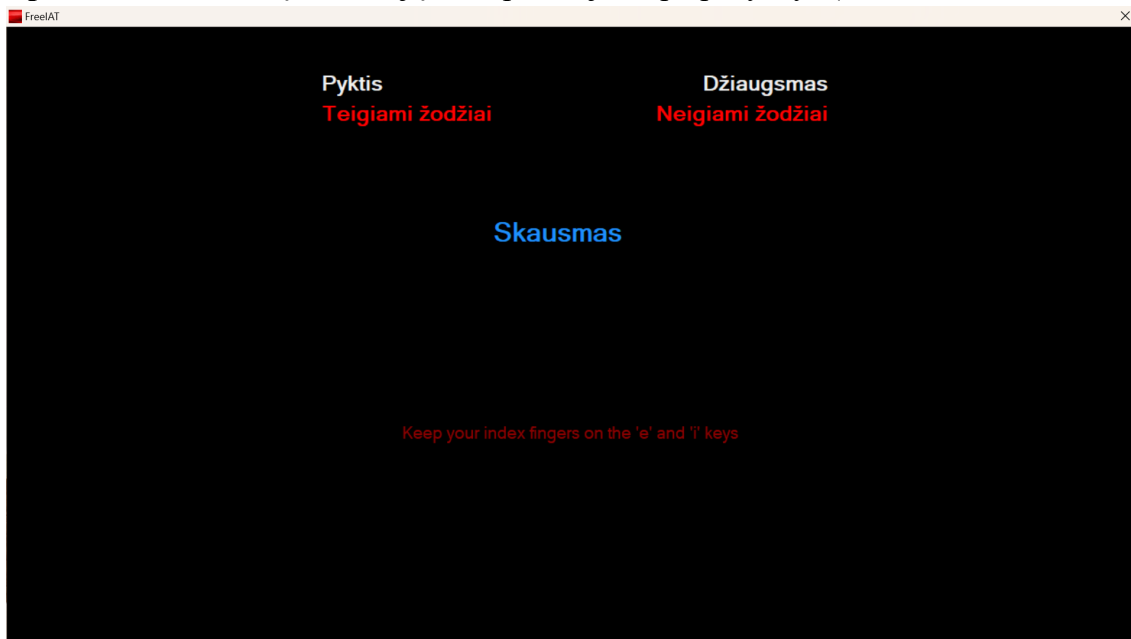
Nusikaltimo pobūdis	<i>N</i>	<i>M</i> (%)
Smurtiniai	10	18,5
Turtiniai	7	13
Su narkotikais susiję	1	1,9
Seksualiniai	2	3,7
Smurtiniai ir turtiniai	19	35,2
Smurtiniai ir su narkotikais susiję	4	7,4
Smurtiniai, turtiniai ir su narkotikais susiję	4	7,4
Turtiniai ir su narkotikais susiję	4	7,4
Su ginklais susiję	1	1,9
Smurtiniai, turtiniai ir su ginklais susiję	1	1,9
Smurtiniai, seksualiniai ir turtiniai	1	1,9

Pastaba. *N* – tiriamųjų skaičius; *M* – tiriamųjų procentinė dalis.

3 priedas. Neišreikštų asociacijų testo trečiojo etapo pavyzdys (esant suderinamiems stimulams)

4 priedas. Neišreikštų asociacijų testo penktojo etapo pavyzdys (esant nesuderinamiems stimulams)

5 priedas. Neišreikštų asociacijų testo etapų aprašymas

Etapas	Tikslas	Stimulai	Kategorijos
Pirmas	Vienai priskirti veido kategorijai išraišką, kitai priskirti pykčio veido išraišką	Džiaugsmą ir pyktį demonstruojantys veidai	Džiaugsmas → „e“ pyktis → „i“
Antras	Vienai priskirti teigiamą žodį, kitai kategorijai priskirti neigiamą žodį	Teigiami ir neigiami žodžiai	Teigiami žodžiai → „e“ Neigiami žodžiai → „i“
Trečias (suderinami stimulai)	Vienai priskirti veido išraišką ir teigiamą žodį, kitai priskirti pykčio veido išraišką ir neigiamą žodį	Džiaugsmą ir pyktį demonstruojantys veidai; Teigiami ir neigiami žodžiai	Džiaugsmas arba teigiamas žodis → „e“ Pyktis arba neigiamas žodis → „i“
Ketvirtas	Vienai priskirti pykčio veido išraišką, kitai priskirti džiaugsmo veido išraišką	Pyktį ir džiaugsmą demonstruojantys veidai	Pyktis → „e“ džiaugsmas → „i“
Penktas (nesuderinami stimulai)	Vienai priskirti pykčio veido išraišką ir teigiamą žodį, kitai kategorijai priskirti džiaugsmo veido išraišką ir neigiamą žodį	Pyktį ir džiaugsmą demonstruojantys veidai; Teigiami ir neigiami žodžiai	Pyktis arba teigiamas žodis → „e“ Džiaugsmas arba neigiamas žodis → „i“

6 priedas. Neišreikštų asociacijų testo metu pateikiamos instrukcijos

„Kompiuterio ekrano centre Jums bus rodomi žodžiai arba paveikslėliai, kuriuos turėsite suskirstyti į tam tikras kategorijas. Tie žodžiai yra išvardinti čia (parodomi išvardinti teigiami ir neigiami žodžiai), kitų žodžių nebus, o paveikslėliai bus žmogaus veidas, demonstruojantis tam tikrą emociją, tai bus arba džiaugsmo arba pykčio. Jums reikės naudotis dviem klaviatūros mygtukais, tai yra „i“ (parodoma ant klaviatūros) ir „e“ (parodoma ant klaviatūros). Reikės laikyti pirštus ant šių mygtukų ir spaudžiant juos suskirstyti rodomus žodžius arba paveikslėlius į atitinkamas kategorijas, kurių pavadinimus visuomet matysite ekrano viršuje kairėje ir dešinėje. Svarbu, kad stengtumėtės tai padaryti kiek galite greičiau, tačiau ir nedarytumėte klaidų. Jeigu klaidą padarote, nieko tokio, tiesiog ekrane atsiras raudonas kryžiuokas, taip atsitikus reikės paspausti teisingą mygtuką, kad galėtumėte tęsti užduotį. Kada kokį mygtuką reikės spausti dar pasakysiu prieš kiekvieną etapą“.

7 priedas. Tyrimo kintamųjų vidinio suderintumo *Cronbach α* koeficientai, vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai, asimetrijos ir eksceso rodikliai, *Shapiro-Wilk* testo rezultatai bendroje imtyje

Kintamasis	<i>Cronbach α</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetrija	Ekscesas	<i>Shapiro-Wilk</i> testas	
						Rodiklis	<i>p</i>
Emocijų suvokimo paviršutiniškumas	0,53*	0,85	0,40	-0,19	0,46	0,99	0,281
Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu	0,67	21,76	5,51	0,33	0,02	0,98	0,265
Emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu	0,67	22,29	5,25	0,07	-0,49	0,99	0,348
Bendras emocinis sąmoningumas	0,72	26,14	4,81	0,53	-0,29	0,97	0,012
Pasipūtimas	0,75	29,73	8,42	-0,43	0,10	0,98	0,143
Beširdiškumas	0,83	15,24	8,74	0,96	1,16	0,95	0,001
Nesivaldymas	0,87	21,59	12,04	0,55	-0,53	0,96	0,002
Bendras psichopatiškumas	0,86	66,56	20,17	0,21	0,12	0,99	0,429

Pastaba. Emocijų suvokimo paviršutiniškumo vidinis suderintumas nurodytas pateikiant *Spearman-Brown* Brauno koeficientą.

8 priedas. Tyrimo kintamųjų vidinio suderintumo *Cronbach α* koeficientai, vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai, asimetrijos ir eksceso rodikliai, *Shapiro-Wilk* testo rezultatai nuteistų vyrų imtyje

Kintamasis	<i>Cronbach α</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetrija	Ekscesas	<i>Shapiro-Wilk</i> testas	
						Rodiklis	<i>p</i>
Emocijų suvokimo paviršutiniškumas	0,60*	0,76	0,40	-0,57	0,87	0,97	0,150
Emocinis sąmoningumas savo atžvilgiu	0,37	19,74	4,28	-0,16	-0,76	0,97	0,129
Emocinis sąmoningumas kitų atžvilgiu	0,56	20,91	4,70	-0,12	-0,76	0,97	0,118
Bendras emocinis sąmoningumas	0,48	24,56	3,69	0,19	-0,41	0,98	0,574
Pasipūtimas	0,71	29,96	8,53	-0,71	0,77	0,96	0,044
Beširdiškumas	0,83	16,52	9,54	1,14	1,28	0,92	0,001
Nesivaldymas	0,78	28,74	10,76	0,22	-0,85	0,97	0,159
Bendras psichopatiškumas	0,81	75,22	18,64	0,37	0,04	0,96	0,077

Pastaba. Emocijų suvokimo paviršutiniškumo vidinis suderintumas nurodytas pateikiant *Spearman-Brown* koeficientą.